నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

ఖుద్దకనికాయే

చూళనిద్దేస-అట్ఠకథా

పారాయనవగ్గనిద్దేసో

౧. అజితమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

పారాయనవగ్గస్స పఠమే అజితసుత్తనిద్దేసే –

౧కేనస్సు నివుతో లోకో, (ఇచ్చాయస్మా అజితో,)

కేనస్సు నప్పకాసతి;
కిస్సాభిలేపనం బ్రూసి, కింసు తస్స మహబ్భయ”న్తి. –

అజితమాణవస్స పుచ్ఛితే పఠమపఞ్హే చ ఉపరూపరిపఞ్హే చ నిద్దేసేసు చ వుత్తఞ్చ ఉత్తానఞ్చ వజ్జేత్వా విసేసమేవ వక్ఖామ. తత్థ **నివుతో**తి పటిచ్ఛాదితో. **కిస్సాభిలేపనం బ్రూసీ**తి కిం అస్స లోకస్స అభిలేపనం వదేసి?

ఆవుతోతి ఆవరితో. **నివుతో**తి పటిచ్ఛాదితో. **ఓవుతో**తి హేట్ఠా పటిచ్ఛాదితో. **పిహితో**తి ఉపరిభాగేన ఛాదితో. **పటిచ్ఛన్నో**తి అవివటో. **పటికుజ్జితో**తి అధోముఖం ఛాదితో.

నప్పకాసతీతి నప్పకాసో హోతి. **నప్పభాసతీ**తి ఞాణప్పభాసం న కరోతి. **న తపతీ**తి ఞాణతపం న కరోతి. **న విరోచతీ**తి ఞాణవిరోచనం న కరోతి. **న ఞాయతీ**తి న జానీయతి. **న పఞ్ఞాయతీ**తి నప్పఞ్ఞాయతే.

కేన లిత్తోతి కేన లిమ్పితో. **సంలిత్తో ఉపలిత్తో**తి ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం. **ఆచిక్ఖసి** నిద్దేసవసేన. **దేసేసి** పటినిద్దేసవసేన . **పఞ్ఞపేసి** తేన తేన పకారేన. అత్థం బోధేన్తో **పట్ఠపేసి**. తస్సత్థస్స కారణం దస్సేన్తో **వివరసి**. బ్యఞ్జనభావం దస్సేన్తో **విభజసి**. నికుజ్జితభావం గమ్భీరభావఞ్చ హరిత్వా సోతూనం ఞాణస్స పతిట్ఠం జనయన్తో **ఉత్తానీకరోసి**. సబ్బేహిపి ఇమేహి ఆకారేహి సోతూనం అఞ్ఞాణన్ధకారం విధమేన్తో **పకాసేసీ**తి ఏవం అత్థో దట్ఠబ్బో.

౨. వేవిచ్ఛా పమాదా నప్పకాసతీతి మచ్ఛరియహేతు చ పమాదహేతు చ నప్పకాసతి. మచ్ఛరియం హిస్స దానాదీహి గుణేహి పకాసితుం న దేతి, పమాదో సీలాదీహి. **జప్పాభిలేపన**న్తి తణ్హా అస్స లోకస్స మక్కటలేపో వియ మక్కటస్స అభిలేపనం. **దుక్ఖ**న్తి జాతిఆదికం దుక్ఖం.

యేసం ధమ్మానన్తి యేసం రూపాదిధమ్మానం. **ఆదితో సముదాగమనం పఞ్ఞాయతీతి** పఠమతో ఉప్పాదో పఞ్ఞాయతి. **అత్థఙ్గమతో నిరోధో పఞ్ఞాయతీతి** భఙ్గతో నిరుజ్ఝనం పఞ్ఞాయతి. **కమ్మసన్నిస్సితో విపాకోతి** కుసలాకుసలవిపాకో కమ్మం అముఞ్చిత్వా పవత్తనతో కమ్మసన్నిస్సితో విపాకోతి వుచ్చతి. **విపాకసన్నిస్సితం కమ్మన్తి** కుసలాకుసలం కమ్మం విపాకస్స ఓకాసం కత్వా ఠితత్తా విపాకసన్నిస్సితం కమ్మన్తి వుచ్చతి. **నామసన్నిస్సితం రూపన్తి** పఞ్చవోకారే రూపం నామం అముఞ్చిత్వా పవత్తనతో నామసన్నిస్సితం రూపన్తి వుచ్చతి. **రూపసన్నిస్సితం నామన్తి** పఞ్చవోకారే నామం రూపం అముఞ్చిత్వా పవత్తనతో రూపసన్నిస్సితం నామన్తి వుచ్చతి.

౩. **సవన్తి సబ్బధి సోతాతి** సబ్బేసు రూపాదిఆయతనేసు తణ్హాదికా సోతా సన్దన్తి. **కిం నివారణన్తి** తేసం కిం ఆవరణం కా రక్ఖా. **సంవరం బ్రూహీతి** తం తేసం నివారణసఙ్ఖాతం సంవరం బ్రూహి. ఏతేన సావసేసప్పహానం పుచ్ఛతి. **కేన సోతా పిధీయరేతి** కేన ధమ్మేన ఏతే సోతా పిధీయన్తి పచ్ఛిజ్జన్తి. ఏతేన అనవసేసప్పహానం పుచ్ఛతి.

సవన్తీతి ఉప్పజ్జన్తి. **ఆసవన్తీతి** అధోగామినో హుత్వా సవన్తి. **సన్దన్తీతి** నిరన్తరగామినో హుత్వా సన్దమానా పవత్తన్తి. **పవత్తన్తీతి** పునప్పునం వత్తన్తి.

౪. **సతి తేసం నివారణన్తి** విపస్సనాయుత్తా కుసలాకుసలధమ్మానం గతియో సమన్వేసమానా సతి తేసం సోతానం నివారణం . **సోతానం సంవరం బ్రూమీతి** తమేవాహం సతిం సోతానం సంవరం బ్రూమీతి అధిప్పాయో. **పఞ్ఞాయేతే పిధీయరేతి** రూపాదీసు పన అనిచ్చతాదిపటివేధసాధికాయ మగ్గపఞ్ఞాయ ఏతే సోతా సబ్బసో పిధీయన్తి.

పచ్ఛిజ్జన్తీతి ఉచ్ఛిజ్జన్తి. **సముదయఞ్చాతి** పచ్చయఞ్చ. **అత్థఙ్గమఞ్చాతి** ఉప్పన్నానం అభావగమనఞ్చ, అనుప్పన్నానం అనుప్పాదం వా. **అస్సాదఞ్చాతి** ఆనిసంసఞ్చ. **ఆదీనవఞ్చాతి** దోసఞ్చ. **నిస్సరణఞ్చాతి** నిక్ఖమనఞ్చ.

౫. **పఞ్ఞా చేవాతి** పఞ్హాగాథాయ యా చాయం తయా వుత్తా **పఞ్ఞా**, యా చ **సతి,** యఞ్చ తదవసేసం **నామరూపం, ఏతం** సబ్బమ్పి **కత్థ** నిరుజ్ఝతి. **ఏతం మే** పఞ్హం **పుట్ఠో పబ్రూహీతి** ఏవం సఙ్ఖేపత్థో వేదితబ్బో.

కత్థేతం ఉపరుజ్ఝతీతి ఏతం నామరూపం కత్థ న భవతి. **వూపసమ్మతీతి** నిబ్బాతి. **అత్థం గచ్ఛతీతి** అభావం గచ్ఛతి. **పటిప్పస్సమ్భతీతి** సన్నిసీదతి.

౬. విస్సజ్జనగాథాయ పనస్స యస్మా పఞ్ఞాసతియో నామేనేవ సఙ్గహం గచ్ఛన్తి, తస్మా తా విసుం న వుత్తా. అయమేత్థ సఙ్ఖేపత్థో – **యం మం** త్వం, **అజిత, ఏతం పఞ్హం అపుచ్ఛి** – “కత్థేతం ఉపరుజ్ఝతీ”తి, తదేతం **యత్థ నామఞ్చ రూపఞ్చ అసేసం ఉపరుజ్ఝతి,** తం తే **వదామి.** తస్స తస్స హి **విఞ్ఞాణస్స నిరోధేన** సహేవ అపుబ్బం అచరిమం **ఏత్థేతం ఉపరుజ్ఝతి,** ఏత్థేవ విఞ్ఞాణనిరోధేన నిరుజ్ఝతి ఏతం, విఞ్ఞాణనిరోధా తస్స తస్స నిరోధో హోతి, తం నాతివత్తతీతి వుత్తం హోతి.

సోతాపత్తిమగ్గఞాణేన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేనాతి సోతాపత్తిమగ్గసమ్పయుత్తపఞ్ఞాయ కుసలాకుసలచేతనాసమ్పయుత్తచిత్తస్స అభబ్బుప్పత్తికవసేన నిరుజ్ఝనేన. తత్థ దువిధో నిరోధో అనుపాదిన్నకనిరోధో ఉపాదిన్నకనిరోధోతి. **సోతాపత్తిమగ్గేన** హి చత్తారి దిట్ఠిసమ్పయుత్తాని విచికిచ్ఛాసహగతన్తి పఞ్చ చిత్తాని నిరుజ్ఝన్తి, తాని రూపం సముట్ఠాపేన్తి . తం అనుపాదిన్నకరూపక్ఖన్ధో , తాని చిత్తాని విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో, తంసమ్పయుత్తా వేదనా సఞ్ఞా సఙ్ఖారా

తయో అరూపక్ఖన్ధా. తత్థ సచే సోతాపన్నస్స సోతాపత్తిమగ్గో అభావితో అభవిస్సా, తాని పఞ్చ చిత్తాని ఛసు ఆరమ్మణేసు పరియుట్ఠానం పాపుణేయ్యుం. సోతాపత్తిమగ్గో పన నేసం పరియుట్ఠానుప్పత్తిం వారయమానో సేతుసముగ్ఘాతం అభబ్బుప్పత్తికభావం కురుమానో అనుపాదిన్నకం నిరోధేతి నామ. **సకదాగామిమగ్గేన** చత్తారి దిట్ఠివిప్పయుత్తాని ద్వే దోమనస్ససహగతానీతి ఓళారికకామరాగబ్యాపాదవసేన ఛ చిత్తాని నిరుజ్ఝన్తి. **అనాగామిమగ్గేన** అణుసహగతకామరాగబ్యాపాదవసేన తాని ఏవ ఛ చిత్తాని నిరుజ్ఝన్తి. **అరహత్తమగ్గేన** చత్తారి దిట్ఠివిప్పయుత్తాని ఉద్ధచ్చసహగతఞ్చాతి పఞ్చ అకుసలచిత్తాని నిరుజ్ఝన్తి. తత్థ సచే తేసం అరియానం తే మగ్గా అభావితా అస్సు, తాని చిత్తాని ఛసు ఆరమ్మణేసు పరియుట్ఠానం పాపుణేయ్యుం. తే పన తేసం మగ్గా పరియుట్ఠానుప్పత్తిం వారయమానా సేతుసముగ్ఘాతం అభబ్బుప్పత్తికభావం కురుమానా అనుపాదిన్నకం నిరోధేన్తి నామ. ఏవం అనుపాదిన్నకనిరోధో వేదితబ్బో.

సచే పన సోతాపన్నస్స సోతాపత్తిమగ్గో అభావితో అభవిస్సా, ఠపేత్వా సత్త భవే అనమతగ్గే సంసారవట్టే ఉపాదిన్నకక్ఖన్ధప్పవత్తం పవత్తేయ్య. కస్మా? తస్స పవత్తియా హేతూనం అత్థితాయ. తీణి సంయోజనాని దిట్ఠానుసయో విచికిచ్ఛానుసయోతి ఇమే పన పఞ్చ కిలేసే సో మగ్గో ఉప్పజ్జమానోవ సముగ్ఘాతేతి. ఇదాని కుతో సోతాపన్నస్స సత్త భవే ఠపేత్వా అనమతగ్గే సంసారవట్టే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తిస్సతి. ఏవం సోతాపత్తిమగ్గో ఉపాదిన్నకప్పవత్తం అప్పవత్తం కురుమానో ఉపాదిన్నకం నిరోధేతి నామ.

సచే సకదాగామిస్స సకదాగామిమగ్గో అభావితో అభవిస్సా, ఠపేత్వా ద్వే భవే పఞ్చసు భవేసు ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తేయ్య. కస్మా? తస్స పవత్తియా హేతూనం అత్థితాయ. ఓళారికాని కామరాగపటిఘసంయోజనాని ఓళారికో కామరాగానుసయో పటిఘానుసయోతి ఇమే పన చత్తారో కిలేసే సో మగ్గో ఉప్పజ్జమానోవ సముగ్ఘాతేతి. ఇదాని కుతో సకదాగామిస్స ద్వే భవే ఠపేత్వా పఞ్చసు భవేసు ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తిస్సతి . ఏవం సకదాగామిమగ్గో ఉపాదిన్నకప్పవత్తం అప్పవత్తం కురుమానో ఉపాదిన్నకం నిరోధేతి నామ.

సచే అనాగామిస్స అనాగామిమగ్గో అభావితో అభవిస్సా, ఠపేత్వా ఏకం భవం దుతియభవే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తేయ్య. కస్మా? తస్స పవత్తియా హేతూనం అత్థితాయ. అణుసహగతాని కామరాగపటిఘసఞ్ఞోజనాని అణుసహగతో కామరాగానుసయో పటిఘానుసయోతి ఇమే పన చత్తారో కిలేసే సో మగ్గో ఉప్పజ్జమానోవ సముగ్ఘాతేతి. ఇదాని కుతో అనాగామిస్స ఏకం భవం ఠపేత్వా దుతియభవే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తిస్సతి. ఏవం అనాగామిమగ్గో ఉపాదిన్నకప్పవత్తం అప్పవత్తం కురుమానో ఉపాదిన్నకం నిరోధేతి నామ.

సచే అరహతో అరహత్తమగ్గో అభావితో అభవిస్సా, రూపారూపభవేసు ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తేయ్య. కస్మా? తస్స పవత్తియా హేతూనం అత్థితాయ. రూపరాగో అరూపరాగో మానో ఉద్ధచ్చం అవిజ్జా మానానుసయో భవరాగానుసయో అవిజ్జానుసయోతి ఇమే పన అట్ఠ కిలేసే సో మగ్గో ఉప్పజ్జమానోవ సముగ్ఘాతేతి. ఇదాని కుతో ఖీణాసవస్స పునబ్భవే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తిస్సతి? ఏవం అరహత్తమగ్గో ఉపాదిన్నకప్పవత్తం అప్పవత్తం కురుమానో ఉపాదిన్నకం నిరోధేతి నామ.

సోతాపత్తిమగ్గో చేత్థ అపాయభవం నిరోధేతి. సకదాగామిమగ్గో సుగతికామభవేకదేసం. అనాగామిమగ్గో కామభవం. అరహత్తమగ్గో రూపారూపభవం, సబ్బభవేపి నిరోధేతి ఏవాతి వదన్తి. ఏవం ఉపాదిన్నకనిరోధో వేదితబ్బో.

తత్థ "అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేనా"తి ఏతేన అనుపాదిన్నకనిరోధం దస్సేతి. "యే ఉప్పజ్జేయ్యుం నామఞ్చ రూపఞ్చ, ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తీ"తి ఇమినా పన ఉపాదిన్నకనిరోధం దస్సేతి.

తత్థ **సత్త భవే ఠపేత్వా**తి కామభవతో కామభవం సంసరన్తస్స సత్త భవే వజ్జేత్వా. **అనమతగ్గే సంసారే**తి –

> "ఖన్ధానఞ్చ పటిపాటి, ధాతుఆయతనాన చ;
>
> అబ్బోచ్ఛిన్నం వత్తమానా, 'సంసారో'తి పవుచ్చతీ"తి. (విసుద్ధి॰ ౨.౬౧౯; ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౪.౧౯౯; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౧.౧౧౭; ఇతివు॰ అట్ఠ॰ ౧౪, ౫౮; ఉదా॰ అట్ఠ॰ ౩౯) –

ఏవం వణ్ణితే సంసారవట్టే. **యే ఉప్పజ్జేయ్యుం నామఞ్చ రూపఞ్చా**తి నమనలక్ఖణం చతుక్ఖన్ధసఙ్ఖాతం నామఞ్చ రుప్పనలక్ఖణం భూతోపాదాయసఙ్ఖాతం రూపఞ్చ ఏతే ధమ్మా ఉప్పజ్జేయ్యుం. **ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తీ**తి ఏతస్మిం సోతాపత్తిమగ్గే ఏతే నామరూపధమ్మా అభబ్బుప్పత్తికవసేన నిరోధం గచ్ఛన్తి. **సకదాగామిమగ్గఞాణేనా**తి ఏత్థ పటిసన్ధివసేన సకింయేవ ఇమం లోకం ఆగచ్ఛతీతి సకదాగామీ , తస్స మగ్గో సకదాగామిమగ్గో. తేన మగ్గేన సమ్పయుత్తఞాణేన. **ద్వే భవే ఠపేత్వా**తి కామధాతుయాయేవ పటిసన్ధివసేన ద్వే భవే వజ్జేత్వా. **పఞ్చసు భవేసూ**తి తదవసిట్ఠేసు పఞ్చసు భవేసు. **ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తీ**తి ఏత్థ సకదాగామిమగ్గే ఏతే ధమ్మా వుత్తనయేన నిరుజ్ఝన్తి. **ఏకం భవం ఠపేత్వా**తి ఉక్కట్ఠవసేన రూపధాతుయా వా అరూపధాతుయా వా ఏకం భవం వజ్జేత్వా. **రూపధాతుయా వా అరూపధాతుయా వా**తి దుతియకభవే రూపధాతుయా చేవ అరూపధాతుయా చ. **నామఞ్చ రూపఞ్చా**తి ఏత్థ రూపభవే నామరూపం, అరూపభవే నామమేవ. **ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తీ**తి ఏత్థ అనాగామిమగ్గే ఏతే నామరూపధమ్మా వుత్తనయేన నిరుజ్ఝన్తి.

అరహతోతి కిలేసేహి ఆరకత్తా "అరహా"తి లద్ధనామస్స ఖీణాసవస్స. **అనుపాదిసేసాయ నిబ్బానధాతుయా**తి దువిధా హి నిబ్బానధాతు సఉపాదిసేసా చ అనుపాదిసేసా చ. తత్థ ఉపాదీయతి "అహం మమా"తి భుసం గణ్హీయతీతి ఉపాది, ఖన్ధపఞ్చకస్సేతం అధివచనం. ఉపాదియేవ సేసో అవసిట్ఠో ఉపాదిసేసో, సహ ఉపాదిసేసేన వత్తతీతి **సఉపాదిసేసా**. నత్థేత్థ ఉపాదిసేసోతి **అనుపాదిసేసా**. తాయ అనుపాదిసేసాయ నిబ్బానధాతుయా. **పరినిబ్బాయన్తస్సా**తి నిరిన్ధనస్స వియ జాతవేదస్స నిబ్బాయన్తస్స అప్పవత్తం పవిసన్తస్స. **చరిమవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేనా**తి ఏత్థ అస్సాసపస్సాసానం నిరోధవసేన. తయో చరిమా భవచరిమో ఝానచరిమో చుతిచరిమోతి. భవేసు హి కామభవే అస్సాసపస్సాసా పవత్తన్తి, రూపారూపభవేసు నప్పవత్తన్తి. తస్మా సో **భవచరిమో**. ఝానేసు పురిమఝానత్తయేవ పవత్తన్తి, చతుత్థే నప్పవత్తన్తి. తస్మా సో **ఝానచరిమో**. యే పన చుతిచిత్తస్స పురతో సోళసమేన చిత్తేన సహుప్పన్నా, తే చుతిచిత్తేన సహ నిరుజ్ఝన్తి. సో **చుతిచరిమో నామ. అయం ఇధ చరిమోతి అధిప్పేతో. యే హి కేచి** బుద్ధా వా పచ్చేకబుద్ధా వా అరియసావకా వా అన్తమసో కున్థకిపిల్లికం ఉపాదాయ సబ్బే భవఙ్గచిత్తేనేవ అబ్యాకతేన దుక్ఖసచ్చేన కాలం కరోన్తి. తస్మా **చరిమవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేనా**తి చుతిచిత్తస్స నిరోధేనాతి అత్థో.

పఞ్ఞా చ సతి చ నామఞ్చాతి ఏతేహి చతున్నం అరూపక్ఖన్ధానం గహణం పచ్చేతబ్బం. **రూపఞ్చాతి** ఏతేన చతున్నం మహాభూతానం చతువీసతిఉపాదారూపానఞ్చ గహణం పచ్చేతబ్బం. ఇదాని తస్స నిరుజ్ఝనూపాయం దస్సేన్తో ''**విఞ్ఞాణస్స నిరోధేన, ఏత్థేతం ఉపరుజ్ఝతీ**''తి ఆహ. తత్థ **విఞ్ఞాణన్తి** చరిమవిఞ్ఞాణమ్పి అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణమ్పి. అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స పహీననిరోధేన ఏత్థేతం ఉపరుజ్ఝతి నిరుజ్ఝతి దీపసిఖా వియ అపణ్ణత్తికభావం యాతి, చరిమవిఞ్ఞాణస్స అనుప్పాదపచ్చయత్తా అనుప్పాదనిరోధేన అనుప్పాదవసేనేవ ఉపరుజ్ఝతీతి (దీ. ని. అట్ఠ. ౧.౪౯౮).

౭. ఏత్తావతా చ "దుక్ఖమస్స మహబ్భయ"న్తి ఇమినా పకాసితం దుక్ఖసచ్చం, "యాని సోతానీ"తి ఇమినా సముదయసచ్చం, "పఞ్ఞాయేతే పిధీయరే"తి ఇమినా మగ్గసచ్చం, "అసేసం ఉపరుజ్ఝతీ"తి ఇమినా నిరోధసచ్చన్తి ఏవం చత్తారి సచ్చాని సుత్వాపి అరియభూమిం అనధిగతో పున సేక్ఖాసేక్ఖపటిపదం పుచ్ఛన్తో ''**యే చ సఙ్ఖాతధమ్మాసే**''తి గాథమాహ. తత్థ **సఙ్ఖాతధమ్మాతి** అనిచ్చాదివసేన పరివీమంసితధమ్మా, అరహన్తానమేతం అధివచనం. **సేక్ఖాతి** సీలాదీని సిక్ఖమానా అవసేసా అరియపుగ్గలా. **పుథూతి** బహూ సత్తజనా. **తేసం మే నిపకో ఇరియం పుట్ఠో పబ్రూహీతి** తేసం మే సేక్ఖాసేక్ఖానం నిపకో పణ్డితో త్వం పుట్ఠో పటిపత్తిం బ్రూహీతి.

తేసం ఖన్ధా సఙ్ఖాతాతి తేసం పఞ్చక్ఖన్ధా అప్పటిసన్ధికం కత్వా దేసితా, సఙ్ఖేపం కత్వా ఠపితా వా. ధాతుఆదీసుపి ఏసేవ నయో. **ఇరియన్తి** పయోగం. **చరియన్తి** కిరియం. **వుత్తిన్తి** పవత్తిం. **ఆచరన్తి** చరణం. **గోచరన్తి** పచ్చయం. **విహారన్తి** ఇరియాపథపవత్తనం. **పటిపదన్తి** విపస్సనం.

౮. అథస్స భగవా యస్మా సేక్ఖేన కామచ్ఛన్దనీవరణం ఆదిం కత్వా సబ్బకిలేసా పహాతబ్బా ఏవ, తస్మా ''**కామేసూతి** ఉపడ్ఢగాథాయ సేక్ఖపటిపదం దస్సేతి. తస్సత్థో – వత్థు**కామేసు** కిలేసకామేన **నాభిగిజ్ఝేయ్య,** కాయదుచ్చరితాదయో చ మనసో ఆవిలభావకరే ధమ్మే పజహన్తో **మనసానావిలో సియాతి**. యస్మా పన అసేక్ఖో అనిచ్చాదివసేన సబ్బసఙ్ఖారాదీనం పరితులితత్తా **కుసలో** సబ్బధమ్మేసు కాయానుపస్సనాసతిఆదీహి చ **సతో** సక్కాయదిట్ఠిఆదీనం భిన్నత్తా **భిక్ఖు**భావం పత్తో హుత్వా సబ్బఇరియాపథేసు **పరిబ్బజతి,** తస్మా "కుసలో"తి ఉపడ్ఢగాథాయ అసేక్ఖపటిపదం దస్సేతి.

నాభిగిజ్ఝేయ్యాతి గేధం నాపజ్జేయ్య. **న పలిగిజ్ఝేయ్యాతి** లోభం నాపజ్జేయ్య. **న పలిబున్ధేయ్యాతి** లోభవసేన న అల్లీయేయ్య.

ఆవిలకరే కిలేసే జహేయ్యాతి చిత్తాలుళకరే ఉపతాపసఙ్ఖాతే కిలేసే జహేయ్య.

సబ్బే ధమ్మా అనత్తాతి నిబ్బానం అన్తోకరిత్వా వుత్తం. **యం కిఞ్చి సముదయధమ్మన్తి** యం కిఞ్చి సప్పచ్చయసభావం.

సహ గాథాపరియోసానాతి గాథావసానేనేవ సద్ధిం. **యేతే బ్రాహ్మణేన సద్ధిం ఏకచ్ఛన్దాతి** యే ఏతే అజితమాణవేన కల్యాణఛన్దేన ఏకజ్ఝాసయా. **ఏకప్పయోగాతి** కాయవచీమనోపయోగేహి ఏకప్పయోగా. **ఏకాధిప్పాయాతి** ఏకో అధిప్పాయో రుచి ఏతేసన్తి ఏకాధిప్పాయా, ఏకరుచికాతి అత్థో. **ఏకవాసనవాసితాతి** అతీతబుద్ధసాసనే తేన సద్ధిం భావితభావనా. **అనేకపాణసహస్సానన్తి** అనేకేసం దేవమనుస్ససఙ్ఖాతానం పాణసహస్సానం. **విరజం వీతమలన్తి** రాగాదిరజవిరహితం రాగాదిమలవిరహితఞ్చ.

ధమ్మచక్ఖున్తి ఇధ సోతాపత్తిమగ్గో అధిప్పేతో. అఞ్ఞత్థ హేట్ఠామగ్గత్తయం. తస్స ఉప్పత్తికారణదస్సనత్థం ''**యం కిఞ్చి సముదయధమ్మం, సబ్బం తం నిరోధధమ్మ**''న్తి ఆహ. తఞ్హి నిరోధం ఆరమ్మణం కత్వా కిచ్చవసేన ఏవం సబ్బసఙ్ఖతం పటివిజ్ఝన్తం ఉప్పజ్జతి. **తస్స బ్రాహ్మణస్స అనుపాదాయ ఆసవేహి చిత్తం విముచ్చీ**తి తస్స చ అజితబ్రాహ్మణస్స అన్తేవాసికసహస్సానఞ్చ తణ్హాదీహి అగ్గహేత్వా కామాసవాదీహి మగ్గక్ఖణే చిత్తం విముచ్చమానం ఫలక్ఖణే విముచ్చి. **సహ అరహత్తప్పత్తా**తి అరహత్తప్పత్తియా చ సహేవ ఆయస్మతో అజితస్స చ అన్తేవాసికసహస్సస్స చ అజినజటావాకచీరతిదణ్డకమణ్డలుఆదయో అన్తరధాయింసు. సబ్బేవ ఇద్ధిమయపత్తచీవరధరా ద్వఙ్గులకేసా ఏహిభిక్ఖూ హుత్వా భగవన్తం నమస్సమానా పఞ్జలికా నిసీదింసు. పాళియం పన అజితత్థేరోవ పఞ్ఞాయతి. తత్థ **అన్వత్థపటిపత్తియా**తి సయం పచ్చాసీసితలద్ధపటిపత్తియా, నిబ్బానలద్ధభావేనాతి అత్థో. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ. ఏవం భగవా అరహత్తనికూటేన దేసనం నిట్ఠాపేసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

అజితమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. తిస్సమేత్తేయ్యమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౯. దుతియే తిస్సమేత్తేయ్యసుత్తనిద్దేసే – **కోధ సన్తుసితో**తి నిట్ఠితే పన అజితసుత్తే "కథం లోకం అవేక్ఖన్తం, మచ్చురాజా న పస్సతీ"తి (సు॰ ని॰ ౧౧౨౪; చూళని॰ మోఘరాజమాణవపుచ్ఛా ౧౪౩) ఏవం మోఘరాజా పుచ్ఛితుం ఆరభి. "న తావస్స ఇన్ద్రియాని పరిపాకం గతానీ"తి ఞత్వా భగవా "తిట్ఠ త్వం, మోఘరాజ, అఞ్ఞో పుచ్ఛతూ"తి పటిక్ఖిపి. తతో తిస్సమేత్తేయ్యో అత్తనో సంసయం పుచ్ఛన్తో ''**కోధా**తి గాథమాహ. తత్థ **కోధ సన్తుసితో**తి కో ఇధ సత్తో తుట్ఠో. **ఇఞ్జితా**తి తణ్హాదిట్ఠివిప్ఫన్దితాని. **ఉభన్తమభిఞ్ఞాయా**తి ఉభో అన్తే అభిజానిత్వా. **మన్తా న లిప్పతీ**తి పఞ్ఞాయ న లిప్పతి.

పరిపుణ్ణసఙ్కప్పోతి నేక్ఖమ్మాదివితక్కేహి పరిపుణ్ణసఙ్కప్పత్తా పరిపుణ్ణమనోరథో.

తణ్హిఞ్జితన్తి తణ్హాయ చలితం. **దిట్ఠిఞ్జితా**దీసుపి ఏసేవ నయో. **కామిఞ్జిత**న్తి కిలేసకామేహి ఇఞ్జితం ఫన్దితం. "కమ్మిఞ్జిత"న్తిపి పాఠో, తం న సున్దరం.

మహన్తో పురిసోతి **మహాపురిసో**. ఉత్తమో పురిసోతి **అగ్గపురిసో**. పధానో పురిసోతి **సేట్ఠపురిసో**. అలామకో పురిసోతి **విసిట్ఠపురిసో**. జేట్ఠకో పురిసోతి **పామోక్ఖపురిసో**. న హేట్ఠిమకో పురిసోతి **ఉత్తమపురిసో**. పురిసానం కోటిప్పత్తో పురిసోతి **పధానపురిసో**. సబ్బేసం ఇచ్ఛితో పురిసోతి **పవరపురిసో**.

సిబ్బినిమచ్చగాతి తణ్హం అతిఅగా, అతిక్కమిత్వా ఠితో. **ఉపచ్చగా**తి భుసం అతిఅగా.

౧౦. తస్సేతమత్థం భగవా బ్యాకరోన్తో ''**కామేసూ**''తి గాథాద్వయమాహ. తత్థ **కామేసు బ్రహ్మచరియవా**తి కామనిమిత్తం బ్రహ్మచరియవా, కామేసు ఆదీనవం దిస్వా మగ్గబ్రహ్మచరియేన సమన్నాగతోతి వుత్తం హోతి. ఏత్తావతా సన్తుసితతం దస్సేతి. "వీతతణ్హో"తిఆదీహి అనిఞ్జితతం. తత్థ **సఙ్ఖాయ నిబ్బుతో**తి అనిచ్చాదివసేన ధమ్మే వీమంసిత్వా రాగాదినిబ్బానేన నిబ్బుతో.

అసద్ధమ్మసమాపత్తియాతి నీచధమ్మసమాయోగతో. **ఆరతీతి** ఆరకా రమనం. **విరతీతి** తాయ వినా రమనం. **పటివిరతీతి** పటినివత్తిత్వా తాయ వినా రమనం. **వేరమణీతి** వేరవినాసనం. **అకిరియాతి** కిరియాపచ్ఛిన్దనం. **అకరణన్తి** కరణపరిచ్ఛిన్దనం. **అనజ్ఝాపత్తీతి** అనాపజ్జనతా. **వేలాఅనతిక్కమోతి** సీమాఅనతిక్కమో. సేసం తత్థ తత్థ వుత్తనయత్తా పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి. దేసనాపరియోసానే అయమ్పి బ్రాహ్మణో అరహత్తే పతిట్ఠాసి సద్ధిం అన్తేవాసికసహస్సేన, అఞ్ఞేసఞ్చ అనేకసహస్సానం ధమ్మచక్ఖుం ఉదపాది. సేసం పుబ్బసదిసమేవ.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

తిస్సమేత్తేయ్యమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పుణ్ణకమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౧౨. తతియే పుణ్ణకసుత్తనిద్దేసే – **అనేజన్తి** ఇదమ్పి పురిమనయేనేవ మోఘరాజానం పటిక్ఖిపిత్వా వుత్తం. తత్థ **మూలదస్సావిన్తి** అకుసలమూలాదిదస్సావిం. **ఇసయోతి** ఇసినామకా జటిలా. **యఞ్ఞన్తి** దేయ్యధమ్మం. **అకప్పయింసూతి** పరియేసింసు.

హేతుదస్సావీతిఆదీని సబ్బాని కారణవేవచనానేవ. కారణఞ్హి యస్మా అత్తనో ఫలత్థాయ హినోతి పవత్తతి, తస్మా **హేతూతి** వుచ్చతి. యస్మా తం ఫలం నిదేతి 'హన్ద, గణ్హథ న'న్తి అప్పేతి వియ, తస్మా **నిదానన్తి** వుచ్చతి. **సమ్భవదస్సావీతిఆదీని** పఞ్చ పదాని హేట్ఠా దస్సితనయాని ఏవ. యస్మా తం పటిచ్చ ఏతి పవత్తతి, తఞ్చ ఫలం తతో సముదేతి ఉప్పజ్జతి, తస్మా **పచ్చయోతి** చ **సముదయోతి** చ వుచ్చతి.

యా వా పనఞ్ఞాపి కాచి సుగతియోతి చతుఅపాయవినిముత్తకా ఉత్తరమాతాదయో అప్పేసక్ఖా కపణమనుస్సా చ దుల్లభఘాసచ్ఛాదనా దుక్ఖపీళితా వేదితబ్బా. **యా వా పనఞ్ఞాపి కాచి దుగ్గతియోతి** యమరాజనాగసుపణ్ణపేతమహిద్ధికాదయో పచ్చేతబ్బా. **అత్తభావాభినిబ్బత్తియాతి** తీసు ఠానేసు పటిసన్ధివసేన అత్తభావపటిలాభత్థాయ. **జానాతీతి** సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేన జానాతి. **పస్సతీతి** సమన్తచక్ఖునా పస్సతి.

అకుసలాతి అకోసల్లసమ్భూతా. అకుసలం భజన్తీతి **అకుసలభాగియా**. అకుసలపక్ఖే భవాతి **అకుసలపక్ఖికా**. సబ్బే తే అవిజ్జా మూలం కారణం ఏతేసన్తి **అవిజ్జామూలకా**. అవిజ్జాయ సమోసరన్తి సమ్మా ఓసరన్తి గచ్ఛన్తీతి **అవిజ్జాసమోసరణా. అవిజ్జాసముగ్ఘాతాతి** అరహత్తమగ్గేన అవిజ్జాయ హతాయ. **సబ్బే తే సముగ్ఘాతం గచ్ఛన్తీతి** వుత్తప్పకారా అకుసలధమ్మా, తే సబ్బే హతభావం పాపుణన్తి.

అప్పమాదమూలకాతి సతిఅవిప్పవాసో అప్పమాదో మూలం కారణం ఏతేసన్తి అప్పమాదమూలకా. అప్పమాదేసు సమ్మా ఓసరన్తి గచ్ఛన్తీతి **అప్పమాదసమోసరణా. అప్పమాదో తేసం** ధమ్మానం అగ్గమక్ఖాయతీ**తి సయం కామావచరోపి సమానో చతుభూమకధమ్మానం పతిట్ఠాభావేన అగ్గో నామ జాతో.**

అలమత్తోతి సమత్థచిత్తో. **మయా పుచ్ఛితన్తి** మయా పుట్ఠం. **వహస్సేతం భారన్తి** ఏతం ఆభతభారం వహస్సు. **యే కేచి ఇసిపబ్బజ్జం పబ్బజితా.** "ఇసిపబ్బజ్జా పబ్బజితా"తిపి పాఠో.

ఆజీవకసావకానం ఆజీవకా దేవతాతి యే ఆజీవకవచనం సుణన్తి సుస్సుసన్తి, తే ఆజీవకసావకా, తేసం ఆజీవకసావకానం. ఆజీవకా చ తేసం దేయ్యధమ్మం పటిగ్గణ్హన్తి, తే ఏవ ఆజీవకా దేవతా. ఏవం సబ్బత్థ. **యే యేసం దక్ఖిణేయ్యా**తి యే ఆజీవకాదయో దిసాపరియోసానా యేసం ఖత్తియాదీనం దేయ్యధమ్మానుచ్ఛవికా. **తే తేసం దేవతా**తి తే ఆజీవకాదయో తేసం ఖత్తియాదీనం దేవతా.

యేపి యఞ్ఞం ఏసన్తీతి దేయ్యధమ్మం ఇచ్ఛన్తి. **గవేసన్తీ**తి ఓలోకేన్తి. **పరియేసన్తీ**తి ఉప్పాదేన్తి. **యఞ్ఞా వా ఏతే పుథూ**తి యఞ్ఞా ఏవ వా ఏతే పుథుకా. **యఞ్ఞయాజకా వా ఏతే పుథూ**తి దేయ్యధమ్మస్స యాజనకా ఏవ వా ఏతే పుథుకా. **దక్ఖిణేయ్యా వా ఏతే పుథూ**తి దేయ్యధమ్మానుచ్ఛవికా ఏవ వా ఏతే పుథుకా. తే విత్థారతో దస్సేతుం "**కథం యఞ్ఞా వా ఏతే పుథూ**"తిఆదినా నయేన విత్థారేన దస్సేతి.

౧౩. **ఆసీసమానా**తి రూపాదీని పత్థయమానా. **ఇత్థత్తన్తి** ఇత్థభావఞ్చ పత్థయమానా, మనుస్సాదిభావం ఇచ్ఛన్తాతి వుత్తం హోతి. **జరం సితా**తి జరం నిస్సితా. జరాముఖేన చేత్థ సబ్బం వట్టదుక్ఖం వుత్తం. తేన వట్టదుక్ఖనిస్సితా తతో అపరిముచ్చమానాయేవ కప్పయింసూతి దీపేతి.

రూపపటిలాభం ఆసీసమానాతి వణ్ణాయతనసమ్పత్తిలాభం పత్థయమానా. **సద్దాదీసు**పి ఏసేవ నయో. **ఖత్తియమహాసాలకులే అత్తభావపటిలాభన్తి** సారప్పత్తే ఖత్తియానం మహాసాలకులే అత్తభావలాభం పటిసన్ధిం పత్థయమానా. **బ్రాహ్మణమహాసాలకులాదీసు**పి ఏసేవ నయో. **బ్రహ్మకాయికేసు దేవేసూ**తి ఏత్థ పుబ్బభవం సన్ధాయ వుత్తం. **ఏత్థా**తి ఖత్తియకులాదీసు.

జరానిస్సితాతి జరం అస్సితా. **బ్యాధినిస్సితా**తిఆదీసుపి ఏసేవ నయో. ఏతేహి సబ్బం వట్టదుక్ఖం పరియాదియిత్వా దస్సితం హోతి.

౧౪. **కచ్చిసు తే భగవా యఞ్ఞపథే అప్పమత్తా, అతారు జాతిఞ్చ జరఞ్చ మారిసా**తి ఏత్థ యఞ్ఞో ఏవ యఞ్ఞపథో. ఇదం వుత్తం హోతి – కచ్చి తే యఞ్ఞే అప్పమత్తా హుత్వా యఞ్ఞం కప్పయన్తా వట్టదుక్ఖముత్తరింసూతి.

యేపి యఞ్ఞం దేన్తి యజన్తీతి దేయ్యధమ్మదానవసేన యజన్తి. **పరిచ్చజన్తీ**తి విస్సజ్జేన్తి.

౧౫. **ఆసీసన్తీ**తి రూపపటిలాభాదయో పత్థేన్తి. **థోమయన్తీ**తి "సుచిం దిన్న"న్తిఆదినా నయేన యఞ్ఞాదీని పసంసన్తి. **అభిజప్పన్తీ**తి రూపాదిపటిలాభాయ వాచం గిరన్తి. **జుహన్తీ**తి దేన్తి. **కామాభిజప్పన్తి పటిచ్చ లాభన్తి** రూపాదిలాభం పటిచ్చ పునప్పునం కామే ఏవ అభిజప్పన్తి, "అహో వత అమ్హాకమ్పి సియ్యా"న్తి వదన్తి, తణ్హఞ్చ తత్థ వడ్ఢేన్తీతి వుత్తం హోతి. **యాజయోగా**తి యాగాధిముత్తా. **భవరాగరత్తా**తి ఏవమిమేహి ఆసీసనాదీహి భవరాగేనేవ రత్తా, భవరాగరత్తా వా హుత్వా ఏతాని ఆసీసనాదీని కరోన్తా **నాతరింసు** జాతిఆదివట్టదుక్ఖం న ఉత్తరింసు.

యఞ్ఞం వా థోమేన్తీతి దానం వా వణ్ణేన్తి. **ఫలం వా**తి రూపాదిపటిలాభం. **దక్ఖిణేయ్యే వా**తి జాతిసమ్పన్నాదీసు. **సుచిం దిన్న**న్తి సుచిం కత్వా దిన్నం. **మనాప**న్తి మనవడ్ఢనకం. **పణీత**న్తి ఓజవన్తం. **కాలేనా**తి తత్థ తత్థ సమ్పత్తకాలే . **కప్పియ**న్తి అకప్పియం వజ్జేత్వా దిన్నం. **అనవజ్జ**న్తి నిద్దోసం. **అభిణ్హ**న్తి పునప్పునం. **దదం చిత్తం పసాదిత**న్తి దదతో ముఞ్చనచిత్తం పసాదితన్తి. **థోమేన్తి కిత్తేన్తీ**తి గుణం పాకటం కరోన్తి. **వణ్ణేన్తీ**తి వణ్ణం భణన్తి. **పసంసన్తీ**తి పసాదం పాపేన్తి.

ఇతో నిదానన్తి ఇతో మనుస్సలోకతో దిన్నకారణా. **అజ్ఝాయకా**తి మన్తే పరివత్తేన్తా. **మన్తధరా**తి మన్తే ధారేన్తా. **తిణ్ణం వేదాన**న్తి ఇరువేదయజువేదసామవేదానం. ఓట్ఠపహటకరణవసేన పారం గతాతి **పారగూ**. సహ నిఘణ్డునా చ కేటుభేన చ **సనిఘణ్డుకేటుభానం. నిఘణ్డూ**తి నిఘణ్డురుక్ఖాదీనం వేవచనప్పకాసకం సత్థం. **కేటుభ**న్తి కిరియాకప్పవికప్పో కవీనం ఉపకారావహం సత్థం . సహ అక్ఖరప్పభేదేన **సాక్ఖరప్పభేదానం. అక్ఖరప్పభేదో**తి సిక్ఖా చ నిరుత్తి చ. **ఇతిహాసపఞ్చమాన**న్తి ఆథబ్బణవేదం చతుత్థం కత్వా "ఇతిహ ఆస, ఇతిహ ఆసా"తి ఈదిసవచనపటిసంయుత్తపురాణకథాసఙ్ఖాతో ఇతిహాసో పఞ్చమో ఏతేసన్తి ఇతిహాసపఞ్చమా, తేసం ఇతిహాసపఞ్చమానం వేదానం.

పదం తదవసేసఞ్చ బ్యాకరణం అధియన్తి, వేదేన్తి వాతి **పదకా వేయ్యాకరణా. లోకాయతం** వుచ్చతి వితణ్డవాదసత్థం. **మహాపురిసలక్ఖణ**న్తి మహాపురిసానం బుద్ధాదీనం లక్ఖణదీపకం ద్వాదససహస్సగన్థప్పమాణం సత్థం. యత్థ సోళససహస్సగాథాపదపరిమాణా బుద్ధమన్తా నామ అహేసుం. యేసం వసేన "ఇమినా లక్ఖణేన సమన్నాగతా బుద్ధా నామ హోన్తి, ఇమినా పచ్చేకబుద్ధా, అగ్గసావకా , అసీతిమహాసావకా (థేరగా॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౨౮౮), బుద్ధమాతా, బుద్ధపితా, అగ్గుపట్ఠాకో, అగ్గుపట్ఠాయికా, రాజా చక్కవత్తీ"తి అయం విసేసో ఞాయతి. **అనవయా**తి ఇమేసు లోకాయతమహాపురిసలక్ఖణేసు అనూనా పరిపూరకారినో, అవయా న హోన్తీతి వుత్తం హోతి. అవయా నామ యే తాని అత్థతో చ గన్థతో చ సన్ధారేతుం న సక్కోన్తి. **వీతరాగా**తి పహీనరాగా. ఏతేన అరహత్తఫలట్ఠా వుత్తా. **రాగవినయాయ వా పటిపన్నా**తి ఏతేన అరహత్తమగ్గట్ఠా. **వీతదోసా**తి అనాగామిఫలట్ఠా. **దోసవినయాయ వా పటిపన్నా**తి ఏతేన అనాగామిమగ్గట్ఠా. **వీతమోహా**తి అరహత్తఫలట్ఠా. **మోహవినయాయ వా పటిపన్నా**తి అరహత్తమగ్గట్ఠా. **సీలసమాధిపఞ్ఞావిముత్తిసమ్పన్నా**తి ఏతేహి చతూహి లోకియలోకుత్తరమిస్సకేహి సీలాదీహి సమ్పన్నా. **విముత్తిఞాణదస్సనసమ్పన్నా**తి ఏతేన పచ్చవేక్ఖణఞాణసమ్పన్నా వుత్తాతి ఞాతబ్బం, తఞ్చ ఖో లోకియమేవ. **అభిజప్పన్తీ**తి పత్థేన్తి. **జప్పన్తీ**తి పచ్చాసీసన్తి. **పజప్పన్తీ**తి అతీవ పచ్చాసీసన్తి. **యాజయోగేసు యుత్తా**తి అనుయోగే దేయ్యధమ్మే దియ్యమానే అభియోగవసేన యుత్తా.

౧౬. **అథ కో చరహీ**తి అథ ఇదాని కో అఞ్ఞో అతారి.

౧౭. **సఙ్ఖాయా**తి ఞాణేన వీమంసిత్వా. **పరోపరానీ**తి పరాని చ ఓపరాని చ, పరత్తభావసకత్తభావాదీని పరాని చ ఓపరాని చాతి వుత్తం హోతి. **విధూమో**తి కాయదుచ్చరితాదిధూమవిరహితో . **అనీఘో**తి రాగాదిఈఘవిరహితో. **అతారి సో**తి సో ఏవరూపో అరహా జాతిజరం అతారి.

సకరూపాతి అత్తనో రూపా. **పరరూపా**తి పరేసం రూపా. **కాయదుచ్చరితం విధూమిత**న్తి తివిధకాయదుచ్చరితం విధూమం కతం. **విధమిత**న్తి నాసితం.

మానో హి తే, బ్రాహ్మణ, ఖారిభారోతి యథా ఖారిభారో ఖన్ధేన వయ్హమానో ఉపరిట్ఠితోపి అక్కన్తక్కన్తట్ఠానం పథవియా సద్దిం ఘస్సేతి వియ, ఏవం జాతిగోత్తకులాదీని మానవత్థూని నిస్సాయ ఉస్సాపితో మానో, తత్థ తత్థ ఇస్సం ఉప్పాదేన్తో చతూసు అపాయేసు సంసీదాపేతి. తేనాహ – "మానో హి తే, బ్రాహ్మణ, ఖారిభారో"తి. **కోధో ధూమో**తి తవ ఞాణగ్గిస్స ఉపక్కిలేసట్ఠేన కోధో ధూమో. తేన హి తే ఉపక్కిలిట్ఠో ఞాణగ్గి న విరోచతి. **భస్మని మోసవజ్జ**న్తి నిరోజట్ఠేన ముసావాదో ఛారికా నామ. యథా హి ఛారికాయ పటిచ్ఛన్నో అగ్గి న జోతతి, ఏవం తే ముసావాదేన పటిచ్ఛన్నం ఞాణన్తి దస్సేతి. **జివ్హా సుజా**తి యథా తుయ్హం సువణ్ణరజతలోహకట్ఠమత్తికాసు అఞ్ఞతరమయా యాగయజనత్థాయ సుజా హోతి, ఏవం మయ్హం ధమ్మయాగయజనత్థాయ పహూతజివ్హా సుజాతి వదతి. యథా తుయ్హం నదీతీరే యజనట్ఠానం, ఏవం ధమ్మయాగయజనట్ఠానట్ఠేన **హదయం జోతిట్ఠానం. అత్తా**తి చిత్తం.

జాతీతి జాయనకవసేన జాతి. ఇదమేత్థ సభావపచ్చత్తం. సఞ్జాయనవసేన **సఞ్జాతి,** ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం. ఓక్కమనవసేన **ఓక్కన్తి**. జాయనట్ఠేన వా **జాతి**. సా అపరిపుణ్ణాయతనవసేన యుత్తా. సఞ్జాయనట్ఠేన సఞ్జాతి. సా పరిపుణ్ణాయతనవసేన యుత్తా. ఓక్కమనట్ఠేన **ఓక్కన్తి**. సా అణ్డజజలాబుజవసేన యుత్తా. తే హి అణ్డకోసఞ్చ వత్థికోసఞ్చ ఓక్కమన్తి పవిసన్తి ఓక్కమన్తా పవిసన్తా వియ పటిసన్ధిం గణ్హన్తి. అభినిబ్బత్తనట్ఠేన **అభినిబ్బత్తి**. సా సంసేదజఓపపాతికవసేన యుత్తా. తే హి పాకటా ఏవ హుత్వా నిబ్బత్తన్తి. అయం తావ సమ్ముతికథా.

ఇదాని పరమత్థకథా హోతి. ఖన్ధా ఏవ హి పరమత్థతో పాతుభవన్తి, న సత్తా. తత్థ చ **ఖన్ధాన**న్తి ఏకవోకారభవే ఏకస్స, చతువోకారభవే చతున్నం, పఞ్చవోకారభవే పఞ్చన్నమ్పి గహణం వేదితబ్బం. **పాతుభావో**తి ఉప్పత్తి. **ఆయతనాన**న్తి ఏత్థ తత్ర తత్ర ఉపపజ్జమానాయతనానం సఙ్గహో వేదితబ్బో. **పటిలాభో**తి సన్తతియా పాతుభావోయేవ. పాతుభవన్తానేవ హి తాని పటిలద్ధాని నామ హోన్తి. సా పనేసా తత్థ తత్థ భవే పఠమాభినిబ్బత్తిలక్ఖణా జాతి, నియ్యాతనరసా, అతీతభవతో ఇధ ఉమ్ముజ్జనపచ్చుపట్ఠానా, ఫలవసేన దుక్ఖవిచిత్తతాపచ్చుపట్ఠానా వా.

జరాతి సభావపచ్చత్తం. **జీరణతా**తి ఆకారభావనిద్దేసో. **ఖణ్డిచ్చ**న్తిఆదయో తయో కాలాతిక్కమే కిచ్చనిద్దేసా, పచ్ఛిమా ద్వే పకతినిద్దేసా. అయఞ్హి **జరా**తి ఇమినా పదేన సభావతో దీపితా. తేనస్సా ఇదం సభావపచ్చత్తం. **జీరణతా**తి ఇమినా ఆకారతో, తేనస్సాయం ఆకారనిద్దేసో. **ఖణ్డిచ్చ**న్తి ఇమినా కాలాతిక్కమే దన్తనఖానం ఖణ్డితభావకరణకిచ్చతో. **పాలిచ్చ**న్తి ఇమినా కేసలోమానం పలితభావకరణకిచ్చతో. **వలిత్తచతా**తి ఇమినా మంసం మిలాపేత్వా తచే వలిభావకరణకిచ్చతో. తేనస్సా ఇమే ఖణ్డిచ్చన్తిఆదయో తయో కాలాతిక్కమే కిచ్చనిద్దేసా. తేహి ఇమేసం వికారానం దస్సనవసేన పాకటీభూతా పాకటజరా దస్సితా. యథేవ హి ఉదకస్స వా వాతస్స వా అగ్గినో వా తిణరుక్ఖాదీనం సంభగ్గపలిభగ్గతాయ వా ఝామతాయ వా గతమగ్గో పాకటో హోతి, న చ సో గతమగ్గో తానేవ ఉదకాదీని, ఏవమేవ జరాయ దన్తాదీనం ఖణ్డిచ్చాదివసేన గతమగ్గో పాకటో, చక్ఖుం ఉమ్మీలేత్వాపి గయ్హతి, న చ ఖణ్డిచ్చాదీనేవ జరా. న హి జరా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా హోతి.

ఆయునో సంహాని ఇన్ద్రియానం పరిపాకోతి ఇమేహి పన పదేహి కాలాతిక్కమేయేవ అభిబ్యత్తాయ ఆయుక్ఖయచక్ఖాదిఇన్ద్రియపరిపాకసఙ్ఖాతాయ పకతియా దీపితా, తేనస్సిమే పచ్ఛిమా ద్వే పకతినిద్దేసాతి వేదితబ్బా. తత్థ యస్మా జరం పత్తస్స ఆయు హాయతి, తస్మా జరా "ఆయునో సంహానీ"తి ఫలూపచారేన వుత్తా. యస్మా చ దహరకాలే సుప్పసన్నాని సుఖుమమ్పి అత్తనో విసయం సుఖేనేవ గణ్హనసమత్థాని చక్ఖాదీని ఇన్ద్రియాని జరం పత్తస్స పరిపక్కాని

ఆలులితాని అవిసదాని, ఓళారికమ్పి అత్తనో విసయం గహేతుం అసమత్థాని హోన్తి. తస్మా “ఇన్ద్రియానం పరిపాకో”తి ఫలూపచారేనేవ వుత్తా.

సా పనేసా ఏవం నిద్దిట్ఠా సబ్బాపి జరా పాకటా పటిచ్ఛన్నాతి దువిధా హోతి. తత్థ దన్తాదీసు ఖణ్డాదిభావదస్సనతో రూపధమ్మేసు జరా **పాకటజరా** నామ. అరూపధమ్మేసు పన జరా తాదిసస్స వికారస్స అదస్సనతో **పటిచ్ఛన్నజరా** నామ. తత్థ య్వాయం ఖణ్డాదిభావో దిస్సతి, సో తాదిసానం దన్తాదీనం సువిఞ్ఞేయ్యత్తా వణ్ణోయేవ. తఞ్చ చక్ఖునా దిస్వా మనోద్వారేన చిన్తేత్వా “ఇమే దన్తా జరాయ పహటా”తి జరం జానాతి. ఉదకట్ఠానే బద్ధాని గోసిఙ్గాదీని ఓలోకేత్వా హేట్ఠా ఉదకస్స అత్థిభావజాననం వియ.

పున అవీచి సవీచీతి ఏవమ్పి అయం జరా దువిధా హోతి. తత్థ మణికనకరజతపవాళచన్దసూరియాదీనం మన్దదసకాదీసు పాణీనం వియ చ పుప్ఫఫలపల్లవాదీసు అపాణీనం వియ చ అన్తరన్తరా వణ్ణవిసేసాదీనం దుబ్బిఞ్ఞేయ్యత్తా జరా **అవీచిజరా** నామ, నిరన్తరజరాతి అత్థో. తతో అఞ్ఞేసు పన యథావుత్తేసు అన్తరన్తరా వణ్ణవిసేసాదీనం సువిఞ్ఞేయ్యత్తా జరా **సవీచిజరా** నామ.

తత్థ సవీచిజరా ఉపాదిన్నకఅనుపాదిన్నకవసేన ఏవం దీపేతబ్బా – దహరకుమారకానఞ్హి పఠమమేవ ఖీరదన్తా నామ ఉట్ఠహన్తి, న తే థిరా. తేసు పన పతితేసు పున దన్తా ఉట్ఠహన్తి, తే పఠమమేవ సేతా హోన్తి, జరావాతేన పన పహటకాలే కాళకా హోన్తి. కేసా పన పఠమమేవ తమ్బాపి హోన్తి కాళకాపి సేతకాపి. ఛవి పన సలోహితకా హోతి. వడ్ఢన్తానం వడ్ఢన్తానం ఓదాతానం ఓదాతభావో, కాళకానం కాళకభావో పఞ్ఞాయతి. జరావాతేన పహటకాలే చ వలిం గణ్హాతి. సబ్బమ్పి సస్సం వపితకాలే సేతం హోతి, పచ్ఛా నీలం. జరావాతేన పన పహటకాలే పణ్డరం హోతి. అమ్బఙ్కురేనాపి దీపేతుం వట్టతి ఏవ. సా పనేసా ఖన్ధపరిపాకలక్ఖణా జరా, మరణూపనయనరసా, యోబ్బనవినాసపచ్చుపట్ఠానా. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ. ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే అయమ్పి బ్రాహ్మణో అరహత్తే పతిట్ఠాసి సద్ధిం అన్తేవాసికసహస్సేన. అఞ్ఞేసఞ్చ అనేకసహస్సానం ధమ్మచక్ఖుం ఉదపాది. సేసం వుత్తసదిసమేవ.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

పుణ్ణకమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. మేత్తగూమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౧౮. చతుత్థే మేత్తగూసుత్తే – **మఞ్ఞామి తం వేదగూ భావితత్త**న్తి “అయం వేదగూ”తి చ “భావితత్తో”తి చ ఏవం తం మఞ్ఞామి.

అపరిత్తోతి న అప్పో. **మహన్తో**తి న ఖుద్దకో. **గమ్భీరో**తి న ఉత్తానో. **అప్పమేయ్యో**తి మినితుం న సక్కుణేయ్యో. **దుప్పరియోగాళ్హో**తి అవగాహితుం ఓతరితుం దుక్ఖో. **బహురతనో సాగరూపమో**తి బహూనం ధమ్మరతనానం ఆకరత్తా అనేకవిధరతనసమ్పన్నో మహాసముద్దో వియ బహురతనో సాగరసదిసో.

న మజ్కు హోతీతి న వికుణితముఖో హోతి. **అప్పతిట్ఠితచిత్తో**తి దోసవసేన న ఘనీభూతచిత్తో. **అలీనమనసో**తి న సఙ్కుచితచిత్తో. **అబ్యాపన్నచేతసో**తి న పూతిచిత్తో.

దిట్ఠే దిట్ఠమత్తోతి చక్ఖువిసయే రూపారమ్మణే దిట్ఠమత్తోయేవ తం ఆరమ్మణం భవిస్సతి, కత్తా వా కారేతా వా నత్థి. యం చక్ఖునా దిట్ఠం వణ్ణాయతనమేవ. **సుతాదీ**సుపి ఏసేవ నయో. అపి చ **దిట్ఠే**తి దస్సనయోగేన వణ్ణాయతనం, సవనయోగేన సద్దాయతనం, ముతయోగేన ఘానజివ్హాకాయాయతనాని దస్సేతి. ఘానస్స గన్ధాయతనం, జివ్హాయ రసాయతనం, కాయస్స పథవీ తేజో వాయూతి ఫోట్ఠబ్బాయతనం, విఞ్ఞాతయోగేన ధమ్మాయతనం దస్సేతి. **దిట్ఠే అనూపయో**తి చక్ఖువిఞ్ఞాణేన దిట్ఠే రాగూపయవిరహితో. **అనపాయో**తి కోధవిరహితో అప్పటిఘో . **అనిస్సితో**తి తణ్హాయ అనల్లీనో. **అప్పటిబద్ధో**తి మానేన న బద్ధో. **విప్పముత్తో**తి సబ్బారమ్మణతో ముత్తో. **విసఞ్ఞుత్తో**తి కిలేసేహి వియుత్తో హుత్వా ఠితో.

సంవిజ్జతి భగవతో చక్ఖూతి బుద్ధస్స భగవతో పకతిమంసచక్ఖు ఉపలబ్భతి. **పస్సతీ**తి దక్ఖతి ఓలోకేతి. **చక్ఖునా రూప**న్తి చక్ఖువిఞ్ఞాణేన రూపారమ్మణం. **ఛన్దరాగో**తి తణ్హాఛన్దో.

దన్తం నయన్తి సమితిన్తి ఉయ్యానకీళామణ్డలాదీసు హి మహాజనమజ్ఝం గచ్ఛన్తా దన్తమేవ గోణం వా దన్తం అస్సాజానీయం వా యానే యోజేత్వా నయన్తి. **రాజా**తి తథారూపానేవ ఠానాని గచ్ఛన్తో రాజాపి దన్తమేవ అభిరుహతి. **మనుస్సేసూ**తి మనుస్సేసుపి చతూహి అరియమగ్గేహి దన్తో నిబ్బిసేవనోవ సేట్ఠో. **యోతివాక్య**న్తి ఏవరూపం అతిక్కమ్మవచనం పునప్పునం వుచ్చమానమ్పి తితిక్ఖతి నప్పతిప్ఫరతి న విహఞ్ఞతి, ఏవరూపో దన్తో సేట్ఠోతి అత్థో.

అస్సతరాతి వళవాయ గద్రభేన జాతా. **ఆజానీయా**తి యం అస్సదమ్మసారథి కారణం కారేతి, తస్స ఖిప్పం జాననసమత్థా. **సిన్ధవా**తి సిన్ధవరట్ఠే జాతా అస్సా. **మహానాగా**తి కుఞ్జరసఙ్ఖాతా మహాహత్థినో. **అత్తదన్తో**తి ఏతే అస్సతరా వా సిన్ధవా వా కుఞ్జరా వా దన్తావ, న అదన్తా. యో పన చతుమగ్గసఙ్ఖాతేన అత్తనో దన్తతాయ అత్తదన్తో నిబ్బిసేవనో, అయం తతోపి వరం, సబ్బేహిపి ఏతేహి ఉత్తరితరోతి అత్థో.

న హి ఏతేహి యానేహీతి యాని ఏతాని హత్థియానాదీని ఉత్తమయానాని, ఏతేహి యానేహి కోచి పుగ్గలో సుపినన్తేనపి అగతపుబ్బత్తా "అగత"న్తి సఙ్ఖాతం నిబ్బానదిసం తథా న గచ్ఛేయ్య. యథా పుబ్బభాగే ఇన్ద్రియదమేన దన్తేన, అపరభాగే అరియమగ్గభావనాయ సుదన్తేన దన్తో నిబ్బిసేవనో సప్పఞ్ఞో పుగ్గలో తం అగతపుబ్బం దిసం గచ్ఛతి, దన్తభూమిం పాపుణాతి, తస్మా అత్తదమనమేవ వరతరన్తి అత్థో (ధ. ప. అట్ఠ. ౨.౩౨౨; మహాని. అట్ఠ. ౯౦).

విధాసు న వికమ్పన్తీతి నవవిధమానకోట్ఠాసేసు న చలన్తి న వేధేన్తి. **విప్పముత్తా పునబ్భవా**తి కమ్మకిలేసతో సముచ్ఛేదవిముత్తియా సుట్ఠు ముత్తా. **దన్తభూమిం అనుప్పత్తా**తి అరహత్తఫలం పాపుణిత్వా ఠితా. **తే లోకే విజితావినో**తి తే వుత్తప్పకారా ఖీణాసవా సత్తలోకే విజితవిజయా నామ (సం. ని. అట్ఠ. ౨.౩.౨౮; మహాని. అట్ఠ. ౯౦).

యస్సిన్ద్రియాని భావితానీతి యస్స ఖీణాసవస్స సద్ధాదిపఞ్చిన్ద్రియాని అరహత్తఫలం పాపేత్వా వడ్ఢితాని. **అజ్ఝత్తఞ్చ బహిద్ధా చా**తి చక్ఖాదిఅజ్ఝత్తాయతనాని చ రూపాదిబహిద్ధాయతనాని చ నిబ్బిసేవనాని కతాని. **సబ్బలోకే**తి సకలతేధాతుకే లోకే చ. **నిబ్బిజ్ఝ ఇమం పరఞ్చ లోక**న్తి ఇమఞ్చ అత్తభావం పరలోకే చ అత్తభావం అతిక్కమిత్వా ఠితో ఖీణాసవో . **కాలం**

కప్పతి భావితో స దన్తోతి సో ఖీణాసవో చక్ఖాదితో దన్తో వడ్ఢితచిత్తో మరణకాలం పత్థేతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౫౧౨; మహాని॰ అట్ఠ॰ ౯౦).

యేసం ధమ్మానం ఆదితో సముదాగమనం పఞ్ఞాయతీతి యేసం ఖన్ధాదిధమ్మానం ఉప్పత్తి పఞ్ఞాయతి. **అత్థఙ్గమతో నిరోధో**తి అత్థఙ్గమనవసేన తేసంయేవ అభావో పఞ్ఞాయతి. **కమ్మసన్నిస్సితో విపాకో**తి కుసలాకుసలకమ్మనిస్సితో విపాకో కమ్మం అముఞ్చిత్వా పవత్తనతో విపాకోపి కమ్మసన్నిస్సితోవ నామ. **నామసన్నిస్సితం రూప**న్తి సబ్బరూపం నామం గహేత్వా పవత్తనతో నామసన్నిస్సితం నామ జాతం. **జాతియా అనుగత**న్తి సబ్బం కమ్మాదికం జాతియా అనుపవిట్ఠం. **జరాయ అనుసట**న్తి జరాయ పత్థటం. **బ్యాధినా అభిభూత**న్తి బ్యాధిదుక్ఖేన అభిమద్దితం. **మరణేన అబ్భాహత**న్తి మచ్చునా అభిహటం పహటం. **అతాణ**న్తి పుత్తాదీహిపి తాయనస్స అభావతో అతాయనం అనారక్ఖం అలబ్భణేయ్యం ఖేమం వా. **అలేణ**న్తి అల్లీయితుం నిస్సయితుం అనరహం, అల్లీనానమ్పి న లేణకిచ్చకరణం. **అసరణ**న్తి నిస్సితానం న భయహారకం, న భయవినాసకం. **అసరణీభూత**న్తి పురే ఉప్పత్తియా అత్తనో అభావేనేవ అసరణం, ఉప్పత్తిసమకాలమేవ అసరణభూతన్తి అత్థో.

౧౯. **అపుచ్ఛసీ**తి ఏత్థ **అ**-ఇతి పదపూరణమత్తే నిపాతో, పుచ్ఛసిత్వేవ అత్థో. **పవక్ఖామి యథా పజాన**న్తి యథా పజానన్తో ఆచిక్ఖతి, ఏవం ఆచిక్ఖిస్సామి. **ఉపధినిదానా పభవన్తి దుక్ఖా**తి తణ్హాదిఉపధినిదానా జాతిఆదిదుక్ఖవిసేసా పభవన్తి.

తణ్హూపధీతి తణ్హా ఏవ తణ్హూపధి. సస్సతుచ్ఛేదదిట్ఠి ఏవ **దిట్ఠూపధి**. రాగాదికిలేసా ఏవ **కిలేసూపధి**. పుఞ్ఞాదికమ్మాని ఏవ **కమ్మూపధి**. తివిధదుచ్చరితానియేవ **దుచ్చరితూపధి**. కబళీకారాదయో ఆహారా ఏవ **ఆహారూపధి**. దోసపటిఘో ఏవ **పటిఘూపధి**. కమ్మసముట్ఠానా కమ్మేనేవ గహితా పథవాదయో చతస్సో ధాతుయోవ **చతస్సో ఉపాదిన్నధాతుయో ఉపధీ**. చక్ఖాదిఛఅజ్ఝత్తికాని ఆయతనాని ఏవ **ఛ అజ్ఝత్తికాని ఆయతనాని ఉపధీ**. చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిఛవిఞ్ఞాణకాయావ **ఛ విఞ్ఞాణకాయా ఉపధీ. సబ్బమ్పి దుక్ఖం దుక్ఖమనట్ఠేనా**తి సబ్బతేభూమకం దుక్ఖం దుస్సహనట్ఠేన ఉపధి.

౨౦. ఏవం ఉపధినిదానతో పభవన్తేసు దుక్ఖేసు – **యో వే అవిద్వా**తి గాథా. తత్థ **పజాన**న్తి సఙ్ఖారే అనిచ్చాదివసేన జానన్తో. **దుక్ఖస్స జాతిప్పభవానుపస్సీ**తి వట్టదుక్ఖస్స జాతికారణం "ఉపధీ"తి అనుపస్సన్తో. ఇమిస్సా గాథాయ నిద్దేసే వత్తబ్బం నత్థి.

౨౧. **సోకపరిద్దవఞ్చా**తి సోకఞ్చ పరిదేవఞ్చ. **తథా హి తే విదితో ఏస ధమ్మో**తి యథా యథా సత్తా జానన్తి, తథా తథా ఞాపనవసేన విదితో ఏస తయా ధమ్మోతి.

తత్థ **తరన్తీ**తి పఠమమగ్గేన దిట్ఠోఘం తరన్తి. **ఉత్తరన్తీ**తి దుతియమగ్గేన కామోఘం తనుకరణవసేన ఉగ్గన్త్వా తరన్తి. **పతరన్తీ**తి తమేవ నిరవసేసప్పహానవసేన తతియమగ్గేన విసేసేన తరన్తి. **సమతిక్కమన్తీ**తి భవోఘఅవిజ్జోఘప్పహానవసేన చతుత్థమగ్గేన సమ్మా అతిక్కమన్తి. **వీతివత్తన్తీ**తి ఫలం పాపుణిత్వా తిట్ఠన్తి.

౨౨. **కిత్తయిస్సామి తే ధమ్మ**న్తి నిబ్బానధమ్మం నిబ్బానగామినిపటిపదాధమ్మఞ్చ తే దేసయిస్సామి. **దిట్ఠే ధమ్మే**తి దిట్ఠేవ దుక్ఖాదిధమ్మే, ఇమస్మింయేవ వా అత్తభావే. **అనీతిహ**న్తి అత్తపచ్చక్ఖం. **యం విదిత్వా**తి యం ధమ్మం "సబ్బే సఙ్ఖారా అనిచ్చా"తిఆదినా (ధ॰ ప॰ ౨౭౭; థేరగా॰ ౬౭౬; కథా॰ ౭౫౩) నయేన సమ్మసన్తో విదిత్వా.

తత్థ **ఆదికల్యాణన్తి** హిత్వాపి అనుత్తరం వివేకసుఖం ధమ్మం తవ కిత్తయిస్సామి, తఞ్చ ఖో అప్పం వా బహుం వా కిత్తయన్తో ఆదికల్యాణాదిప్పకారమేవ కిత్తయిస్సామి. ఆదిమ్హి కల్యాణం భద్దకం అనవజ్జమేవ కత్వా కిత్తయిస్సామి . మజ్ఝేపి. పరియోసానేపి భద్దకం అనవజ్జమేవ కత్వా కిత్తయిస్సామీతి వుత్తం హోతి. యస్మిఞ్హి భగవా ఏకగాథమ్పి దేసేసి, సా సమన్తభద్దకత్తా ధమ్మస్స పఠమపాదేన ఆదికల్యాణా, దుతియతతియపాదేహి మజ్ఝేకల్యాణా, పచ్ఛిమపాదేన పరియోసానకల్యాణా. ఏకానుసన్ధికం సుత్తం నిదానేన ఆదికల్యాణం, నిగమనేన పరియోసానకల్యాణం, సేసేన మజ్ఝేకల్యాణం. నానానుసన్ధికం సుత్తం పఠమానుసన్ధినా ఆదికల్యాణం, పచ్ఛిమేన పరియోసానకల్యాణం, సేసేహి మజ్ఝేకల్యాణం.

అపి చ సనిదానఉప్పత్తిత్తా ఆదికల్యాణం, వేనేయ్యానం అనురూపతో అత్థస్స అవిపరీతతాయ చ హేతుదాహరణయుత్తతో చ మజ్ఝేకల్యాణం, సోతూనం సద్ధాపటిలాభజననేన నిగమనేన చ పరియోసానకల్యాణం.

సకలో హి సాసనధమ్మో అత్తనో అత్థభూతేన సీలేన ఆదికల్యాణో, సమథవిపస్సనామగ్గఫలేహి మజ్ఝేకల్యాణో, నిబ్బానేన పరియోసానకల్యాణో. సీలసమాధీహి వా ఆదికల్యాణో, విపస్సనామగ్గేహి మజ్ఝేకల్యాణో, ఫలనిబ్బానేహి పరియోసానకల్యాణో. బుద్ధసుబోధితాయ వా ఆదికల్యాణో, ధమ్మసుధమ్మతాయ మజ్ఝేకల్యాణో, సఙ్ఘసుప్పటిపత్తియా పరియోసానకల్యాణో . తం సుత్వా తథత్తాయ పటిపన్నేన అధిగన్తబ్బాయ అభిసమ్బోధియా వా ఆదికల్యాణో, పచ్చేకబోధియా మజ్ఝేకల్యాణో, సావకబోధియా పరియోసానకల్యాణో.

సుయ్యమానో చేస నీవరణవిక్ఖమ్భనతో భవనేనపి కల్యాణమేవ ఆవహతీతి ఆదికల్యాణో, పటిపజ్జియమానో సమథవిపస్సనాసుఖావహనతో పటిపత్తియాపి కల్యాణమేవ ఆవహతీతి మజ్ఝేకల్యాణో, తథాపటిపన్నో (పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧) చ పటిపత్తిఫలే నిట్ఠితే తాదిభావావహనతో పటిపత్తిఫలేనపి కల్యాణమేవ ఆవహతీతి పరియోసానకల్యాణోతి.

యం పనేస భగవా ధమ్మం దేసేన్తో సాసనబ్రహ్మచరియం మగ్గబ్రహ్మచరియఞ్చ పకాసేతి, నానానయేహి దీపేతి. తం యథానురూపం అత్థసమ్పత్తియా **సాత్థం**. బ్యఞ్జనసమ్పత్తియా **సబ్యఞ్జనం**. సఙ్కాసనపకాసనవివరణవిభజనఉత్తానీకరణపఞ్ఞత్తిఅత్థపదసమాయోగతో **సాత్థం**. అక్ఖరపదబ్యఞ్జనాకారనిరుత్తినిద్దేససమ్పత్తియా **సబ్యఞ్జనం**. అత్థగమ్భీరతాపటివేధగమ్భీరతాహి **సాత్థం** . ధమ్మగమ్భీరతాదేసనాగమ్భీరతాహి **సబ్యఞ్జనం**. అత్థపటిభానపటిసమ్భిదావిసయతో **సాత్థం**. ధమ్మనిరుత్తిపటిసమ్భిదావిసయతో **సబ్యఞ్జనం**. పణ్డితవేదనీయతో సరిక్ఖకజనప్పసాదకన్తి **సాత్థం**. సద్ధేయ్యతో లోకియజనప్పసాదకన్తి **సబ్యఞ్జనం**. గమ్భీరాధిప్పాయతో **సాత్థం**. ఉత్తానపదతో **సబ్యఞ్జనం**. ఉపనేతబ్బస్స అభావతో సకలపరిపుణ్ణభావేన **కేవలపరిపుణ్ణం**. అపనేతబ్బస్స అభావతో నిద్దోసభావేన **పరిసుద్ధం**.

అపి చ – పటిపత్తియా అధిగమబ్యత్తితో **సాత్థం**. పరియత్తియా ఆగమబ్యత్తితో **సబ్యఞ్జనం**. సీలాదిపఞ్చధమ్మక్ఖన్ధయుత్తతో **కేవలపరిపుణ్ణం**. నిరుపక్కిలేసతో నిత్థరణత్థాయ పవత్తితో లోకామిసనిరపేక్ఖతో చ **పరిసుద్ధం**. సిక్ఖత్తయపరిగ్గహితత్తా బ్రహ్మభూతేహి సేట్ఠేహి చరితబ్బతో, తేసఞ్చ చరియభావతో **బ్రహ్మచరియం** (పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧).

ఏవం పరియత్తిధమ్మం దస్సేత్వా ఇదాని లోకుత్తరధమ్మం దస్సేతుం ‘‘**చత్తారో సతిపట్ఠానే**’’తి ఆహ. సత్తతింసబోధిపక్ఖియధమ్మే దస్సేత్వా నిబ్బత్తితలోకుత్తరం దస్సేతుం ‘‘**నిబ్బానఞ్చ**’’తి ఆహ. **నిబ్బానగామినిఞ్చ పటిపదన్తి**

పుబ్బభాగసీలసమాధివిపస్సనాధమ్మఞ్చ కిత్తయిస్సామి.

దుక్ఖే దిట్ఠేతి దుక్ఖసచ్చే సరసలక్ఖణేన దిట్ఠే దుక్ఖసచ్చం పకాసేస్సామి. **సముదయాదీ**సుపి ఏసేవ నయో.

౨౩. తఞ్చాహం అభినన్దామీతి తం వుత్తప్పకారధమ్మజోతకం తవ వచనం అహం పత్థయామి. **ధమ్మముత్తమ**న్తి తఞ్చ ధమ్మముత్తమం అభినన్దామి.

తత్థ **మహతో తమోకాయస్స పదాలన**న్తి మహతో అవిజ్జారాసిస్స ఛేదనం. అనిచ్చలక్ఖణవసేన **ఏసీ**. దుక్ఖలక్ఖణవసేన **గవేసీ**. అనత్తలక్ఖణవసేన సమన్తతో **పరియేసీ. మహతో విపల్లాసస్స పభేదన**న్తి మహన్తస్స అసుభే సుభన్తిఆదిద్వాదసవిధస్స విపల్లాసస్స భేదనం. **మహతో తణ్హాసల్లస్స అబ్బహన**న్తి మహన్తస్స అన్తోతుదనట్ఠేన తణ్హాకణ్టకస్స లుఞ్చనం. **దిట్ఠిసఙ్ఘాటస్స వినివేఠన**న్తి దిట్ఠియేవ అబ్బోచ్ఛిన్నప్పవత్తితో సఙ్ఘటితట్ఠేన సఙ్ఘాటో, తస్స దిట్ఠిసఙ్ఘాటస్స నివత్తనం. **మానధజస్స పాతన**న్తి ఉస్సితట్ఠేన ఉన్నతిలక్ఖణస్స మానద్ధజస్స పాతనం. **అభిసఙ్ఖారస్స వూపసమ**న్తి పుఞ్ఞాదిఅభిసఙ్ఖారస్స ఉపసమనం. **ఓఘస్స నిత్థరణ**న్తి వట్టే ఓసీదాపనస్స కామోఘాదిఓఘస్స నిత్థరణం నిక్ఖమనం. **భారస్స నిక్ఖేపన**న్తి రూపాదిపఞ్చక్ఖన్ధభారస్స ఖిపనం ఛడ్డనం. **సంసారవట్టస్స ఉపచ్ఛేద**న్తి ఖన్ధాదిపటిపాటిసంసారవట్టస్స హేతునస్సనేన ఉచ్ఛిజ్జనం. **సన్తాపస్స నిబ్బాపన**న్తి కిలేససన్తాపస్స నిబ్బుతిం. **పరిళాహస్స పటిపస్సద్ధి**న్తి కిలేసపరిళాహస్స వూపసమం పటిపస్సమ్భనం. **ధమ్మధజస్స ఉస్సాపన**న్తి నవవిధలోకుత్తరధమ్మస్స ఉస్సాపేత్వా ఠపనం. **పరమత్థం అమతం నిబ్బాన**న్తి ఉత్తమట్ఠేన పరమత్థం. నత్థి ఏతస్స మరణసఙ్ఖాతం మతన్తి అమతం. కిలేసవిసపటిపక్ఖత్తా అగదన్తిపి అమతం. సంసారదుక్ఖపటిపక్ఖభూతత్తా నిబ్బుతన్తి **నిబ్బానం**. నత్థేత్థ తణ్హాసఙ్ఖాతం వానన్తిపి **నిబ్బానం**.

మహేసక్ఖేహి సత్తేహీతి మహానుభావేహి సక్కాదీహి సత్తేహి. **పరియేసితో**తి పరియిట్ఠో. **కహం దేవదేవో**తి దేవానం అతిదేవో కుహిం. **కహం నరాసభో**తి ఉత్తమపురిసో.

౨౪. ఉద్ధం అధో తిరియఞ్చాపి మజ్ఝేతి ఏత్థ **ఉద్ధ**న్తి అనాగతద్ధా వుచ్చతి. **అధో**తి అతీతద్ధా. **తిరియఞ్చాపి మజ్ఝే**తి పచ్చుప్పన్నద్ధా. **ఏతేసు నన్దిఞ్చ నివేసనఞ్చ, పనుజ్జ విఞ్ఞాణ**న్తి ఏతేసు ఉద్ధాదీసు తణ్హఞ్చ దిట్ఠినివేసనఞ్చ అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణఞ్చ పనుదేహి. పనుదిత్వా చ **భవే న తిట్ఠే**తి ఏవం సన్తే దువిధేపి భవే న తిట్ఠేయ్య. ఏవం తావ పనుజ్జసద్దస్స పనుదేహీతి ఇమస్మిం అత్థవికప్పే సమ్బన్ధో. పనుదిత్వాతి ఏతస్మిం పన అత్థవికప్పే భవే న తిట్ఠేతి అయమేవ సమ్బన్ధో. ఏతాని నన్దీనివేసనవిఞ్ఞాణాని పనుదిత్వా దువిధేపి భవే న తిట్ఠేయ్యాతి.

సహోకాసవసేన దేవలోకో ఉద్ధం. అపాయలోకో అధో. మనుస్సలోకో మజ్ఝే. తత్థ **కుసలా ధమ్మా**తి అపాయం ముఞ్చిత్వా ఉపరి పటిసన్ధిదానతో కుసలా ధమ్మా **ఉద్ధ**న్తి వుచ్చన్తి. **అకుసలా ధమ్మా** అపాయేసు పటిసన్ధిదానతో **అధో**తి. తదుభయవిముత్తత్తా **అబ్యాకతా ధమ్మా తిరియఞ్చాపి మజ్ఝే**తి వుచ్చన్తి. సబ్బోపరివసేన అరూపధాతు ఉద్ధం. సబ్బఅధోవసేన కామధాతు అధో. తదుభయన్తరవసేన రూపధాతు మజ్ఝే. కాయచిత్తాబాధఖననవసేన సుఖా వేదనా ఉద్ధం . దుక్ఖమనవసేన దుక్ఖా వేదనా అధో. అదుక్ఖమసుఖా వేదనా మజ్ఝే. అత్తభావవసేన పరిచ్ఛేదం దస్సేన్తో ''**ఉద్ధన్తి ఉద్ధం పాదతలా**''తిఆదిమాహ. తత్థ **ఉద్ధం పాదతలా**తి పాదతలతో ఉపరి. **అధో కేసమత్థకా**తి కేసమత్థకతో అధో. **మజ్ఝే**తి ద్విన్నం అన్తరం.

పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారసహగతం విఞ్ఞాణన్తి తేరసవిధపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారసమ్పయుత్తం కమ్మవిఞ్ఞాణం. **అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారసహగతం విఞ్ఞాణన్తి** ద్వాదసవిధఅపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారసమ్పయుత్తం కమ్మవిఞ్ఞాణం. **ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారసహగతం విఞ్ఞాణన్తి** చతుబ్బిధం ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారసహగతం కమ్మవిఞ్ఞాణం. **నుజ్జాతి** ఖిప. **పనుజ్జాతి** అతీవ ఖిప. **నుదాతి** లుఞ్చ. **పనుదాతి** అతీవ లుఞ్చ. **పజహాతి** ఛడ్డేహి. **వినోదేహీతి** దూరం కరోహి.

కమ్మభవఞ్చాతి పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారచేతనావ. **పటిసన్ధికఞ్చ పునబ్భవన్తి** పటిసన్ధియా రూపాదిపునబ్భవఞ్చ. **పజహన్తో** పఠమమగ్గేన, **వినోదేన్తో** దుతియమగ్గేన, **బ్యన్తీ కరోన్తో** తతియమగ్గేన, **అనభావం గమేన్తో** చతుత్థమగ్గేన. **కమ్మభవే న తిట్ఠేయ్యాతి** పుఞ్ఞాదిఅభిసఙ్ఖారే న తిట్ఠేయ్య.

౨౩. ఏతాని వినోదేత్వా భవే అతిట్ఠన్తో ఏసో – **ఏవం విహారీతి** గాథా. తత్థ **ఇధేవాతి** ఇమస్మింయేవ సాసనే, ఇమస్మింయేవ వా అత్తభావే. ఇమిస్సా గాథాయ నిద్దేసో ఉత్తానత్థోవ.

౨౪. **సుకిత్తితం గోతమనూపధీకన్తి** ఏత్థ **అనూపధీకన్తి** నిబ్బానం, తం సన్ధాయ భగవన్తం ఆలపన్తో ఆహ – "సుకిత్తితం గోతమనూపధీక"న్తి.

నిద్దేసే **కిలేసా చాతి** ఉపతాపనట్ఠేన రాగాదయో కిలేసా చ రాసట్ఠేన విపాకభూతా పఞ్చక్ఖన్ధా చ కుసలాదిఅభిసఙ్ఖారా చేతనా చ "ఉపధీ"తి వుచ్చన్తి కథీయన్తి. **ఉపధిప్పహానం** తదఙ్గప్పహానేన, **ఉపధివూపసమం** విక్ఖమ్భనప్పహానేన, **ఉపధిపటినిస్సగ్గం** సముచ్ఛేదప్పహానేన **ఉపధిపటిపస్సద్ధం** ఫలేనాతి.

౨౫. న కేవలం దుక్ఖమేవ పహాసి – **తే చాపీతి** గాథా. తత్థ **అట్ఠితన్తి** సక్కచ్చం, సదా వా. **తం తం నమస్సామీతి** తస్మా తం నమస్సామి. **సమేచ్చాతి** ఉపగన్త్వా. **నాగాతి** భగవన్తం ఆలపన్తో ఆహ.

నిద్దేసే **సమేచ్చాతి** జానిత్వా, ఏకతో హుత్వా వా. **అభిసమేచ్చాతి** పటివిజ్ఝిత్వా. **సమాగన్త్వాతి** సమ్ముఖా హుత్వా. **అభిసమాగన్త్వాతి** సమీపం గన్త్వా. **సమ్ముఖాతి** సమ్ముఖే. **ఆగుం న కరోతీతి** పాపం న కరోతి.

౨౬. ఇదాని నం భగవా "అద్ధా హి భగవా పహాసి దుక్ఖ"న్తి ఏవం తేన బ్రాహ్మణేన విదితోపి అత్తానం అనుపనేత్వావ పహీనదుక్ఖేన పుగ్గలేన ఓవదన్తో ''**యం బ్రాహ్మణ**''న్తి గాథమాహ. తస్సత్థో – **యం** తం అభిజానన్తో "అయం బాహితపాపత్తా **బ్రాహ్మణో**, వేదేహి గతత్తా **వేదగూ,** కిఞ్చనాభావా **అకిఞ్చనో,** కామేసు చ భవేసు చ అసత్తత్తా **కామభవే అసత్తో**''తి జఞ్ఞా జానేయ్యాసి. **అద్ధా హి సో ఓఘమిమం అతారి, తిణ్ణో చ పారం అఖిలో అకఙ్ఖో.**

నిద్దేసే **రాగకిఞ్చనన్తి** రాగపలిబోధం. **దోసకిఞ్చనన్తిఆదిపి** ఏసేవ నయో. **కామోఘం తిణ్ణో** అనాగామిమగ్గేన. **భవోఘం తిణ్ణో** అరహత్తమగ్గేన. **దిట్ఠోఘం తిణ్ణో** సోతాపత్తిమగ్గేన. **అవిజ్జోఘం తిణ్ణో** అరహత్తమగ్గేన. **సంసారపథం తిణ్ణో కుసలాకుసలకమ్మప్పభేదేనాతి. ఉత్తిణ్ణో** పఠమమగ్గేన. **నిత్తిణ్ణో** దుతియమగ్గేన. **అతిక్కన్తో** తతియమగ్గేన. **సమతిక్కన్తో చతుత్థమగ్గేన.**వీతివత్తో ఫలేన.

౨౭. కిఞ్చ భియ్యో – **విద్వా చ యోతి** గాథా. తత్థ **ఇధాతి** ఇమస్మిం సాసనే, అత్తభావే వా. **విసజ్జాతి** వోసజ్జిత్వా.

నిద్దేసే **సజ్జన్తి** ముఞ్చనం. **విసజ్జన్తి** వోసజ్జనం. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ. ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి. దేసనాపరియోసానే చ వుత్తసదిసో ఏవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

మేత్తగూమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. ధోతకమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౩౦. పఞ్చమే ధోతకసుత్తే – **వాచాభికఙ్ఖామీ**తి వాచం అభికఙ్ఖామి. **సిక్ఖే నిబ్బానమత్తనో**తి అత్తనో రాగాదీనం నిబ్బానత్థాయ అధిసీలాదీని సిక్ఖేయ్య. నిద్దేసే అపుబ్బం నత్థి.

ఇతోతి మమ ముఖతో.

నిద్దేసే **ఆతప్పన్తి** కిలేసతాపనం. **ఉస్సాహన్తి** అసజ్జోచం. **ఉస్సోళ్హీన్తి** బలవవీరియం. **థామన్తి** అసిథిలం. **ధితిన్తి** ధారణం. **వీరియం కరోహీ**తి పరక్కమం కరోహి. **ఛన్దం జనేహీ**తి రుచిం ఉప్పాదేహి.

౩౨. ఏవం వుత్తే అత్తమనో ధోతకో భగవన్తం అభిత్థవమానో కథంకథాపమోక్ఖం యాచన్తో ''**పస్సామహ**''న్తి గాథమాహ. తత్థ **పస్సామహం దేవమనుస్సలోకే**తి పస్సామి అహం దేవమనుస్సలోకే. **తం తం నమస్సామీ**తి తం ఏవరూపం తం నమస్సామి. **పముఞ్చా**తి పమోచేహి.

నిద్దేసే **పచ్చేకబుద్ధా**తి తం తం ఆరమ్మణం పాటియేక్కం చతుసచ్చం సయమేవ బుద్ధా పటివేధప్పత్తాతి పచ్చేకబుద్ధా. **సీహసీహో**తి అఛమ్భితట్ఠేన సీహానం అతిసీహో. **నాగనాగో**తి నిక్కిలేసట్ఠేన, మహన్తట్ఠేన వా నాగానం అతినాగో. **గణిగణీ**తి గణవన్తానం అతీవ గణవా. **మునిమునీ**తి ఞాణవన్తానం అతీవ ఞాణవా. **రాజరాజా**తి ఉత్తమరాజా. **ముఞ్చ మన్తి** మోచేహి మం. **పముఞ్చ మన్తి** నానావిధేన ముఞ్చేహి మం. **మోచేహి మన్తి** సిథిలం కరోహి మం. **పమోచేహి మన్తి** అతీవ సిథిలం కరోహి మం. **ఉద్ధర మన్తి** మం సంసారపఙ్కా ఉద్ధరిత్వా థలే పతిట్ఠాపేహి. **సముద్ధర మన్తి** సమ్మా ఉద్ధరిత్వా థలే పతిట్ఠాపేహి మం. **వుట్ఠాపేహీ**తి విచికిచ్ఛాసల్లతో అపనేత్వా విసుం కరణవసేన ఉట్ఠాపేహి.

౩౩. అథస్స భగవా అత్తాధీనమేవ కథంకథాపమోక్ఖం ఓఘతరణముఖేన దస్సేన్తో ''**నాహ**''న్తి గాథమాహ. తత్థ **నాహం సహిస్సామీ**తి అహం న సహిస్సామి న సక్కోమి. న వాయమిస్సామీతి వుత్తం హోతి. **పమోచనాయా**తి పమోచేతుం. **కథంకథిన్తి** సకఙ్ఖం. **తరేసీ**తి తరేయ్యాసి.

నిద్దేసే **న ఈహామీ**తి పయోగం న కరోమి. న సమీహామీతి అతీవ పయోగం న కరోమి. **అస్సద్ధే పుగ్గలే**తి రతనత్తయే సద్ధావిరహితే పుగ్గలే. **అచ్ఛన్దికే**తి మగ్గఫలత్థం రుచివిరహితే. **కుసీతే**తి సమాధివిరహితే. **హీనవీరియే**తి నిబ్బీరియే. **అప్పటిపజ్జమానే**తి పటిపత్తియా న పటిపజ్జమానే.

౩౪. ఏవం వుత్తే అత్తమనతరో ధోతకో భగవన్తం అభిత్థవమానో అనుసాసనిం యాచన్తో ‘‘**అనుసాస బ్రహ్మే**’’తి గాథమాహ. తత్థ **బ్రహ్మే**తి సేట్ఠవచనమేతం. తేన భగవన్తం ఆమన్తయమానో ఆహ ‘‘అనుసాస బ్రహ్మే’’తి. **వివేకధమ్మ**న్తి సబ్బసఙ్ఖారవివేకం నిబ్బానధమ్మం. **అబ్యాపజ్జమానో**తి నానప్పకారకం అనాపజ్జమానో. **ఇధేవ సన్తో**తి ఇధేవ సమానో. **అసితో**తి అనిస్సితో.

౩౫-౬. ఇతో పరా ద్వే గాథా మేత్తగూసుత్తే వుత్తనయా ఏవ. కేవలఞ్హి తత్థ ధమ్మం, ఇధ సన్తిన్తి అయం విసేసో. తతియగాథాయపి పుబ్బడ్ఢం తత్థ వుత్తనయమేవ. అపరడ్ఢే **సఙ్గో**తి సజ్జనట్ఠానం, లగ్గనన్తి వుత్తం హోతి. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ వుత్తసదిసో ఏవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

ధోతకమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఉపసీవమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౩౭. ఛట్ఠే ఉపసీవసుత్తే – **మహన్తమోఘ**న్తి మహన్తం ఓఘం. **అనిస్సితో**తి పుగ్గలం వా ధమ్మం వా అనల్లీనో. **నో విసహామీ**తి న సక్కోమి. **ఆరమ్మణ**న్తి నిస్సయం. **యం నిస్సితో**తి యం ధమ్మం వా పుగ్గలం వా నిస్సితో.

నిద్దేసే **కామోఘ**న్తి అనాగామిమగ్గేన కామోఘం. అరహత్తమగ్గేన **భవోఘం**. సోతాపత్తిమగ్గేన **దిట్ఠోఘం**. అరహత్తమగ్గేన **అవిజ్జోఘం** తరేయ్యం. **సక్యకులా పబ్బజితో**తి భగవతో ఉచ్చాకులపరిదీపనవసేన వుత్తం. **ఆలమ్బణ**న్తి అవత్థరిత్వా ఠానం. **నిస్సయ**న్తి అల్లీయనం. **ఉపనిస్సయ**న్తి అపస్సయనం.

౩౮. ఇదాని యస్మా బ్రాహ్మణో ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనలాభీ తఞ్చ సన్తమ్పి నిస్సయం న జానాతి. తేనస్స భగవా తఞ్చ నిస్సయం ఉత్తరిఞ్చ నియ్యానపథం దస్సేన్తో ‘‘**ఆకిఞ్చఞ్ఞ**’’న్తి గాథమాహ. తత్థ **పేక్ఖమానో**తి తం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసమాపత్తిం సతో సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠహిత్వా చ అనిచ్చాదివసేన పస్సమానో. **నత్థీతి నిస్సాయా**తి తం ‘‘నత్థి కిఞ్చీ’’తి పవత్తం సమాపత్తిం ఆరమ్మణం కత్వా. **తరస్సు ఓఘ**న్తి తతో పభుతి పవత్తాయ విపస్సనాయ యథానురూపం చతుబ్బిధమ్పి ఓఘం తరస్సు. **కథాహీ**తి కథంకథాహి. **తణ్హక్ఖయం నత్తమహాభిపస్సా**తి రత్తిన్దివం నిబ్బానం విభూతం కత్వా పస్స. ఏతేనస్స దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారం కథేసి.

నిద్దేసే **తఞ్ఞేవ విఞ్ఞాణం అభావేతీ**తి ఆకాసాలమ్బణం కత్వా పవత్తమహగ్గతవిఞ్ఞాణం అభావేతి అభావం గమేతి. **విభావేతీ**తి వివిధా అభావం గమేతి. **అన్తరధాపేతీ**తి అదస్సనం గమేతి. **నత్థి కిఞ్చీతి పస్సతీ**తి అన్తమసో భఙ్గమత్తమ్పిస్స నత్థీతి పస్సతి.

౪౦. ఇదాని "కామే పహాయా"తి సుత్వా విక్ఖమ్భనవసేన అత్తనా పహీనే కామే సమ్పస్సమానో "**సబ్బేసూ**"తి గాథమాహ. తత్థ **హిత్వా మఞ్ఞన్తి** అఞ్ఞం తతో హేట్ఠా ఛబ్బిధమ్పి సమాపత్తిం హిత్వా. **సఞ్ఞావిమోక్ఖే పరమేతి** సత్తసు సఞ్ఞావిమోక్ఖేసు ఉత్తమే ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనే. **తిట్ఠే ను సో తత్థ అనానుయాయీతి** సో పుగ్గలో తత్థ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనబ్రహ్మలోకే అవిగచ్ఛమానో తిట్ఠేయ్య నూతి పుచ్ఛతి.

నిద్దేసే **అవిచ్చమానోతి** అవియుజ్జమానో. **అవిగచ్ఛమానోతి** వియోగం అనాపజ్జమానో. **అనన్తరధాయమానోతి** అన్తరధానం అనాపజ్జమానో. **అపరిహాయమానోతి** అనన్తరా పరిహానం అనాపజ్జమానో.

౪౧-౨. అథస్స భగవా సట్ఠికప్పసహస్సమత్తకంయేవ ఠానం అనుజానన్తో చతుత్థం గాథమాహ. ఏవం తస్స తత్థ ఠానం సుత్వా ఇదానిస్స సస్సతుచ్ఛేదభావం పుచ్ఛన్తో "**తిట్ఠే చే**"తి గాథమాహ. తత్థ **పూగమ్పి వస్సానన్తి** అనేకసఙ్ఖ్యమ్పి వస్సానం, గణనరాసిన్తి అత్థో. "పూగమ్పి వస్సానీ"తిపి పాఠో. తత్థ విభత్తిబ్యత్తయేన సామివచనస్స పచ్చత్తవచనం కాతబ్బం, పూగన్తి వా ఏతస్స బహూనీతి అత్థో వత్తబ్బో. "పూగానీ"తి వాపి పఠన్తి, పురిమపాఠోయేవ సబ్బసున్దరో. **తత్థేవ సో సీతి సియా విముత్తోతి** సో పుగ్గలో తత్థేవాకిఞ్చఞ్ఞాయతనే నానాదుక్ఖేహి విముత్తో సీతిభావప్పత్తో భవేయ్య, నిబ్బానప్పత్తో సస్సతో హుత్వా తిట్ఠేయ్యాతి అధిప్పాయో. **చవేథ విఞ్ఞాణం తథావిధస్సాతి** "ఉదాహు తథావిధస్స విఞ్ఞాణం అనుపాదాయ పరినిబ్బాయేయ్యా"తి ఉచ్ఛేదం పుచ్ఛతి, "పటిసన్ధిగ్గహణత్థం వాపి భవేయ్యా"తి పటిసన్ధిమ్పి తస్స పుచ్ఛతి.

తస్స విఞ్ఞాణం చవేయ్యాతి తస్స ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనే ఉప్పన్నస్స విఞ్ఞాణం చుతిం పాపుణేయ్య. **ఉచ్ఛిజ్జేయ్యాతి** ఉచ్ఛేదం భవేయ్య. **వినస్సేయ్యాతి** వినాసం పాపుణేయ్య. **న భవేయ్యాతి** అభావం గమేయ్య. **ఉపపన్నస్సాతి** పటిసన్ధివసేన ఉపపన్నస్స.

౪౩. అథస్స భగవా ఉచ్ఛేదసస్సతం అనుపగమ్మ తత్థుపపన్నస్స అరియసావకస్స అనుపాదాయ పరినిబ్బానం దస్సేన్తో "**అచ్చీ యథా**"తి గాథమాహ. తత్థ **అత్థం పలేతీతి** అత్థం గచ్ఛతి. **న ఉపేతి సఙ్ఖన్తి** "అసుకం నామ దిసం గతో"తి వోహారం న గచ్ఛతి. **ఏవం మునీ నామకాయా విముత్తోతి** ఏవం తత్థ ఉప్పన్నో సేక్ఖముని పకతియా పుబ్బేవ రూపకాయా విముత్తో, తత్థ చతుత్థమగ్గం నిబ్బత్తేత్వా ధమ్మకాయస్స పరిఞ్ఞాతత్తా పున నామకాయాపి విముత్తో ఉభతోభాగవిముత్తో ఖీణాసవో హుత్వా అనుపాదానిబ్బానసఙ్ఖాతం అత్థం పలేతి న ఉపేతి సఙ్ఖం "ఖత్తియో వా బ్రాహ్మణో వా"తి ఏవమాదికం.

నిద్దేసే **ఖిత్తాతి** చలితా. **ఉక్ఖిత్తాతి** అతిచలితా. **నున్నాతి** పప్ఫోటియా. **పణున్నాతి** దూరీకతా. **ఖమ్భితాతి** పటిక్కమాపితా. **విక్ఖమ్భితాతి** న సన్తికే కతా.

౪౪. ఇదాని "అత్థం పలేతీ"తి సుత్వా తస్స యోనిసో అత్థమసల్లక్ఖేన్తో "**అత్థఙ్గతో సో**"తి గాథమాహ. తస్సత్థో – సో అత్థఙ్గతో ఉదాహు నత్థి, **ఉదాహు వే సస్సతియా** సస్సతభావేన **అరోగో** అవిపరిణామధమ్మో సోతి ఏవం **తం మే మునీ సాధు** బ్యాకరోహి. కింకారణా? **తథా హి తే విదితో ఏస ధమ్మోతి**.

నిద్దేసే **నిరుద్ధోతి** నిరోధం పత్తో. **ఉచ్ఛిన్నోతి** ఉచ్ఛిన్నసన్తానో. **వినట్ఠోతి** వినాసం పత్తో.

౪౩. అథస్స భగవా తథా అవత్తబ్బతం దస్సేన్తో ‘‘**అత్థఙ్గతస్సా**’’తి గాథమాహ. తత్థ **అత్థఙ్గతస్సాతి** అనుపాదాపరినిబ్బుతస్స. **న పమాణమత్థీతి** రూపాదిపమాణం నత్థి. **యేన నం వజ్జున్తి** యేన రాగాదినా నం వదేయ్యుం. **సబ్బేసు ధమ్మేసూతి** సబ్బేసు ఖన్ధాదిధమ్మేసు.

నిద్దేసే **అధివచనాని చాతి** సిరివడ్ఢకో ధనవడ్ఢకోతిఆదయో హి వచనమత్తంయేవ అధికారం కత్వా పవత్తా అధివచనా నామ. అధివచనానం పథా **అధివచనపథా** నామ. “అభిసఙ్ఖరోన్తీతి ఖో, భిక్ఖవే, తస్మా సఙ్ఖారా”తి (సం. ని. ౩.౭౯) ఏవం నిద్ధారిత్వా సహేతుకం కత్వా వుచ్చమానా అభిలాపా **నిరుత్తి** నామ. నిరుత్తీనం పథా **నిరుత్తిపథా** నామ. “తక్కో వితక్కో సఙ్కప్పో”తి (ధ. స. ౭) ఏవం తేన తేన పకారేన పఞ్ఞాపనతో **పఞ్ఞత్తి** నామ. పఞ్ఞత్తీనం పథా **పఞ్ఞత్తిపథా** (ధ. స. అట్ఠ. ౧౦౧-౧౦౮) నామ. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ వుత్తసదిసోవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

ఉపసీవమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. నన్దమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౪౬. సత్తమే నన్దసుత్తే – పఠమగాథాయత్థో – **లోకే ఖత్తియాదయోజనా** ఆజీవకనిగణ్ఠాదికే సన్ధాయ “సన్తి లోకే మునయో”తి వదన్తి. **తయిదం కథంసూతి** కిం ను ఖో తే సమాపత్తిఞాణాదినా ఞాణేన ఉపపన్నత్తా **ఞాణూపపన్నం ముని నో వదన్తి,** ఏవంవిధం ను వదన్తి, **ఉదాహు వే** నానప్పకారకేన లూఖజీవితసఙ్ఖాతేన **జీవితేనూపపన్నన్తి.**

నిద్దేసే **అట్ఠసమాపత్తిఞాణేన వాతి** పఠమజ్ఝానాదిఅట్ఠసమాపత్తిసమ్పయుత్తఞాణేన వా. **పఞ్చాభిఞ్ఞాఞాణేన వాతి** పుబ్బేనివాసాదిజాననఞాణేన వా.

౪౭. అథస్స భగవా తదుభయమ్పి పటిక్ఖిపిత్వా మునిం దస్సేన్తో **‘‘న దిట్ఠియా’’తి గాథమాహ.**

౪౮. ఇదాని “దిట్ఠాదీహి సుద్ధీ”తి వదన్తానం వాదే కఙ్ఖాపహానత్థం **‘‘యే కేచిమే’’**తి పుచ్ఛతి. తత్థ **అనేకరూపేనాతి** కోతూహలమఙ్గలాదినాపి. **తత్థ యతా చరన్తాతి** తత్థ సక్కాయదిట్ఠియా గుత్తా విహరన్తా.

౪౯. అథస్స తథా సుద్ధిఅభావం దీపేన్తో భగవా చతుత్థం గాథమాహ.

౫౦. ఏవం “నాతరింసూ”తి సుత్వా ఇదాని యో అతరి, తం సోతుకామో **‘‘యే కేచిమే’’**తి పుచ్ఛతి. అథస్స భగవా ఓఘతిణ్ణముఖేన జాతిజరాతిణ్ణే దస్సేన్తో ఛట్ఠం గాథమాహ.

౫౧. తత్థ **నివుతాతి** ఓవుటా పరియోనద్ధా. **యే సీధాతి** యే సు ఇధ, ఏత్థ చ సు-ఇతి నిపాతమత్తం. **తణ్హం పరిఞ్ఞాయాతి** తీహి పరిఞ్ఞాహి తణ్హం పరిజానిత్వా. సేసం సబ్బత్థ పుబ్బే వుత్తనయత్తా పాకటమేవ.

౫౨. ఏవం భగవా అరహత్తనికూటేనేవ దేసనం నిట్ఠాపేసి, దేసనాపరియోసానే పన నన్దో భగవతో భాసితం అభినన్దమానో **ఏతాభినన్దామీ**తి గాథమాహ. ఇధాపి చ పుబ్బే వుత్తసదిసో ఏవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

నన్దమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. హేమకమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౫౩. అట్ఠమే హేమకసుత్తే – **యే మే పుబ్బే వియాకంసూ**తి యే బావరిఆదయో పుబ్బే మయ్హం సకం లద్ధిం వియాకంసు. **హురం గోతమసాసనా**తి గోతమసాసనతో పుబ్బతరం. **సబ్బం తం తక్కవడ్ఢన**న్తి సబ్బం తం కామవితక్కాదివడ్ఢనం.

యే చఞ్ఞే తస్స ఆచరియాతి యే చ అఞ్ఞే తస్స బావరియస్స ఆచారే సిక్ఖాపకా ఆచరియా. **తే సకం దిట్ఠి**న్తి తే ఆచరియా అత్తనో దిట్ఠిం. **సకం ఖన్తి**న్తి అత్తనో ఖమనం. **సకం రుచి**న్తి అత్తనో రోచనం. **వితక్కవడ్ఢన**న్తి కామవితక్కాదివితక్కానం ఉప్పాదనం పునప్పునం పవత్తనం. **సఙ్కప్పవడ్ఢన**న్తి కామసఙ్కప్పాదీనం వడ్ఢనం. ఇమాని ద్వే పదాని సబ్బసఙ్గాహికవసేన వుత్తాని. ఇదాని కామవితక్కాదికే సరూపతో దస్సేతుం ‘‘**కామవితక్కవడ్ఢన**’’న్తిఆదినా నయేన నవవితక్కే దస్సేసి.

౫౪. **తణ్హానిగ్ఘాతన**న్తి తణ్హావినాసనం.

౫౫-౬. అథస్స భగవా తం ధమ్మం ఆచిక్ఖన్తో ‘‘**ఇధా**’’తి గాథాద్వయమాహ. తత్థ **ఏతదఞ్ఞాయ యే సతా**తి ఏతం నిబ్బానం పదమచ్చుతం ‘‘సబ్బే సఙ్ఖారా అనిచ్చా’’తిఆదినా (ధ॰ ప॰ ౨౭౭; థేరగా॰ ౬౭౬; కథా॰ ౨౫౩) నయేన విపస్సన్తా అనుపుబ్బేన జానిత్వా యే కాయానుపస్సనాసతిఆదీహి సతా. **దిట్ఠధమ్మాభినిబ్బుతా**తి విదితధమ్మత్తా దిట్ఠధమ్మా చ రాగాదినిబ్బానేన చ అభినిబ్బుతా. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ పుబ్బసదిసో ఏవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

హేమకమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. తోదేయ్యమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౫౭. నవమే తోదేయ్యసుత్తే – **విమోక్ఖో తస్స కీదిసో**తి తస్స కీదిసో విమోక్ఖో ఇచ్ఛితబ్బోతి పుచ్ఛతి.

౫౮. ఇదానిస్స అఞ్ఞవిమోక్ఖాభావం దస్సేన్తో భగవా దుతియం గాథమాహ. తత్థ **విమోక్ఖో తస్స నాపరో**తి తస్స అఞ్ఞో విమోక్ఖో నత్థి.

౫౯. ఏవం "తణ్హక్ఖయో ఏవ విమోక్ఖో"తి వుత్తేపి తమత్థం అసల్లక్ఖేన్తో "**నిరాససో సో ఉద ఆససానో**"తి పున పుచ్ఛతి. తత్థ **ఉద పఞ్ఞకప్పీ**తి ఉదాహు సమాపత్తిఞాణాదినా ఞాణేన తణ్హాకప్పం వా దిట్ఠికప్పం వా కప్పయతి.

౬౦. అథస్స భగవా తం ఆచిక్ఖన్తో చతుత్థం గాథమాహ. తత్థ **కామభవే**తి కామే చ భవే చ.

రూపే నాసీసతీతి చతుసముట్ఠానికే రూపారమ్మణే ఛన్దరాగవసేన న పత్థేతి. **సద్దా**దీసుపి ఏసేవ నయో. పలిబోధట్ఠేన రాగో ఏవ కిఞ్చనం **రాగకిఞ్చనం** మదనట్ఠేన వా. **దోసకిఞ్చనా**దీసుపి ఏసేవ నయో. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ పుబ్బసదిసో ఏవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

తోదేయ్యమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. కప్పమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౬౧. దసమే కప్పసుత్తనిద్దేసే – **మజ్ఝే సరస్మి**న్తి పురిమపచ్ఛిమకోటిపఞ్ఞాణాభావతో మజ్ఝభూతే సంసారేతి వుత్తం హోతి. **తిట్ఠత**న్తి తిట్ఠమానానం. **యథాయిదం నాపరం సియా**తి యథా ఇదం దుక్ఖం పున న భవేయ్య.

ఆగమనన్తి పుబ్బన్తతో ఇధాగమనం. **గమన**న్తి ఇతో పరలోకగమనం. **గమనాగమన**న్తి తదుభయవసేన వుత్తం. **కాల**న్తి మరణకాలం. **గతీ**తి నిబ్బత్తి. **భవాభవో**తి భవతో భవో. **చుతి చా**తి భవతో చవనఞ్చ. **ఉపపత్తి చా**తి చుతస్స ఉపపత్తి చ. **నిబ్బత్తి చా**తి పాతుభావో చ. **భేదో చా**తి ఖన్ధభేదో చ. **జాతి చా**తి జననఞ్చ. **జరా చా**తి హాని చ. **మరణఞ్చా**తి జీవితిన్ద్రియస్స చాగో చ. **పురిమాపి కోటి న పఞ్ఞాయతీ**తి పుబ్బాపి కోటి నత్థి న సంవిజ్జతి. తథా **పచ్ఛిమాపి కోటి**.

ఏత్తకా జాతియోతి ఏతపరమా జాతియో. **వట్టం వత్తీ**తి సంసారపవత్తి. **తతో పరం న వత్తతీ**తి తతో ఉద్ధం నప్పవత్తతి. **హేవం నత్థీ**తి ఏవం నత్థి న సంవిజ్జతి. **హి**-ఇతి నిపాతో. **అనమతగ్గోయ**న్తి అయం సంసారో అవిదితగ్గో.

అవిజ్జానీవరణానన్తి అవిజ్జాయ ఆవరితానం. **తణ్హాసంయోజనాన**న్తి కామరాగసఙ్ఖాతతణ్హాబన్ధనబద్ధానం. **సన్ధావత**న్తి కామధాతుయా పునప్పునం ధావన్తానం. **సంసరత**న్తి రూపారూపధాతుయా సంసరన్తానం. **దుక్ఖం పచ్చనుభూత**న్తి కాయికచేతసికదుక్ఖం అనుభూతం విన్దితం. **తిబ్బ**న్తి బహలం. **బ్యసన**న్తి అవడ్ఢి వినాసో. **కటసీ వడ్ఢితా**తి సుసానవడ్ఢితం. **అలమేవా**తి యుత్తమేవ . **సబ్బసఙ్ఖారేసూ**తి తేభూమకసఙ్ఖారేసు. **నిబ్బిన్దితు**న్తి ఉక్కణ్ఠితుం. **విరజ్జితు**న్తి విరాగం ఉప్పాదేతుం. **విముచ్చితు**న్తి మోచేతుం. **వట్టం వత్తిస్సతీ**తి సంసారపవత్తం తేభూమకవట్టం అనాగతే పవత్తిస్సతి. **తతో పరం న వత్తిస్సతీ**తి తతో ఉద్ధం అనాగతే సంసారపవత్తం నప్పవత్తిస్సతి. **జాతిభయే**తి జాతిం పటిచ్చ ఉప్పజ్జనకభయే. **జరాభయా**దీసుపి ఏసేవ నయో.

౬౨-౩. అథస్స భగవా తమత్థం బ్యాకరోన్తో ఉపరూపరిగాథాయో అభాసి. దుతియగాథా వుత్తత్థాయేవ. తతియగాథాయ **అకిఞ్చన**న్తి కిఞ్చనపటిపక్ఖం. **అనాదాన**న్తి ఆదానపటిపక్ఖం, కిఞ్చనాదానవూపసమన్తి వుత్తం హోతి. **అనాపర**న్తి

అపరపటిభాగదీపవిరహితం, సేట్ఠన్తి వుత్తం హోతి.

౬౪. చతుత్థగాథాయ **న తే మారస్స పద్ధగూ**తి తే మారస్స పద్ధచరా పరిచారికా సిస్సా న హోన్తి.

మహాజనం పాసే నియోజేత్వా మారేతీతి మారో. అకుసలకమ్మే నియుత్తత్తా **కణ్హో**. ఛసు దేవలోకేసు అధిపతిత్తా **అధిపతి**. అకుసలానం ధమ్మానం అన్తం గతత్తా **అన్తగూ**. పాపజనం న ముఞ్చతీతి **నముచి**. సతివిప్పవాసప్పమత్తపుగ్గలానం ఞాతకోతి **పమత్తబన్ధు**. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ పుబ్బసదిసోవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

కప్పమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. జతుకణ్ణిమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౬౫. ఏకాదసమే జతుకణ్ణిసుత్తే – **సుత్వానహం వీర అకామకామి**న్తి అహం "ఇతిపి సో భగవా"తిఆదినా (పారా. ౧; దీ. ని. ౧.౧౫౭, ౨౫౫, ౩౦౧; అ. ని. ౬.౧౦; సం. ని. ౫.౯౯౭) నయేన వీర కామానం అకామనతో అకామకామిం బుద్ధం సుత్వా. **అకామమాగమ**న్తి నిక్కామం భగవన్తం పుచ్ఛితుం ఆగతోమ్హి. **సహజనేత్తా**తి సహజాతసబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణచక్ఖు . **యథాతచ్ఛ**న్తి యథాతథం. **బ్రూహి మే**తి పున యాచన్తో భణతి. యాచన్తో హి సహస్సక్ఖత్తుమ్పి భణేయ్య, కో పన వాదో ద్విక్ఖత్తుం.

ఇతిపి సో భగవా అరహం సమ్మాసమ్బుద్ధోతి ఇమేసం పదానం అత్థో హేట్ఠా వుత్తోవ. విజ్జాహి పన చరణేన చ సమ్పన్నత్తా **విజ్జాచరణసమ్పన్నో**. తత్థ **విజ్జా**తి తిస్సోపి విజ్జా అట్ఠపి విజ్జా. తిస్సో విజ్జా భయభేరవసుత్తే (మ. ని. ౧.౩౪ ఆదయో) వుత్తనయేన వేదితబ్బా, అట్ఠ అమ్బట్ఠసుత్తే (దీ. ని. ౧.౨౭౪ ఆదయో). తత్థ హి విపస్సనాఞాణేన మనోమయిద్ధియా చ సహ ఛ అభిఞ్ఞా పరిగ్గహేత్వా అట్ఠ విజ్జా వుత్తా. **చరణ**న్తి సీలసంవరో ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారతా భోజనే మత్తఞ్ఞుతా జాగరియానుయోగో సత్త సద్ధమ్మా చత్తారి రూపావచరజ్ఝానానీతి ఇమే పన్నరస ధమ్మా వేదితబ్బా. ఇమేయేవ హి పన్నరస ధమ్మా యస్మా ఏతేహి చరతి అరియసావకో గచ్ఛతి అమతం దిసం, తస్మా "చరణ"న్తి వుత్తా. యథాహ – "ఇధ, మహానామ, అరియసావకో సీలవా హోతీ"తి (మ. ని. ౨.౨౪) సబ్బం మజ్ఝిమపణ్ణాసకే వుత్తనయేన వేదితబ్బం. భగవా ఇమాహి విజ్జాహి ఇమినా చ చరణేన సమన్నాగతో, తేన వుచ్చతి విజ్జాచరణసమ్పన్నోతి. తత్థ విజ్జాసమ్పదా భగవతో సబ్బఞ్ఞుతం పూరేత్వా ఠితా, చరణసమ్పదా మహాకారుణికతం. సో సబ్బఞ్ఞుతాయ సబ్బసత్తానం అత్థానత్థం ఞత్వా మహాకారుణికతాయ అనత్థం పరివజ్జేత్వా అత్థే నియోజేతి, యథా తం విజ్జాచరణసమ్పన్నో. తేనస్స సావకా సుప్పటిపన్నా హోన్తి, నో దుప్పటిపన్నా, విజ్జాచరణవిపన్నానఞ్హి సావకా అత్తన్తపాదయో వియ (పారా. అట్ఠ. ౧.౧).

సోభనగమనత్తా సున్దరం ఠానం గతత్తా సమ్మా గతత్తా సమ్మా చ గదత్తా **సుగతో**. గమనమ్పి హి గతన్తి వుచ్చతి. తఞ్చ భగవతో సోభనం పరిసుద్ధమనవజ్జం. కిం పన తన్తి? అరియమగ్గో. తేన హేస గమనేన ఖేమం దిసం అసజ్జమానో గతోతి **సోభనగమనత్తా సుగతో**. సున్దరఞ్చేస ఠానం గతో అమతం నిబ్బానన్తి **సున్దరం ఠానం గతత్తాపి సుగతో**. సమ్మా చ గతో తేన తేన మగ్గేన పహీనే కిలేసే పున అపచ్చాగచ్ఛన్తో. వుత్తఞ్హేతం –

"సోతాపత్తిమగ్గేన యే కిలేసా పహీనా, తే కిలేసే న పునేతి న పచ్చేతి న పచ్చాగచ్ఛతీతి సుగతో…పే.… అరహత్తమగ్గేన యే కిలేసా పహీనా, తే కిలేసే న పునేతి న పచ్చేతి న పచ్చాగచ్ఛతీతి సుగతో"తి (మహాని. ౩౮; చూళని. మేత్తగూమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౨౭).

సమ్మా వా గతో దీపఙ్కరపాదమూలతో పభుతి యావ బోధిమణ్డా తావ సమతింసపారమీపూరికాయ సమ్మా పటిపత్తియా సబ్బలోకస్స హితసుఖమేవ కరోన్తో సస్సతం ఉచ్ఛేదం కామసుఖం అత్తకిలమథన్తి ఇమే చ అన్తే అనుపగచ్ఛన్తో గతోతి **సమ్మా గతత్తాపి సుగతో**. సమ్మా చేస గదతి యుత్తట్ఠానేసు యుత్తమేవ వాచం భాసతీతి **సమ్మా గదత్తాపి సుగతో**.

తత్రిదం సాధకసుత్తం –

"యం తథాగతో వాచం జానాతి అభూతం అతచ్ఛం అనత్థసంహితం, సా చ పరేసం అప్పియా అమనాపా, న తం తథాగతో వాచం భాసతి. యమ్పి తథాగతో వాచం జానాతి భూతం తచ్ఛం అనత్థసంహితం, సా చ పరేసం అప్పియా అమనాపా, తమ్పి తథాగతో వాచం న భాసతి. యఞ్చ ఖో తథాగతో వాచం జానాతి భూతం తచ్ఛం అత్థసంహితం, సా చ పరేసం అప్పియా అమనాపా, తత్ర కాలఞ్ఞూ తథాగతో హోతి తస్సా వాచాయ వేయ్యాకరణాయ. యం తథాగతో వాచం జానాతి అభూతం అతచ్ఛం అనత్థసంహితం. సా చ పరేసం పియా మనాపా, న తం తథాగతో వాచం భాసతి. యమ్పి తథాగతో వాచం జానాతి భూతం తచ్ఛం అనత్థసంహితం, సా చ పరేసం పియా మనాపా, తమ్పి తథాగతో వాచం న భాసతి. యఞ్చ ఖో తథాగతో వాచం జానాతి భూతం తచ్ఛం అత్థసంహితం, సా చ పరేసం పియా మనాపా, తత్ర కాలఞ్ఞూ తథాగతో హోతి తస్సా వాచాయ వేయ్యాకరణాయా"తి (మ. ని. ౨.౮౬).

ఏవం **సమ్మా గదత్తాపి సుగతో**తి వేదితబ్బో.

సబ్బథా విదితలోకత్తా పన **లోకవిదూ**. సో హి భగవా సభావతో సముదయతో నిరోధతో నిరోధూపాయతోతి సబ్బథా లోకం అవేది అఞ్ఞాసి పటివిజ్ఝి. యథాహ –

"యత్థ ఖో, ఆవుసో, న జాయతి న జీయతి న మీయతి న చవతి న ఉపపజ్జతి, నాహం తం గమనేన లోకస్స అన్తం ఞాతేయ్యం దట్ఠేయ్యం పత్తేయ్యన్తి వదామి. న చాహం, ఆవుసో, అప్పత్వావ లోకస్స అన్తం దుక్ఖస్స అన్తకిరియం వదామి. అపి చాహం, ఆవుసో, ఇమస్మింయేవ బ్యామమత్తే కళేవరే ససఞ్ఞిమ్హి సమనకే లోకఞ్చ పఞ్ఞపేమి లోకసముదయఞ్చ లోకనిరోధఞ్చ లోకనిరోధగామినిఞ్చ పటిపదం (సం. ని. ౧.౧౦౭; అ. ని. ౪.౪౫).

"గమనేన న పత్తబ్బో, లోకస్సన్తో కుదాచనం;

న చ అప్పత్వా లోకన్తం, దుక్ఖా అత్థి పమోచనం.

“తస్మా హవే లోకవిదూ సుమేధో, లోకన్తగూ వుసితబ్రహ్మచరియో;

లోకస్స అన్తం సమితావి ఞత్వా, నాసీసతీ లోకమిమం పరఞ్చా”తి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౦౭; అ॰ ని॰ ౪.౪౫);

అపి చ – తయో లోకా సఙ్ఖారలోకో సత్తలోకో ఓకాసలోకోతి. తత్థ “ఏకో లోకో సబ్బే సత్తా ఆహారట్ఠితికా”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౧౨) ఆగతట్ఠానే సఙ్ఖారలోకో వేదితబ్బో. “సస్సతో లోకోతి వా అసస్సతో లోకోతి వా”తి (దీ॰ ని॰ ౧.౪౨౧; మ॰ ని॰ ౧.౨౬౯; సం॰ ని॰ ౪.౪౧౬; విభ॰ ౯౩౭) ఆగతట్ఠానే సత్తలోకో.

“యావతా చన్దిమసూరియా పరిహరన్తి, దిసా భన్తి విరోచమానా;

తావ సహస్సధా లోకో, ఏత్థ తే వత్తతీ వసో”తి. (మ॰ ని॰ ౧.౫౦౩) –

ఆగతట్ఠానే ఓకాసలోకో. తమ్పి భగవా సబ్బథా అవేది. తథా హిస్స “ఏకో లోకో సబ్బే సత్తా ఆహారట్ఠితికా. ద్వే లోకా నామఞ్చ రూపఞ్చ. తయో లోకా తిస్సో వేదనా. చత్తారో లోకా చత్తారో ఆహారా. పఞ్చ లోకా పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా. ఛ లోకా ఛ అజ్ఝత్తికాని ఆయతనాని. సత్త లోకా సత్త విఞ్ఞాణట్ఠితియో. అట్ఠ లోకా అట్ఠ లోకధమ్మా. నవ లోకా నవ సత్తావాసా. దస లోకా దసాయతనాని. ద్వాదస లోకా ద్వాదసాయతనాని. అట్ఠారసలోకా అట్ఠారస ధాతుయో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౧౨) అయం సఙ్ఖారలోకోపి సబ్బథా విదితో.

యస్మా పనేస సబ్బేసమ్పి సత్తానం ఆసయం జానాతి, అనుసయం జానాతి, చరితం జానాతి, అధిముత్తిం జానాతి, అప్పరజక్ఖే మహారజక్ఖే తిక్ఖిన్ద్రియే ముదిన్ద్రియే, స్వాకారే ద్వాకారే, సువిఞ్ఞాపయే దువిఞ్ఞాపయే, భబ్బే అభబ్బే సత్తే జానాతి. తస్మాస్స సత్తలోకోపి సబ్బథా విదితో. యథా చ సత్తలోకో, ఏవం ఓకాసలోకోపి. తథా హేస ఏకం చక్కవాళం ఆయామతో చ విత్థారతో చ యోజనానం ద్వాదస సతసహస్సాని చతుతింస సతాని చ పఞ్ఞాసఞ్చ యోజనాని. పరిక్ఖేపతో –

సబ్బం సతసహస్సాని, ఛత్తింస పరిమణ్డలం;

దస చేవ సహస్సాని, అడ్ఢుడ్ఢాని సతాని చ.

తత్థ –

దువే సతసహస్సాని, చత్తారి నహుతాని చ;

ఏత్తకం బహలత్తేన, సఙ్ఖాతాయం వసున్ధరా.

తస్సాయేవ సన్ధారకం –

చత్తారి సతసహస్సాని, అట్ఠేవ నహుతాని చ;

ఏత్తకం బహలత్తేన, జలం వాతే పతిట్ఠితం.

తస్సాపి సన్ధారకో –

నవ సతసహస్సాని, మాలుతో నభముగ్గతో;
సట్ఠి చేవ సహస్సాని, ఏసా లోకస్స సణ్ఠితి.

ఏవం సణ్ఠితే చేత్థ యోజనానం –

చతురాసీతి సహస్సాని, అజ్ఝోగాళ్హో మహణ్ణవే;
అచ్చుగ్గతో తావదేవ, సినేరు పబ్బతుత్తమో.

తతో ఉపడ్ఢుపడ్ఢేన, పమాణేన యథాక్కమం;
అజ్ఝోగాళ్హుగ్గతా దిబ్బా, నానారతనచిత్తితా.

యుగన్ధరో ఈసధరో, కరవీకో సుదస్సనో;
నేమిన్ధరో వినతకో, అస్సకణ్ణో గిరి బ్రహా.

ఏతే సత్త మహాసేలా, సినేరుస్స సమన్తతో;
మహారాజానమావాసా, దేవయక్ఖనిసేవితా.

యోజనానం సతానుచ్చో, హిమవా పఞ్చ పబ్బతో;
యోజనానం సహస్సాని, తీణి ఆయతవిత్థతో.

చతురాసీతిసహస్సేహి, కూటేహి పటిమణ్డితో;
తిపఞ్చయోజనక్ఖన్ధ-పరిక్ఖేపా నగవ్హయా.

పణ్ణాసయోజనక్ఖన్ధ-సాఖాయామా సమన్తతో;
సతయోజనవిత్థిణ్ణా, తావదేవ చ ఉగ్గతా;
జమ్బూ యస్సానుభావేన, జమ్బుదీపో పకాసితో. (విసుద్ధి. ౧.౧౩౭; ధ. స. అట్ఠ. ౫౮౪);

యఞ్చేతం జమ్బుయా పమాణం, ఏతదేవ అసురానం చిత్తపాటలియా, గరుళానం సిమ్బలిరుక్ఖస్స, అపరగోయానే కదమ్బస్స, ఉత్తరకురూసు కప్పరుక్ఖస్స, పుబ్బవిదేహే సిరీసస్స, తావతింసేసు పారిచ్ఛత్తకస్సాతి. తేనాహు పోరాణా –

"పాటలీ సిమ్బలీ జమ్బూ, దేవానం పారిచ్ఛత్తకో;
కదమ్బో కప్పరుక్ఖో చ, సిరీసేన భవతి సత్తమం.

"ద్వే అసీతి సహస్సాని, అజ్ఝోగాళ్హో మహణ్ణవే;
అచ్చుగ్గతో తావదేవ, చక్కవాళసిలుచ్చయో;
పరిక్ఖిపిత్వా తం సబ్బం, లోకధాతుమయం ఠితో"తి. (విసుద్ధి. ౧.౧౩౭; ధ. స. అట్ఠ. ౫౮౪);

తత్థ చన్దమణ్డలం ఏకూనపఞ్ఞాసయోజనం, సూరియమణ్డలం పఞ్ఞాసయోజనం, తావతింసభవనం దససహస్సయోజనం, తథా అసురభవనం అవీచిమహానిరయో జమ్బుదీపో చ. అపరగోయానం సత్తసహస్సయోజనం. తథా పుబ్బవిదేహో. ఉత్తరకురు అట్ఠసహస్సయోజనో. ఏకమేకో చేత్థ మహాదీపో పఞ్చసతపఞ్చసతపరిత్తదీపపరివారో. తం సబ్బమ్పి ఏకం చక్కవాళం ఏకా లోకధాతు. తదన్తరేసు లోకన్తరికనిరయా . ఏవం అనన్తాని చక్కవాళాని అనన్తా లోకధాతుయో భగవా అనన్తేన బుద్ధఞాణేన అవేది అఞ్ఞాసి పటివిజ్ఝి. ఏవమస్స ఓకాసలోకోపి సబ్బథా విదితో. ఏవమ్పి **సబ్బథా విదితలోకత్తా లోకవిదూ**.

అత్తనో పన గుణేహి విసిట్ఠతరస్స కస్సచి అభావతో నత్థి ఏతస్స ఉత్తరోతి **అనుత్తరో**. తథా హేస సీలగుణేనపి సబ్బం లోకం అభిభవతి సమాధి…పే॰… పఞ్ఞా… విముత్తి… విముత్తిఞాణదస్సనగుణేనపి. సీలగుణేనపి అసమో అసమసమో అప్పటిమో అప్పటిభాగో అప్పటిపుగ్గలో…పే॰… విముత్తిఞాణదస్సనగుణేనపి. యథాహ – “న ఖో పనాహం పస్సామి సదేవకే లోకే…పే॰… సదేవమనుస్సాయ అత్తనా సీలసమ్పన్నతర”న్తి (సం॰ ని॰ ౧.౧౭౩; అ॰ ని॰ ౪.౨౧) విత్థారో.

ఏవం అగ్గప్పసాదసుత్తాదీని (అ॰ ని॰ ౪.౩౪; ఇతివు॰ ౯౦) “న మే ఆచరియో అత్థీ”తిఆదికా (మ॰ ని॰ ౧.౨౮౫; మహావ॰ ౧౧; కథా॰ ౪౦౫; మి॰ ప॰ ౪.౫.౧౧) గాథాయో చ విత్థారేతబ్బా.

పురిసదమ్మే సారేతీతి **పురిసదమ్మసారథి,** దమేతి వినేతీతి వుత్తం హోతి. తత్థ **పురిసదమ్మా**తి అదన్తా దమేతుం యుత్తా తిరచ్ఛానపురిసాపి మనుస్సపురిసాపి అమనుస్సపురిసాపి . తథా హి భగవతా తిరచ్ఛానపురిసాపి అపలాలో నాగరాజా చూళోదరో మహోదరో అగ్గిసిఖో ధూమసిఖో అరవాళో నాగరాజా ధనపాలకో హత్థీతి ఏవమాదయో దమితా నిబ్బిసా కతా, సరణేసు చ సీలేసు చ పతిట్ఠాపితా. మనుస్సపురిసాపి సచ్చకనిగణ్ఠపుత్తఅమ్బట్ఠమాణవపోక్ఖరసాతిసోణదన్తకూటదన్తాదయో. అమనుస్సపురిసాపి ఆళవకసూచిలోమఖరలోమయక్ఖసక్కదేవరాజాదయో దమితా వినీతా విచిత్రేహి వినయనూపాయేహి. “అహం ఖో కేసి పురిసదమ్మే సణ్హేనపి వినేమి, ఫరుసేనపి వినేమి, సణ్హఫరుసేనపి వినేమీ”తి (అ॰ ని॰ ౪.౧౧౧) ఇదఞ్చేత్థ సుత్తం విత్థారేతబ్బం. అపి చ భగవా విసుద్ధసీలాదీనం పఠమజ్ఝానాదీని సోతాపన్నాదీనఞ్చ ఉత్తరిమగ్గపటిపదం ఆచిక్ఖన్తో దన్తేపి దమేతియేవ.

అథ వా **అనుత్తరో పురిసదమ్మసారథీ**తి ఏకమేవిదం అత్థపదం. భగవా హి తథా పురిసదమ్మే సారేతి, యథా ఏకపల్లఙ్కేనేవ నిసిన్నా అట్ఠ దిసా అసజ్జమానా ధావన్తి. తస్మా “అనుత్తరో పురిసదమ్మసారథీ”తి వుచ్చతి. “హత్థిదమకేన, భిక్ఖవే, హత్థి దమ్మో సారితో ఏకంయేవ దిసం ధావతీ”తి ఇదఞ్చేత్థ సుత్తం (మ॰ ని॰ ౩.౩౧౨) విత్థారేతబ్బం.

వీరియవాతి అరియమగ్గేన సబ్బపాపకేహి విరతో. **పహూతి** పభూ. **విసవీతి** పరసన్తానే వీరియుప్పాదకో. **అలమత్తోతి** సమత్థచిత్తో.

విరతోతి అరియమగ్గేన విరతత్తా ఆయతిం అప్పటిసన్ధికో. **సబ్బపాపకేహి నిరయదుక్ఖం అతిచ్చాతి** ఆయతిం అప్పటిసన్ధితాయ నిరయదుక్ఖం అతిచ్చ ఠితో. **వీరియవాసోతి** వీరియనికేతో. **సో వీరియవాతి** సో ఖీణాసవో “వీరియవా”తి

వత్తబ్బతం అరహతి. **పధానవా వీరో తాదీ**తి ఇమాని పనస్స థుతివచనాని. సో హి పధానవా మగ్గఝానపధానేన, వీరో కిలేసారివిద్ధంసనసమత్థతాయ, తాది నిబ్బికారతాయ **పవుచ్చతే తథత్తా**తి తథారూపో "వీరియవా"తి పవుచ్చతి.

తే కామకామినోతి ఏతే రూపాదివత్థుకామే ఇచ్ఛన్తా. **రాగరాగినో**తి రాగేన రఞ్జితా. **సఞ్ఞాసఞ్ఞినో**తి రాగసఞ్ఞాయ సఞ్ఞినో. **న కామే కామేతీ**తి రూపాదివత్థుకామే న పత్థేతి. **అకామో**తి కామేహి విరహితో. **నిక్కామో**తి నిక్కన్తకామో.

సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణన్తి తియద్ధగతం సబ్బనేయ్యపథం జానాతీతి సబ్బఞ్ఞూ, తస్స భావో సబ్బఞ్ఞుతా, సబ్బఞ్ఞుతా ఏవ ఞాణం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణసఙ్ఖాతం **నేత్తఞ్చ** వాసనాయ సహ కిలేసే పరాజేత్వా జితత్తా **జినభావో చ అపుబ్బం అచరిమం** అపురే అపచ్ఛా **ఏకస్మిం ఖణే** ఏకస్మిం కాలే **ఉప్పన్నో** పుబ్బన్తతో ఉద్ధం పన్నోతి ఉప్పన్నో.

౬౬. **తేజీ తేజసా**తి తేజేన సమన్నాగతో తేజసా అభిభుయ్య. **యమహం విజఞ్ఞం జాతిజరాయ ఇధ విప్పహాన**న్తి యం అహం జాతిజరాయ పహానభూతం ధమ్మం ఇధేవ జానేయ్యం.

జగతీతి పథవీ. **సబ్బం ఆకాసగత**న్తి సకలం ఆకాసే పవత్తం పత్థటం. **తమగత**న్తి తమమేవ తమగతం అన్ధకారం యథా గూథగతం ముత్తగతన్తి. **అభివిహచ్చా**తి నాసేత్వా. **అన్ధకారం విధమిత్వా**తి చక్ఖువిఞ్ఞాణుప్పత్తినివారకం అన్ధకారం పలాపేత్వా. **ఆలోకం దస్సయిత్వా**తి సూరియాలోకం దస్సయిత్వా. **ఆకాసే**తి అజటాకాసే. **అన్తలిక్ఖే**తి అన్తరధాతుసమత్థతుచ్ఛోకాసే. **గగనపథే**తి దేవతానం గమనమగ్గే గచ్ఛతి. **సబ్బం అభిసఙ్ఖారసముదయ**న్తి సకలం కమ్మం సముదయం ఉప్పాదం, తణ్హన్తి అత్థో. **కిలేసతమం అవిజ్జన్ధకారం విధమిత్వా**తి కిలేసతమసఙ్ఖాతం అఞ్ఞాణం అవిజ్జన్ధకారం నీహరిత్వా నాసేత్వా. **ఞాణాలోకం** పఞ్ఞాలోకం దస్సయిత్వా. **వత్థుకామే పరిజానిత్వా**తి రూపాదివత్థుకామే ఞాతతీరణపరిఞ్ఞాయ జానిత్వా. **కిలేసకామే పహాయా**తి ఉపతాపనసఙ్ఖాతే కిలేసకామే పహానపరిఞ్ఞాయ పజహిత్వా.

౬౭. అథస్స భగవా తం ధమ్మం ఆచిక్ఖన్తో ఉపరూపరిగాథాయో అభాసి. తత్థ **నేక్ఖమ్మం దట్ఠు ఖేమతో**తి నిబ్బానఞ్చ నిబ్బానగామినిఞ్చ పటిపదం "ఖేమ"న్తి దిస్వా. **ఉగ్గహిత**న్తి తణ్హావసేన దిట్ఠివసేన గహితం. **నిరత్తం వా**తి నిరస్సితబ్బం వా, ముఞ్చితబ్బన్తి వుత్తం హోతి. **మా తే విజ్జిత్థా**తి మా తే అహోసి. **కిఞ్చన**న్తి రాగాదికిఞ్చనం, తమ్పి తే మా విజ్జిత్థ.

ముఞ్చితబ్బన్తి ముఞ్చిత్వా న పున గహేతబ్బం. **విజహితబ్బ**న్తి చజితబ్బం. **వినోదేతబ్బ**న్తి ఖిపితబ్బం. **బ్యన్తీకాతబ్బ**న్తి విగతన్తం కాతబ్బం . **అనభావం గమేతబ్బ**న్తి అను అను అభావం గమేతబ్బం.

౬౮-౯. **పుబ్బే**తి అతీతే సఙ్ఖారే ఆరబ్భ ఉప్పన్నకిలేసా. **బ్రాహ్మణా**తి భగవా జతుకణ్ణిం ఆలపతి. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ పుబ్బసదిసో ఏవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

జతుకణ్ణిమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. భద్రావుధమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౭౦. ద్వాదసమే భద్రావుధసుత్తే – **ఓకఞ్జహన్తి** ఆలయం జహం. **తణ్హచ్ఛిదన్తి** తణ్హాకాయచ్ఛిదం. **అనేజన్తి** లోకధమ్మేసు నిక్కమ్పం. **నన్దిఞ్జహన్తి** అనాగతరూపాదిపత్థనాజహం. ఏకా ఏవ హి సా తణ్హా, థుతివసేన ఇధ నానప్పకారతో వుత్తా. **కప్పఞ్జహన్తి** దువిధం కప్పజహం. **అభియాచేతి** అతివియ యాచామి. **సుత్వాన నాగస్స అపనమిస్సన్తి ఇతోతి** నాగస్స తవ భగవతో వచనం సుత్వా ఇతో పాసాణకచేతియతో బహుజనా పక్కమిస్సన్తీతి అధిప్పాయో.

యే ఉపయుపాదానాతి తణ్హాదిట్ఠీహి ఉపగన్త్వా గహితా. **చేతసో అధిట్ఠానాతి** చిత్తే పతిట్ఠితా. **అభినివేసానుసయాతి** పతిట్ఠహిత్వా ఆగన్త్వా సయితా.

౭౧. జనపదేహి సఙ్గతాతి అఙ్గాదీహి జనపదేహి ఇధ సమాగతా. **వియాకరోహీతి** ధమ్మం దేసేహి.

సఙ్గతాతి ఏతే ఖత్తియాదయో ఏకీభూతా. **సమాగతాతి** వుత్తప్పకారేహి జనపదేహి ఆగతా. **సమోహితాతి** రాసీభూతా. **సన్నిపతితాతి** అధియోగా.

౭౨. అథస్స ఆసయానులోమేన ధమ్మం దేసేన్తో భగవా ఉపరూపరిగాథాయో అభాసి. తత్థ **ఆదానతణ్హన్తి** రూపాదీనం ఆదాయికం గహణతణ్హం, తణ్హుపాదానన్తి వుత్తం హోతి. **యం యఞ్హి లోకస్మిముపాదియన్తీతి** ఏతేసు ఉద్ధాదిభేదేసు యం యం గణ్హన్తి. **తేనేవ మారో అన్వేతి జన్తున్తి** తేనేవ ఉపాదానపచ్చయనిబ్బత్తకమ్మాభిసఙ్ఖారనిబ్బత్తవసేన పటిసన్ధిక్ఖన్ధమారో తం సత్తం అనుగచ్ఛతి.

౭౩. తస్మా పజానన్తి తస్మా ఏతమాదీనవం అనిచ్చాదివసేన వా సఙ్ఖారే పజానన్తో. **ఆదానసత్తే ఇతి పేక్ఖమానో, పజం ఇమం మచ్చుధేయ్యే విసత్తన్తి** ఆదాతబ్బట్ఠేన ఆదానేసు రూపాదీసు సత్తే సబ్బలోకే ఇమం పజం మచ్చుధేయ్యే లగ్గం పేక్ఖమానో , ఆదానసత్తే వా ఆదానాభినివిట్ఠే పుగ్గలే ఆదానసఙ్గహేతుఞ్చ ఇమం పజం మచ్చుధేయ్యే లగ్గం తతో వీతిక్కమితుం అసమత్థం ఇతి పేక్ఖమానో కిఞ్చనం సబ్బలోకే న ఉపాదియేథాతి. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ పుబ్బసదిసో ఏవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

భద్రావుధసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. ఉదయమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౭౪. తేరసమే ఉదయసుత్తే – **అఞ్ఞావిమోక్ఖన్తి** పఞ్ఞానుభావనిఞ్ఞానం తం విమోక్ఖం పుచ్ఛతి.

పఠమేనపి ఝానేన ఝాయీతి వితక్కవిచారపీతిసుఖచిత్తేకగ్గతాసమ్పయుత్తేన పఞ్చఙ్గికేన పఠమజ్ఝానేన ఝాయతీతి ఝాయీ. **దుతియేనాతి** పీతిసుఖచిత్తేకగ్గతాసమ్పయుత్తేన. **తతియేనాతి** సుఖచిత్తేకగ్గతాసమ్పయుత్తేన. **చతుత్థేనాతి**

ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతాసమ్పయుత్తేన. **సవితక్కసవిచారేనపి ఝానేన ఝాయాతి** చతుక్కనయపఞ్చకనయేసు పఠమజ్ఝానేన సవితక్కసవిచారేనపి ఝానేన ఝాయతీతి ఝాయీ. **అవితక్కవిచారమత్తేనాతి** పఞ్చకనయే దుతియేన ఝానేన. **అవితక్కఅవిచారేనాతి** దుతియతతియాదిఅవసేసఝానేన. **సప్పీతికేనాతి** పీతిసమ్పయుత్తేన దుకతికఝానేన. **నిప్పీతికేనాతి** పీతివిరహితేన తదవసేసఝానేన. **సాతసహగతేనాతి** సుఖసహగతేన తికచతుక్కఝానేన. **ఉపేక్ఖాసహగతేనాతి** చతుక్కపఞ్చకేన. **సుఞ్ఞతేనపీతి** సుఞ్ఞతవిమోక్ఖసమ్పయుత్తేన. **అనిమిత్తేనపీతి** అనిచ్చనిమిత్తం ధువనిమిత్తం అనిమిత్తఞ్చ ఉగ్ఘాటేత్వా పటిలద్ధేన అనిమిత్తేనపి ఝానేన ఝాయతీతి ఝాయీ. **అప్పణిహితేనపీతి** మగ్గాగమనవసేన పణిధిం సోధేత్వా పరియాదియిత్వా ఫలసమాపత్తివసేన అప్పణిహితేనపి. **లోకియేనపీతి** లోకియేన పఠమదుతియతతియచతుత్థేన.

లోకుత్తరేనపీతి తేనేవ లోకుత్తరసమ్పయుత్తేన. **ఝానరతోతి** ఝానేసు అభిరతో. **ఏకత్తమనుయుత్తోతి** ఏకత్తం ఏకీభావం అనుయుత్తో పయుత్తో. **సదత్థగరుకోతి** సకత్థగరుకో, **క**-కారస్సాయం **ద**-కారో కతో. సదత్థోతి చ అరహత్తం వేదితబ్బం. తఞ్హి అత్తూపనిబద్ధట్ఠేన అత్తానం అవిజహనట్ఠేన అత్తనో పరమత్థట్ఠేన చ అత్తనో అత్థత్తా సకత్థోతి వుచ్చతి. ఫలసమాపత్తిసమాపజ్జనవసేన సకత్థగరుకో, "నిబ్బానగరుకో"తి ఏకే. **అరజోతి** నిక్కిలేసో. **విరజోతి** విగతకిలేసో. **నిరజోతి** అపనీతకిలేసో , "వితరజో"తిపి పాఠో, సోయేవత్థో. **రజాపగతోతి** కిలేసేహి దూరీభూతో. **రజవిప్పహీనోతి** కిలేసప్పహీనో. **రజవిప్పయుత్తోతి** కిలేసేహి ముత్తో.

పాసాణకే చేతియేతి పాసాణపిట్ఠే పారాయనసుత్తన్తదేసితట్ఠానే. **సబ్బోస్సుక్కపటిప్పస్సద్ధత్తాతి** సబ్బేసం కిలేసఉస్సుక్కానం పటిప్పస్సద్ధత్తా, నాసితత్తా **ఆసీనో**.

కిచ్చాకిచ్చన్తి "ఇదం కత్తబ్బం, ఇదం న కత్తబ్బ"న్తి ఏవం మనసా చిన్తేతబ్బం. **కరణీయాకరణీయన్తి** కాయద్వారేన అవస్సం ఇదం కరణీయం, ఇదం న కరణీయన్తి ఏవం కరణీయాకరణీయం. **పహీనన్తి** విస్సట్ఠం. **వసిప్పత్తోతి** పగుణభావప్పత్తో.

౭౦. అథ భగవా యస్మా ఉదయో చతుత్థజ్ఝానలాభీ, తస్మాస్స పటిలద్ధఝానవసేన నానప్పకారతో అఞ్ఞావిమోక్ఖం దస్సేన్తో ఉపరూపరిగాథమాహ. తత్థ **పహానం కామచ్ఛన్దానన్తి** యదిదం పఠమం ఝానం నిబ్బత్తేన్తస్స కామచ్ఛన్దపహానం, తమ్పి అఞ్ఞావిమోక్ఖన్తి పబ్రూమి. ఏవం సబ్బపదాని యోజేతబ్బాని.

యా చిత్తస్స అకల్యతాతి చిత్తస్స గిలానభావో. గిలానో హి అకల్లకోతి వుచ్చతి. వినయేపి వుత్తం – "నాహం, భన్తే, అకల్లకో"తి (పారా॰ ౧౫౧). **అకమ్మఞ్ఞతాతి** చిత్తగేలఞ్ఞసఙ్ఖాతోవ అకమ్మఞ్ఞతాకారో. **ఓలీయనాతి** ఓలీయనాకారో. ఇరియాపథికచిత్తఞ్హి ఇరియాపథం సన్ధారేతుం అసక్కోన్తం రుక్ఖే వగ్గులి వియ ఖీలే లగ్గితఫాణితవారకో వియ చ ఓలీయతి, తస్స తం ఆకారం సన్ధాయ "ఓలీయనా"తి వుత్తం. దుతియపదం ఉపసగ్గవసేన వడ్ఢితం. **లీనాతి** అవిప్ఫారికతాయ పటికుటితం. ఇతరే ద్వే ఆకారభావనిద్దేసా. **థినన్తి** సప్పిపిణ్డో వియ అవిప్ఫారికతాయ ఘనభావేన ఠితం. **థియనాతి** ఆకారనిద్దేసో. థియితభావో **థియితత్తం,** అవిప్ఫారవసేనేవ థద్ధతాతి అత్థో (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౧౬౨).

౭౬. **ఉపేక్ఖాసతిసంసుద్ధన్తి** చతుత్థజ్ఝానఉపేక్ఖాసతీహి సంసుద్ధం. **ధమ్మతక్కపురేజవన్తి** ఇమినా తస్మిం చతుత్థజ్ఝానవిమోక్ఖే ఠత్వా ఝానఙ్గాని విపస్సిత్వా అధిగతం అరహత్తవిమోక్ఖం వదతి. అరహత్తవిమోక్ఖస్స హి మగ్గసమ్పయుత్తసమ్మాసఙ్కప్పాదిభేదో ధమ్మతక్కో పురేజవో హోతి. తేనాహ "ధమ్మతక్కపురేజవ"న్తి. **అవిజ్జాయ పభేదనన్తి** ఏతమేవ చ అఞ్ఞావిమోక్ఖం అవిజ్జాపభేదనసఙ్ఖాతం నిబ్బానం నిస్సాయ జాతత్తా కారణోపచారేన "అవిజ్జాయ పభేదన"న్తి బ్రూమీతి.

యా చతుత్థే ఝానే ఉపేక్ఖాతి ఏత్థ ఉపపత్తితో ఇక్ఖతీతి ఉపేక్ఖా, సమం పస్సతి అపక్ఖపతితా హుత్వా పస్సతీతి అత్థో. **ఉపేక్ఖనాతి** ఆకారనిద్దేసో. **అజ్ఝుపేక్ఖనాతి** ఉపసగ్గవసేన పదం వడ్ఢితం. **చిత్తసమతాతి** చిత్తస్సేకగ్గభావో. **చిత్తప్పస్సద్ధతాతి** చిత్తస్స ఊనాతిరిత్తవజ్జితభావో. **మజ్ఝత్తతాతి** చిత్తస్స మజ్ఝే ఠితభావో.

౭౭. ఏవం అవిజ్జాపభేదవచనేన వుత్తం నిబ్బానం సుత్వా "తం కిస్స విప్పహానేన వుచ్చతీ"తి పుచ్ఛన్తో "**కింసు సంయోజనో**"తి గాథమాహ. తత్థ **కింసు సంయోజనోతి** కింసంయోజనో. **విచారణన్తి** విచారణకారణం. **కిస్సస్స విప్పహానేనాతి** కింనామకస్స అస్స ధమ్మస్స విప్పహానేన.

౭౮. అథస్స భగవా తమత్థం బ్యాకరోన్తో "**నన్దిసంయోజనో**"తి గాథమాహ. తత్థ **వితక్కస్సాతి** కామవితక్కాదికో వితక్కో అస్స.

౭౯. ఇదాని తస్స నిబ్బానస్స మగ్గం పుచ్ఛన్తో "**కథం సతస్సా**"తి గాథమాహ. తత్థ **విఞ్ఞాణన్తి** అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం.

అథస్స మగ్గం కథేన్తో భగవా "**అజ్ఝత్తఞ్చా**"తి గాథమాహ. తత్థ **ఏవం సతస్సాతి** ఏవం సతస్స సమ్పజానస్స. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ పుబ్బసదిసోవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

ఉదయమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౪. పోసాలమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౮౧. చుద్దసమే పోసాలసుత్తే – **యో అతీతం ఆదిసతీతి** యో భగవా అత్తనో చ పరేసఞ్చ "ఏకమ్పి జాతి"న్తిఆదిభేదం అతీతం ఆదిసతి.

ఏకమ్పి జాతిన్తి ఏకమ్పి పటిసన్ధిమూలకం చుతిపరియోసానం ఏకభవపరియాపన్నం ఖన్ధసన్తానం. ఏస నయో **ద్వేపి జాతియోతిఆదీసు**. **అనేకేపి సంవట్టకప్పేతిఆదీసు** పన పరిహాయమానో కప్పో సంవట్టకప్పో, తదా సబ్బేసం బ్రహ్మలోకే సన్నిపతనతో. వడ్ఢమానో కప్పో వివట్టకప్పో, తదా బ్రహ్మలోకతో సత్తానం వివట్టనతో. తత్థ సంవట్టేన సంవట్టట్ఠాయీ గహితో

హోతి తంమూలకత్తా, వివట్టేన చ వివట్టట్ఠాయీ. ఏవఞ్హి సతి యాని తాని “చత్తారిమాని, భిక్ఖవే, కప్పస్స అసఙ్ఖ్యేయ్యాని. కతమాని చత్తారి? సంవట్టో సంవట్టట్ఠాయీ వివట్టో వివట్టట్ఠాయీ”తి వుత్తాని (అ. ని. ౪.౧౫౬), తాని పరిగ్గహితాని హోన్తి. **సంవట్టకప్పే వివట్టకప్పే**తి చ కప్పస్స అద్ధం గహేత్వా వుత్తం. **సంవట్టవివట్టకప్పే**తి సకలం కప్పం గహేత్వా వుత్తం. కథం అనుస్సరతీతి చే? **అముత్రాసి**న్తిఆదినా నయేన. తత్థ **అముత్రాసి**న్తి అముమ్హి సంవట్టకప్పే అహం అముమ్హి భవే వా యోనియా వా గతియా వా విఞ్ఞాణట్ఠితియా వా సత్తావాసే వా సత్తనికాయే వా ఆసిం. **ఏవంనామో**తి తిస్సో వా ఫుస్సో వా. **ఏవంగోత్తో**తి కచ్చానో వా కస్సపో వా . ఇదమస్స అతీతభవే అత్తనో నామగోత్తానుస్సరణవసేన వుత్తం. సచే పన తస్మిం కాలే అత్తనో వణ్ణసమ్పత్తిం వా లూఖపణీతజీవితభావం వా సుఖదుక్ఖబహులతం వా అప్పాయుకదీఘాయుకభావం వా అనుస్సరితుకామో, తమ్పి అనుస్సరతియేవ. తేనాహ – “**ఏవంవణ్ణో ఏవమాయుపరియన్తో**”తి. తత్థ **ఏవంవణ్ణో**తి ఓదాతో వా సామో వా. **ఏవమాహారో**తి సాలిమంసోదనాహారో వా పవత్తఫలభోజనో వా. **ఏవం సుఖదుక్ఖపటిసంవేదీ**తి అనేకప్పకారేన కాయికచేతసికానం సామిసనిరామిసాదిప్పభేదానం వా సుఖదుక్ఖానం పటిసంవేదీ. **ఏవమాయుపరియన్తో**తి ఏవం వస్ససతపరమాయుపరియన్తో వా చతురాసీతి కప్పసహస్సపరమాయుపరియన్తో వా.

సో తతో చుతో అముత్ర ఉదపాదిన్తి సో అహం తతో భవతో యోనితో గతితో విఞ్ఞాణట్ఠితితో సత్తావాసతో సత్తనికాయతో వా చుతో పున అముకస్మిం నామ భవే యోనియా గతియా విఞ్ఞాణట్ఠితియా సత్తావాసే సత్తనికాయే వా ఉదపాదిం. **తత్రాపాసి**న్తి అథ తత్రాపి భవే యోనియా గతియా విఞ్ఞాణట్ఠితియా సత్తావాసే సత్తనికాయే వా పున అహోసిం. **ఏవంనామో**తిఆదివుత్తనయమేవ.

అపి చ – యస్మా **అముత్రాసి**న్తి ఇదం అనుపుబ్బేన ఆరోహన్తస్స యావదిచ్ఛకం అనుస్సరణం. **సో తతో చుతో**తి పటినివత్తన్తస్స పచ్చవేక్ఖణం. తస్మా **ఇధూపపన్నో**తి ఇమిస్సా ఇధూపపత్తియా అనన్తరమేవస్స ఉపపత్తిట్ఠానం సన్ధాయ అముత్ర ఉదపాదిన్తి ఇదం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **తత్రాపాసి**న్తి ఏవమాది పనస్స తత్రా ఇమిస్సా ఉపపత్తియా అన్తరే ఉపపత్తిట్ఠానే నామగోత్తాదీనం అనుస్సరణదస్సనత్థం వుత్తం. **సో తతో చుతో ఇధూపపన్నో**తి స్వాహం తతో అనన్తరూపపత్తిట్ఠానతో చుతో ఇధ అసుకస్మిం నామ ఖత్తియకులే వా బ్రాహ్మణకులే వా నిబ్బత్తో.

ఇతితి ఏవం. **సాకారం సఉద్దేస**న్తి నామగోత్తవసేన సఉద్దేసం, వణ్ణాదివసేన సాకారం. నామగోత్తేన హి సత్తో “తిస్సో కస్సపో”తి ఉద్దిసియతి, వణ్ణాదీహి “ఓదాతో సామో”తి నానత్తతో పఞ్ఞాయతి. తస్మా నామగోత్తం ఉద్దేసో, ఇతరే ఆకారాతి. **పుబ్బేనివాస**న్తి పుబ్బే అతీతజాతీసు నివుట్ఠక్ఖన్ధా పుబ్బేనివాసో. నివుట్ఠాతి అజ్ఝావుట్ఠా అనుభూతా అత్తనో సన్తానే ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధా, నివుట్ఠధమ్మా వా. నివుట్ఠాతి గోచరనివాసేన నివుట్ఠా, అత్తనో విఞ్ఞాణేన విఞ్ఞాతా పరిచ్ఛిన్నా, పరవిఞ్ఞాణేన విఞ్ఞాతాపి వా ఛిన్నవటుమకానుస్సరణాదీసు. తే బుద్ధానంయేవ లబ్భన్తి. తం పుబ్బేనివాసం ఆదిసతి కథేతి. **పరేసం అతీత**న్తి అఞ్ఞేసం పరపుగ్గలానం పుబ్బేనివాసం ఏకమ్పి జాతిన్తిఆదినా నయేన ఆదిసతి.

మహాపదానియసుత్తన్తన్తి మహాపురిసానం అపదాననియుత్తం మహాపదానసుత్తం (దీ. ని. ౨.౧ ఆదయో). **మహాసుదస్సనియసుత్తన్త**న్తి మహాసుదస్సనస్స సమ్పత్తియుత్తం మహాసుదస్సనసుత్తం (దీ. ని. ౨.౨౪౧ ఆదయో). **మహాగోవిన్దియసుత్తన్త**న్తి మహాగోవిన్దబ్రాహ్మణస్స అపదాననియుత్తం మహాగోవిన్దసుత్తం (దీ. ని. ౨.౨౯౩ ఆదయో).

మాఘదేవియసుత్తన్తన్తి మఘదేవరఞ్ఞో అపదాననియుత్తం మఘదేవసుత్తం (మ॰ ని॰ ౨.౩౦౮ ఆదయో). **సతానుసారిఞ్ఞాణం హోతీతి** పుబ్బేనివాసానుస్సతిసమ్పయుత్తఞాణం హోతి.

యావతకం ఆకఙ్ఖతీతి యత్తకం ఞాతుం ఇచ్ఛతి, తత్తకం జానిస్సామీతి ఞాణం పేసేతి. అథస్స దుబ్బలపత్తపుటే పక్ఖన్దనారాధో వియ అప్పటిహతం అనివారితం ఞాణం గచ్ఛతి. తేన యావతకం ఆకఙ్ఖతి, తావతకం అనుస్సరతి. **బోధిజన్తి** బోధియా మూలే జాతం. **ఞాణం ఉప్పజ్జతీతి** చతుమగ్గఞాణం ఉప్పజ్జతి. **అయమన్తిమా జాతీతి** తేన ఞాణేన జాతిమూలస్స పహీనత్తా పున "అయమన్తిమా జాతి, నత్థిదాని పునబ్భవో"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౩౧) అపరమ్పి ఞాణం ఉప్పజ్జతి. **ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఞాణన్తి** ఏత్థ ఉపరి "సత్తాన"న్తి పదం ఇధేవ ఆహరిత్వా సత్తానం ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఞాణన్తి యోజేతబ్బం. పరాని చ అపరాని చ "పరాపరానీ"తి వత్తబ్బే సన్ధివసేన **రో**-కారం కత్వా "పరోపరానీ"తి వుచ్చతి. పరోపరానం భావో పరోపరియం, పరోపరియమేవ పరోపరియత్తం, వేనేయ్యసత్తానం సద్ధాదీనం పఞ్చన్నం ఇన్ద్రియానం పరోపరియత్తం ఇన్ద్రియపరోపరియత్తం, ఇన్ద్రియపరోపరియత్తస్స ఞాణం ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఞాణం, ఇన్ద్రియానం ఉత్తమానుత్తమభావఞాణన్తి అత్థో. "ఇన్ద్రియవరోవరియత్తఞాణ"న్తిపి పాఠో, వరాని చ అవరాని చ వరోవరియాని, వరోవరియానం భావో వరోవరియత్తన్తి యోజేతబ్బం. **అవరియానీతి** చ ఉత్తమానీతి అత్థో. అథ వా – పరాని చ ఓపరాని చ పరోపరాని, తేసం భావో పరోపరియత్తన్తి యోజేతబ్బం. **ఓపరానీతి** చ ఓరానీతి వుత్తం హోతి, లామకానీతి అత్థో "పరోపరాయస్స సమేచ్చ ధమ్మా"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౪.౨౫; సు॰ ని॰ ౪౮౫) వియ. "ఇన్ద్రియపరోపరియత్తే ఞాణ"న్తి భుమ్మవచనేనపి పాఠో (పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౬౮).

తథాగతస్సాతి యథా విపస్సిఆదయో పుబ్బకా ఇసయో ఆగతా, తథా ఆగతస్స. యథా చ తే గతా, తథా గతస్స. **తథాగతబలన్తి** అఞ్ఞేహి అసాధారణం తథాగతస్సేవ బలం. యథా వా పుబ్బబుద్ధానం బలం పుఞ్ఞుస్సయసమ్పత్తియా ఆగతం, తథా ఆగతబలన్తిపి అత్థో. తత్థ దువిధం తథాగతస్స బలం కాయబలఞ్చ ఞాణబలఞ్చ. తేసు కాయబలం హత్థికులానుసారేన వేదితబ్బం. వుత్తఞ్హేతం పోరాణేహి –

> "కాళావకఞ్చ గఙ్గేయ్యం, పణ్డరం తమ్బపిఙ్గలం;
>
> గన్ధమఙ్గలహేమఞ్చ, ఉపోసథఛద్దన్తిమే దసా"తి. (మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧౪౮; సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౨.౨౨; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౧౦.౨౧; విభ॰ అట్ఠ॰ ౭౬౦; ఉదా॰ అట్ఠ॰ ౭౫; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౨.౪౪);

యదేతం పకతిహత్థిగ్గణనాయ హత్థీనం కోటిసహస్సస్స, పురిసగణనాయ దసన్నం పురిసకోటిసహస్సానం బలం హోతి, ఇదం తావ తథాగతస్స కాయబలం. ఞాణబలం పన మహాసీహనాదే (మ॰ ని॰ ౧.౧౪౬ ఆదయో) ఆగతం దసబలఞాణం చతువేసారజ్జఞాణం అట్ఠసు పరిసాసు అకమ్పనఞాణం చతుయోనిపరిచ్ఛేదకఞాణం పఞ్చగతిపరిచ్ఛేదకఞాణం సంయుత్తకే (సం॰ ని॰ ౨.౩౩-౩౪) ఆగతాని తేసత్తతి ఞాణాని సత్తసత్తతి ఞాణానీతి ఏవం అఞ్ఞానిపి అనేకాని ఞాణసహస్సాని, ఏతం ఞాణబలం నామ. ఇధాపి ఞాణబలమేవ అధిప్పేతం, ఞాణఞ్హి అకమ్పియట్ఠేన ఉపథమ్భకట్ఠేన చ బలన్తి (పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౨.౪౪) వుత్తం.

సత్తానం ఆసయానుసయే ఞాణన్తి ఏత్థ రూపాదీసు ఖన్ధేసు ఛన్దరాగేన సత్తా విసత్తాతి సత్తా. వుత్తఞ్హేతం భగవతా –

“రూపే ఖో, రాధ, యో ఛన్దో యో రాగో యా నన్దీ యా తణ్హా, తత్ర సత్తో తత్ర విసత్తో, తస్మా ‘సత్తో’తి వుచ్చతి . వేదనాయ… సఞ్ఞాయ… సఙ్ఖారేసు… విఞ్ఞాణే యో ఛన్దో యో రాగో యా నన్దీ యా తణ్హా, తత్ర సత్తో తత్ర విసత్తో, తస్మా ‘సత్తో’తి వుచ్చతీ”తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౬౧; మహాని॰ ౭).

అక్ఖరచిన్తకా పన అత్థం అవిచారేత్వా “నామమత్తమేత”న్తి ఇచ్ఛన్తి. యేపి అత్థం విచారేన్తి, తే సత్వయోగేన సత్తాతి ఇచ్ఛన్తి. తేసం సత్తానం ఆసయన్తి నిస్సయన్తి ఏత్థాతి ఆసయో , మిచ్ఛాదిట్ఠియా సమ్మాదిట్ఠియా వా కామాదీహి నేక్ఖమ్మాదీహి వా పరిభావితస్స చిత్తసన్తానస్సేతం అధివచనం. సత్తసన్తానే అనుసేన్తి అనుపవత్తన్తీతి అనుసయా, థామగతానం కామరాగాదీనం ఏతం అధివచనం. ఆసయో చ అనుసయో చ ఆసయానుసయో. జాతిగ్గహణేన చ ద్వన్దసమాసవసేన చ ఏకవచనం వేదితబ్బం. యస్మా చరితాధిముత్తియో ఆసయానుసయసఙ్గహితా, తస్మా ఉద్దేసే చరితాధిముత్తీసు ఞాణాని ఆసయానుసయఞాణేనేవ సఙ్గహేత్వా “ఆసయానుసయే ఞాణ”న్తి వుత్తం.

యమకపాటిహీరే ఞాణన్తి ఏత్థ అగ్గిక్ఖన్ధఉదకధారాదీనం అపుబ్బం అచరిమం సకింయేవ పవత్తితో యమకం, అస్సద్ధియాదీనం పటిపక్ఖధమ్మానం హరణతో పాటిహీరం, యమకఞ్చ తం పాటిహీరఞ్చాతి యమకపాటిహీరం.

మహాకరుణాసమాపత్తియా ఞాణన్తి ఏత్థ పరదుక్ఖే సతి సాధూనం హదయకమ్పనం కరోతీతి కరుణా, కినాతి వా పరదుక్ఖం హింసతి వినాసేతీతి కరుణా, కిరీయతి వా దుక్ఖితేసు ఫరణవసేన పసారీయతీతి కరుణా, ఫరణకమ్మవసేన కమ్మగుణవసేన చ మహతీ కరుణా మహాకరుణా, సమాపజ్జన్తి ఏతం మహాకారుణికాతి సమాపత్తి, మహాకరుణా చ సా సమాపత్తి చాతి మహాకరుణాసమాపత్తి, తస్సం మహాకరుణాసమాపత్తియం. తం సమ్పయుత్తం వా ఞాణం.

సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం అనావరణఞాణన్తి ఏత్థ పఞ్చనేయ్యపథప్పభేదం సబ్బం అఞ్ఞాసీతి సబ్బఞ్ఞూ, సబ్బఞ్ఞుస్స భావో సబ్బఞ్ఞుతా, సబ్బఞ్ఞుతా ఏవ ఞాణం సబ్బఞ్ఞుతాఞాణన్తి వత్తబ్బే సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణన్తి వుత్తం. సఙ్ఖతాసఙ్ఖతాదిభేదా సబ్బధమ్మా హి సఙ్ఖారో వికారో లక్ఖణం నిబ్బానం పణ్ణత్తీతి పఞ్చేవ నేయ్యపథా హోన్తి. ఆవజ్జనపటిబద్ధత్తా ఏవ హి నత్థి తస్స ఆవరణన్తి తదేవ **అనావరణఞాణ**న్తి వుచ్చతి (పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౬౮).

సబ్బత్థ అసఙ్గమప్పటిహతమనావరణఞాణన్తి ఏత్థ అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నేసు అసఙ్గం సఙ్గవిరహితం అప్పటిహతం పటిపక్ఖవిరహితం హుత్వా పవత్తం ఆవరణవిరహితం ఞాణం.

అనాగతమ్హి ఆదిసతీతి –

“ఇమస్మిం భద్దకే కప్పే, తయో ఆసింసు నాయకా;
అహమేతరహి సమ్బుద్ధో, మేత్తేయ్యో చాపి హేస్సతీ”తి. చ –

“అసీతివస్ససహస్సాయుకేసు , భిక్ఖవే, మనుస్సేసు మేత్తేయ్యో నామ భగవా లోకే ఉప్పజ్జిస్సతి అరహం సమ్మాసమ్బుద్ధో విజ్జాచరణసమ్పన్నో”తి చ (దీ॰ ని॰ ౩.౧౦౭) –

“అథ ఖో, భిక్ఖవే, సఙ్ఖో నామ రాజా యో సో యూపో రఞ్ఞా మహాపనాదేన కారాపితో, తం యూపం ఉస్సాపేత్వా అజ్ఝావసిత్వా తం దత్వా విస్సజ్జిత్వా సమణబ్రాహ్మణకపణద్ధికవణిబ్బకయాచకానం దానం దత్వా మేత్తేయ్యస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స సన్తికే కేసమస్సుం ఓహారేత్వా కాసాయాని వత్థాని అచ్ఛాదేత్వా అగారస్మా అనగారియం పబ్బజిస్సతీ”తి చ (దీ॰ ని॰ ౩.౧౦౮) –

“అనాగతే అట్ఠిస్సరో నామ పచ్చేకసమ్బుద్ధో భవిస్సతీ”తి (మి॰ ప॰ ౪.౧.౩) చ, “సుమనిస్సరో నామ పచ్చేకసమ్బుద్ధో భవిస్సతీ”తి చ –

ఆదినా నయేన దేవదత్తాదీనం అనాగతం ఆచిక్ఖతి. **పచ్చుప్పన్నమ్పి ఆదిసతీ**తి ఇదం పాకటమేవ.

౮౨. విభూతరూపసఞ్ఞిస్సాతి సమతిక్కన్తరూపసఞ్ఞిస్స. **సబ్బకాయప్పహాయినో**తి తదఙ్గవిక్ఖమ్భనవసేన సబ్బరూపకాయపహాయినో, పహీనరూపభవపటిసన్ధికస్సాతి అధిప్పాయో. **నత్థి కిఞ్చీతి పస్సతో**తి విఞ్ఞాణాభావదస్సనేన “నత్థి కిఞ్చీ”తి పస్సతో, ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనలాభినోతి వుత్తం హోతి. **ఞాణం సక్కానుపుచ్ఛామీ**తి సక్కాతి భగవన్తం ఆలపన్తో ఆహ. తస్స పుగ్గలస్స ఞాణం పుచ్ఛామి, కీదిసం ఇచ్ఛితబ్బన్తి. **కథం నేయ్యో**తి కథఞ్చ సో నేతబ్బో, కథమస్స ఉత్తరిఞాణం ఉప్పాదేతబ్బన్తి.

కతమా రూపసఞ్ఞాతి ఏత్థ **రూపసఞ్ఞా**తి సఞ్ఞాసీసేన వుత్తరూపావచరఝానఞ్చేవ తదారమ్మణఞ్చ. రూపావచరఝానమ్పి హి రూపన్తి వుచ్చతి “రూపీ రూపాని పస్సతీ”తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౨౪౮; పటి॰ మ॰ ౧.౨౦౯). తస్స ఆరమ్మణమ్పి “బహిద్ధా రూపాని పస్సతి సువణ్ణదుబ్బణ్ణానీ”తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౨౨౩). తస్మా ఇధ రూపే సఞ్ఞా రూపసఞ్ఞాతి ఏవం సఞ్ఞాసీసేన రూపావచరఝానస్సేతం అధివచనం. రూపం సఞ్ఞా అస్సాతి రూపసఞ్ఞా, రూపమస్స నామన్తి వుత్తం హోతి. ఏవం పథవీకసిణాదిభేదస్స తదారమ్మణస్స చేతం అధివచనన్తి వేదితబ్బం. ఇధ పన కుసలవిపాకకిరియవసేన పఞ్చదసఝానసఙ్ఖాతా రూపసఞ్ఞా ఏవ అధిప్పేతా . **రూపావచరసమాపత్తిం సమాపన్నస్స వా**తి రూపావచరకుసలజ్ఝానసమాపత్తిం సమాపన్నస్స. **ఉపపన్నస్స వా**తి విపాకజ్ఝానవసేన తస్మిం భవే ఉపపన్నస్స. **దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారిస్స వా**తి ఇమస్మింయేవ అత్తభావే కిరియాఝానం సమాపజ్జిత్వా సుఖం ఉప్పాదేత్వా విహరన్తస్స. **అరూపసమాపత్తియో**తి ఆకాసానఞ్చాయతనాదీని. **పటిలద్ధస్సా**తి ఉప్పాదేత్వా ఠితస్స. **రూపసఞ్ఞా విభూతా హోన్తీ**తి రూపసఞ్ఞా అపగతా హోన్తి. **విగతా**తి వినాసితా. “అభావితా”తిపి పాఠో, సున్దరో.

తదఙ్గసమతిక్కమాతి తదఙ్గప్పహానవసేన అతిక్కమేన. **విక్ఖమ్భనప్పహానేన పహీనో**తి అరూపజ్ఝానపటిలాభేన విక్ఖమ్భనేన పహీనో. **తస్స రూపకాయో**తి తస్స అరూపసమాపత్తిపటిలాభినో అరూపపుగ్గలస్స రూపావచరకాయో.

ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనన్తి ఏత్థ నాస్స కిఞ్చనన్తి అకిఞ్చనం, అన్తమసో భఙ్గమత్తమ్పి అస్స అవసిట్ఠం నత్థీతి వుత్తం హోతి. అకిఞ్చనస్స భావో ఆకిఞ్చఞ్ఞం, ఆకాసానఞ్చాయతనవిఞ్ఞాణాపగమస్సేతం అధివచనం, తం ఆకిఞ్చఞ్ఞం అధిట్ఠానట్ఠేన ఇమిస్సా సఞ్ఞాయ ఆయతనన్తి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం, ఆకాసే పవత్తితవిఞ్ఞాణాపగమారమ్మణస్స ఝానస్సేతం అధివచనం. **విఞ్ఞాణఞ్చాయతనసమాపత్తిం సతో సమాపజ్జిత్వా**తి తం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం సతోకారీ హుత్వా సమాపజ్జిత్వా. **తతో**

వుట్ఠహిత్వాతి సతోకారీ హుత్వా తాయ సమాపత్తియా వుట్ఠాయ. **తఞ్ఞేవ విఞ్ఞాణ**న్తి తం ఆకాసే పవత్తితం మహగ్గతవిఞ్ఞాణం. **అభావేతీ**తి వినాసేతి. **విభావేతీ**తి వివిధా నాసేతి. **అన్తరధాపేతీ**తి అదస్సనం గమేతి.

కథం నో నేతబ్బోతి నో పుగ్గలో కేనప్పకారేన జానితబ్బో. **వినేతబ్బో**తి నానావిధేన జానితబ్బో. **అనునేతబ్బో**తి పునప్పునం చిత్తేన కథం గమయితబ్బో.

లిఖస్స భగవా తాదిసే పుగ్గలే అత్తనో అప్పటిహతఞాణతం పకాసేత్వా తం ఞాణం బ్యాకాతుం గాథమాహ. తత్థ **విఞ్ఞాణట్ఠితియో సబ్బా, అభిజానం తథాగతో**తి అభిసఙ్ఖారవసేన చతస్సో పటిసన్ధివసేన సత్తాతి ఏవం సబ్బా విఞ్ఞాణట్ఠితియో అభిజానన్తో తథాగతో. **తిట్ఠన్తమేనం జానాతీ**తి కమ్మాభిసఙ్ఖారవసేన తిట్ఠమేతం పుగ్గలం జానాతి – "ఆయతిం అయం ఏవంగతికో భవిస్సతీ"తి. **ధిముత్త**న్తి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనాదీసు అధిముత్తం. **తప్పరాయణ**న్తి తమ్మయం.

విఞ్ఞాణట్ఠితియోతి పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స ఠానాని సవిఞ్ఞాణకా ఖన్ధా ఏవ. తత్థ **సేయ్యథాపీ**తి నిదస్సనత్థే నిపాతో యథా మనుస్సాతి అత్థో. అపరిమాణేసుపి హి చక్కవాళేసు అపరిమాణానం మనుస్సానం వణ్ణసణ్ఠానాదివసేన ద్వేపి ఏకసదిసా నత్థి. యేపి హి కత్థచి యమకభాతరో వణ్ణేన వా సణ్ఠానేన వా సదిసా హోన్తి. తేపి ఆలోకితవిలోకితాదీహి విసదిసావ హోన్తి. తస్మా "**నానత్తకాయా**"తి వుత్తా. పటిసన్ధిసఞ్ఞా పన నేసం తిహేతుకాపి దుహేతుకాపి అహేతుకాపి హోతి. తస్మా "**నానత్తసఞ్ఞినో**"తి వుత్తా. **ఏకచ్చే చ దేవా**తి ఛ కామావచరదేవా. తేసు హి కేసఞ్చి కాయో నీలో హోతి, కేసఞ్చి పీతకాదివణ్ణో. సఞ్ఞా పన నేసం తిహేతుకాపి దుహేతుకాపి హోతి, అహేతుకా న హోతి. **ఏకచ్చే చ వినిపాతికా**తి చతుఅపాయవినిముత్తా పునబ్బసుమాతా యక్ఖినీ పియఙ్కరమాతా ఫుస్సమిత్తా ధమ్మగుత్తాతి ఏవమాదయో అఞ్ఞే చ వేమానికా పేతా. ఏతేసఞ్హి ఓదాతకాళమఙ్గురచ్ఛవిసామవణ్ణాదివసేన చేవ కిసథూలరస్సదీఘవసేన చ కాయో నానా హోతి, మనుస్సానం వియ తిహేతుకదుహేతుకాహేతుకవసేన సఞ్ఞాపి. తే పన దేవా వియ న మహేసక్ఖా, కపణమనుస్సా వియ అప్పేసక్ఖా దుల్లభఘాసచ్ఛాదనా దుక్ఖపీళితా విహరన్తి. ఏకచ్చే కాళపక్ఖే దుక్ఖితా జుణ్హపక్ఖే సుఖితా హోన్తి, తస్మా సుఖసముస్సయతో వినిపతితత్తా **వినిపాతికా**తి వుత్తా. యే పనేత్థ తిహేతుకా, తేసం ధమ్మాభిసమయోపి హోతి పియఙ్కరమాతాదీనం వియ.

బ్రహ్మకాయికాతి బ్రహ్మపారిసజ్జబ్రహ్మపురోహితమహాబ్రహ్మనో. **పఠమాభినిబ్బత్తా**తి తే సబ్బేపి పఠమజ్ఝానేన నిబ్బత్తా. బ్రహ్మపారిసజ్జా పన పరిత్తేన, బ్రహ్మపురోహితా మజ్ఝిమేన, కాయోవ నేసం విప్ఫారికతరో హోతి. మహాబ్రహ్మనో పణీతేన, కాయో పన నేసం అతివిప్ఫారికతరో హోతి. ఇతి తే కాయస్స నానత్తా, పఠమజ్ఝానవసేన సఞ్ఞాయ ఏకత్తా **నానత్తకాయా ఏకత్తసఞ్ఞినో**తి వుత్తా. యథా చ తే, ఏవం చతూసు అపాయేసు సత్తా. నిరయేసు హి కేసఞ్చి గావుతం, కేసఞ్చి అడ్ఢయోజనం, కేసఞ్చి తిగావుతం అత్తభావో హోతి, దేవదత్తస్స పన యోజనసతికో జాతో. తిరచ్ఛానేసుపి కేచి ఖుద్దకా హోన్తి, కేచి మహన్తా. పేత్తివిసయేసుపి కేచి సట్ఠిహత్థా, కేచి అసీతిహత్థా హోన్తి, కేచి సువణ్ణా, కేచి దుబ్బణ్ణా. తథా కాలకఞ్చికా అసురా. అపి చేత్థ దీఘపిట్ఠికపేతా నామ సట్ఠియోజనికాపి హోన్తి. సఞ్ఞా పన సబ్బేసమ్పి అకుసలవిపాకాహేతుకావ హోతి. ఇతి ఆపాయికాపి **నానత్తకాయా ఏకత్తసఞ్ఞినో**తి సఙ్ఖ్యం గచ్ఛన్తి.

ఆభస్సరాతి దణ్డఉక్కాయ అచ్చి వియ ఏతేసం సరీరతో ఆభా ఛిజ్జిత్వా ఛిజ్జిత్వా పతన్తీ వియ సరతి విసరతీతి ఆభస్సరా. తేసు పఞ్చకనయే దుతియతతియజ్ఝానద్వయం పరిత్తం భావేత్వా ఉపపన్నా **పరిత్తాభా** నామ హోన్తి. మజ్ఝిమం

భావేత్వా ఉపపన్నా **అప్పమాణాభా** నామ హోన్తి. పణీతం భావేత్వా ఉపపన్నా ఆభస్సరా నామ హోన్తి. ఇధ పన ఉక్కట్ఠపరిచ్ఛేదవసేన సబ్బే గహితా. సబ్బేసఞ్హి తేసం కాయో ఏకవిప్ఫారోవ హోతి, సఞ్ఞా పన అవితక్కవిచారమత్తా చ అవితక్కఅవిచారా చాతి నానా.

సుభకిణ్హాతి సుభేన వోకిణ్ణా, సుభేన సరీరప్పభావణ్ణేన ఏకగ్ఘనాతి అత్థో. ఏతేసఞ్హి న ఆభస్సరానం వియ ఛిజ్జిత్వా ఛిజ్జిత్వా పభా గచ్ఛతీతి. చతుక్కనయే తతియస్స పఞ్చకనయే చతుక్కస్స పరిత్తమజ్ఝిమపణీతస్స ఝానస్స వసేన పరిత్తసుభఅప్పమాణసుభసుభకిణ్హా నామ హుత్వా నిబ్బత్తన్తి. ఇతి సబ్బేపి తే **ఏకత్తకాయా** చేవ చతుత్థజ్ఝానసఞ్ఞాయ **ఏకత్తసఞ్ఞినో** చాతి వేదితబ్బా. **వేహప్ఫలా**పి చతుత్థవిఞ్ఞాణట్ఠితిమేవ భజన్తి. **అసఞ్ఞసత్తా** విఞ్ఞాణాభావా ఏత్థ సఙ్గహం న గచ్ఛన్తి, సత్తావాసేసు గచ్ఛన్తి.

సుద్ధావాసా వివట్టపక్ఖే ఠితా, న సబ్బకాలికా, కప్పసతసహస్సమ్పి అసఙ్ఖ్యేయ్యమ్పి బుద్ధసుఞ్ఞే లోకే న ఉప్పజ్జన్తి. సోళసకప్పసహస్సబ్భన్తరే బుద్ధేసు ఉప్పన్నేసుయేవ ఉప్పజ్జన్తి. ధమ్మచక్కపవత్తిస్స (సం॰ ని॰ ౫.౧౦౮౧; మహావ॰ ౧౩; పటి॰ మ॰ ౨.౩౦) భగవతో ఖన్ధావారసదిసా హోన్తి. తస్మా నేవ విఞ్ఞాణట్ఠితిం, న చ సత్తావాసం భజన్తి. మహాసీవత్థేరో పన "న ఖో పన సో, సారిపుత్త, ఆవాసో సులభరూపో, యో మయా అనావుట్ఠపుబ్బో ఇమినా దీఘేన అద్ధునా అఞ్ఞత్ర సుద్ధావాసేహి దేవేహీతి ఇమినా సుత్తేన (మ॰ ని॰ ౧.౧౬౦) సుద్ధావాసాపి చతుత్థవిఞ్ఞాణట్ఠితిం చతుత్థసత్తావాసఞ్చ భజన్తీ"తి వదతి, తం అప్పటిబాహితత్తా సుత్తస్స అనుఞ్ఞాతం (అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౭.౪౪-౪౫; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౨౧).

సబ్బసో రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమాతి ఏత్థ **సబ్బసో**తి సబ్బాకారేన, సబ్బాసం వా అనవసేసానన్తి అత్థో. **రూపసఞ్ఞాన**న్తి సఞ్ఞాసీసేన వుత్తరూపావచరజ్ఝానానఞ్చేవ తదారమ్మణానఞ్చ. రూపావచరజ్ఝానమ్పి హి రూపన్తి వుచ్చతి "రూపీ రూపాని పస్సతీ"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౨౪౮; పటి॰ మ॰ ౧.౨౦౯), తస్స ఆరమ్మణమ్పి "బహిద్ధా రూపాని పస్సతి సువణ్ణదుబ్బణ్ణానీ"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౨౨౩). తస్మా ఇధ "రూపే సఞ్ఞా రూపసఞ్ఞా"తి ఏవం సఞ్ఞాసీసేన వుత్తరూపావచరజ్ఝానస్సేతం అధివచనం. రూపం సఞ్ఞా అస్సాతి రూపసఞ్ఞా, రూపమస్స నామన్తి వుత్తం హోతి. ఏవం పథవీకసిణాదిభేదస్స తదారమ్మణస్స చేతం అధివచనన్తి వేదితబ్బం.

సమతిక్కమాతి విరాగా నిరోధా చ. కిం వుత్తం హోతి? ఏతాసం కుసలవిపాకకిరియవసేన పఞ్చదసన్నం ఝానసఙ్ఖాతానం రూపసఞ్ఞానం ఏతేసఞ్చ పథవీకసిణాదివసేన అట్ఠన్నం ఆరమ్మణసఙ్ఖాతానం రూపసఞ్ఞానం సబ్బాకారేన అనవసేసానం వా విరాగా చ నిరోధా చ విరాగహేతు చేవ నిరోధహేతు చ ఆకాసానఞ్చాయతనం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి. న హి సక్కా సబ్బసో అనతిక్కన్తరూపసఞ్ఞేన ఏతం ఉపసమ్పజ్జ విహరితున్తి. తత్థ యస్మా ఆరమ్మణే అవిరత్తస్స సఞ్ఞాసమతిక్కమో న హోతి, సమతిక్కన్తాసు చ సఞ్ఞాసు ఆరమ్మణం సమతిక్కన్తమేవ హోతి. తస్మా ఆరమ్మణసమతిక్కమం అవత్వా –

> "తత్థ కతమా రూపసఞ్ఞా? రూపావచరసమాపత్తిం సమాపన్నస్స వా ఉపపన్నస్స వా దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారిస్స వా సఞ్ఞా సఞ్జానానా సఞ్జానితత్తం, ఇమా వుచ్చన్తి రూపసఞ్ఞాయో. ఇమా రూపసఞ్ఞాయో అతిక్కన్తో హోతి వీతిక్కన్తో సమతిక్కన్తో, తేన వుచ్చతి సబ్బసో రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమా"తి –

ఏవం **విభఙ్గే** (విభ. ౬౦౨) సఞ్ఞానంయేవ సమతిక్కమో వుత్తో. యస్మా పన ఆరమ్మణసమతిక్కమేన పత్తబ్బా ఏతా సమాపత్తియో, న ఏకస్మింయేవ ఆరమ్మణే పఠమజ్ఝానాదీని వియ, తస్మా అయం ఆరమ్మణసమతిక్కమవసేనాపి అత్థవణ్ణనా కతాతి వేదితబ్బా.

పటిఘసఞ్ఞానం అత్థఙ్గమాతి చక్ఖాదీనం వత్థూనం రూపాదీనం ఆరమ్మణానఞ్చ పటిఘాతేన ఉప్పన్నా సఞ్ఞా పటిఘసఞ్ఞా, రూపసఞ్ఞాదీనం ఏతం అధివచనం. యథాహ – "తత్థ కతమా పటిఘసఞ్ఞా? రూపసఞ్ఞా సద్దసఞ్ఞా గన్ధసఞ్ఞా రససఞ్ఞా ఫోట్ఠబ్బసఞ్ఞా, ఇమా వుచ్చన్తి పటిఘసఞ్ఞాయో"తి (విభ. ౬౦౩). తాసం కుసలవిపాకానం పఞ్చన్నం అకుసలవిపాకానం పఞ్చన్నన్తి సబ్బసో దసన్నం పటిఘసఞ్ఞానం అత్థఙ్గమా పహానా అసముప్పాదా, అప్పవత్తిం కత్వాతి వుత్తం హోతి.

కామఞ్చేతా పఠమజ్ఝానాదీని సమాపన్నస్సాపి న సన్తి, న హి తస్మిం సమయే పఞ్చద్వారవసేన చిత్తం పవత్తతి, ఏవం సన్తేపి అఞ్ఞత్థ పహీనానం సుఖదుక్ఖానం చతుత్థజ్ఝానే వియ సక్కాయదిట్ఠాదీనం తతియమగ్గే వియ చ ఇమస్మింయేవ ఝానే ఉస్సాహజననత్థం ఇమస్స ఝానస్స పసంసావసేన ఏతాసం ఏత్థ వచనం వేదితబ్బం. అథ వా – కిఞ్చాపి తా రూపావచరం సమాపన్నస్స న సన్తి, అథ ఖో న పహీనత్తా న సన్తి, న హి రూపవిరాగాయ రూపావచరభావనా సంవత్తతి, రూపాయత్తా చ ఏతాసం పవత్తి, అయం పన భావనా రూపవిరాగాయ సంవత్తతి . తస్మా తా ఏత్థ "పహీనా"తి వత్తుం వట్టతి. న కేవలఞ్చ వత్తుం, ఏకంసేనేవ ఏవం ధారేతుమ్పి వట్టతి. తాసఞ్హి ఇతో పుబ్బే అప్పహీనత్తాయేవ "పఠమజ్ఝానం సమాపన్నస్స సద్దో కణ్టకో"తి (అ. ని. ౧౦.౭౨) వుత్తో భగవతా. ఇధ చ పహీనత్తాయేవ అరూపసమాపత్తీనం ఆనేఞ్జతా సన్తవిమోక్ఖతా చ వుత్తా – "ఆళారో చ కాలామో అరూపం సమాపన్నో పఞ్చమత్తాని సకటసతాని నిస్సాయ నిస్సాయ అతిక్కన్తాని నేవ అద్దస, న పన సద్దం అస్సోసీ"తి (దీ. ని. ౨.౧౯౨).

నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారాతి నానత్తే గోచరే పవత్తానం సఞ్ఞానం, నానత్తానం వా సఞ్ఞానం. యస్మా హి ఏతా –

> "తత్థ కతమా నానత్తసఞ్ఞా? అసమాపన్నస్స మనోధాతుసమఙ్గిస్స వా మనోవిఞ్ఞాణధాతుసమఙ్గిస్స వా సఞ్ఞా సఞ్జానానా సఞ్జానితత్తం, ఇమా వుచ్చన్తి నానత్తసఞ్ఞాయో"తి (విభ. ౬౦౪) –

ఏవం **విభఙ్గే** విభజిత్వా వుత్తావ ఇధ అధిప్పేతా అసమాపన్నస్స మనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతుసఙ్గహితా సఞ్ఞా రూపసద్దాదిభేదే నానత్తే నానాసభావే గోచరే పవత్తన్తి. యస్మా చేతా అట్ఠ కామావచరకుసలసఞ్ఞా ద్వాదస అకుసలసఞ్ఞా ఏకాదస కామావచరకుసలవిపాకసఞ్ఞా ద్వే అకుసలవిపాకసఞ్ఞా ఏకాదస కామావచరకిరియసఞ్ఞాతి ఏవం చతుచత్తాలీసమ్పి సఞ్ఞా నానత్తా నానాసభావా అఞ్ఞమఞ్ఞం అసదిసా, తస్మా "నానత్తసఞ్ఞా"తి వుత్తా. తాసం సబ్బసో నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారా అనావజ్జనా అసమన్నాహారా అపచ్చవేక్ఖణా. యస్మా తా నావజ్జతి న మనసికరోతి న పచ్చవేక్ఖతి, తస్మాతి వుత్తం హోతి.

యస్మా చేత్థ పురిమా రూపసఞ్ఞా పటిఘసఞ్ఞా చ ఇమినా ఝానేన నిబ్బత్తే భవేపి న విజ్జన్తి, పగేవ తస్మిం భవే ఇమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరణకాలే, తస్మా తాసం "సమతిక్కమా అత్థఙ్గమా"తి ద్వేధాపి అభావోయేవ వుత్తో. నానత్తసఞ్ఞాసు పన యస్మా అట్ఠ కామావచరకుసలసఞ్ఞా నవ కిరియసఞ్ఞా దస అకుసలసఞ్ఞాతి, ఇమా సత్తవీసతి సఞ్ఞా ఇమినా ఝానేన

నిబ్బత్తే భవే విజ్జన్తి, తస్మా తాసం “అమనసికారా”తి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. తత్రాపి హి ఇమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరన్తో తాసం అమనసికారాయేవ ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, తా పన మనసికరోన్తో అసమాపన్నో హోతీతి. సఙ్ఖేపతో చేత్థ “రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమా”తి ఇమినా సబ్బరూపావచరధమ్మానం పహానం వుత్తం. “పటిఘసఞ్ఞానం అత్థఙ్గమా నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారా”తి ఇమినా సబ్బేసం కామావచరచిత్తచేతసికానఞ్చ పహానం అమనసికారో చ వుత్తోతి వేదితబ్బో (పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౧.౨౧౩).

ఇతి భగవా పన్నరసన్నం రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమేన దసన్నం పటిఘసఞ్ఞానం అత్థఙ్గమేన చతుచత్తాలీసాయ నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారేనాతి తీహి పదేహి ఆకాసానఞ్చాయతనసమాపత్తియా వణ్ణం కథేసి. కిం కారణాతి చే? సోతూనం ఉస్సాహజననత్థఞ్చేవ పలోభనత్థఞ్చ. సచే హి కేచి అపణ్డితా వదేయ్యుం – “సత్థా ఆకాసానఞ్చాయతనసమాపత్తిం నిబ్బత్తేథాతి వదతి, కో ను ఖో ఏతాయ నిబ్బత్తితాయ అత్థో, కో ఆనిసంసో”తి. “తే ఏవం వత్తుం మా లభన్తూ”తి ఇమేహి ఆకారేహి సమాపత్తియా వణ్ణం కథేసి. తఞ్హి నేసం సుత్వా ఏవం భవిస్సతి – “ఏవం సన్తా కిర అయం సమాపత్తి ఏవం పణీతా, నిబ్బత్తేస్సామ న”న్తి, అథస్సా నిబ్బత్తనత్థాయ ఉస్సాహం కరిస్సన్తీతి.

పలోభనత్థఞ్చాపి తేసం ఏతిస్సా వణ్ణం కథేసి విసకణ్టకవాణిజో వియ, విసకణ్టకవాణిజో నామ గుళవాణిజో వుచ్చతి. సో కిర గుళఫాణితఖణ్డసక్కరాదీని సకటేన ఆదాయ పచ్చన్తగామం గన్త్వా “విసకణ్టకం గణ్హథ, విసకణ్టకం గణ్హథా”తి ఉగ్ఘోసేసి. తం సుత్వా గామికా “విసం నామ కక్ఖళం, యో నం ఖాదతి, సో మరతి, కణ్టకోపి విజ్ఝిత్వా మారేతి, ఉభోపేతే కక్ఖళా, కో ఏత్థ ఆనిసంసో”తి గేహద్వారాని థకేసుం, దారకే చ పలాపేసుం. తం దిస్వా వాణిజో “అవోహారకుసలా ఇమే గామికా, హన్ద నే ఉపాయేన గణ్హాపేమీ”తి “అతిమధురం గణ్హథ, అతిసాదుం గణ్హథ, గుళం ఫాణితం సక్కరం సమగ్ఘం లబ్భతి, కూటమాసకకూటకహాపణాదీహిపి లబ్భతీ”తి ఉగ్ఘోసేసి. తం సుత్వా గామికా హట్ఠపహట్ఠా నిక్ఖన్తా బహుమ్పి మూలం దత్వా గహేసుం.

తత్థ వాణిజస్స “విసకణ్టకం గణ్హథా”తి ఉగ్ఘోసనం వియ భగవతో “ఆకాసానఞ్చాయతనసమాపత్తిం నిబ్బత్తేథా”తి వచనం. “ఉభోపేతే కక్ఖళా, కో ఏత్థ ఆనిసంసో”తి గామికానం చిన్తనం వియ “భగవా ‘ఆకాసానఞ్చాయతనం నిబ్బత్తేథా’తి ఆహ, కో ను ఖో ఏత్థ ఆనిసంసో, నాస్స గుణం జానామా”తి సోతూనం చిన్తనం. అథస్స వాణిజస్స “అతిమధురం గణ్హథా”తిఆదివచనం వియ భగవతో రూపసఞ్ఞాసమతిక్కమనాదికం ఆనిసంసప్పకాసనం. ఇదఞ్హి సుత్వా తే బహుమ్పి మూలం దత్వా గామికా వియ గుళం “ఇమినా ఆనిసంసేన పలోభితచిత్తా మహన్తమ్పి ఉస్సాహం కత్వా ఇమం సమాపత్తిం నిబ్బత్తేస్సన్తీ”తి ఉస్సాహజననత్థం పలోభనత్థఞ్చ కథేసి.

ఆకాసానఞ్చాయతనూపగాతి ఏత్థ నాస్స అన్తోతి అనన్తం, ఆకాసం అనన్తం ఆకాసానన్తం, ఆకాసానన్తం ఏవ ఆకాసానఞ్చం, తం ఆకాసానఞ్చం అధిట్ఠానట్ఠేన ఆయతనమస్స ససమ్పయుత్తధమ్మస్స ఝానస్స దేవానం దేవాయతనమివాతి ఆకాసానఞ్చాయతనం. కసిణుగ్ఘాటిమాకాసస్సేతం అధివచనం. తత్థ ఝానం నిబ్బత్తేత్వా పటిసన్ధివసేన ఆకాసానఞ్చాయతనభవం ఉపగతా ఆకాసానఞ్చాయతనూపగా. ఇతో పరేసు విసేసమత్తమేవ వణ్ణయిస్సామ (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౨౬౫, ౧౪౩౬-౭).

ఆకాసానఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మాతి ఏత్థ తావ పుబ్బే వుత్తనయేన ఆకాసానఞ్చం ఆయతనమస్స అధిట్ఠానట్ఠేనాతి ఝానమ్పి ఆకాసానఞ్చాయతనం, వుత్తనయేనేవ ఆరమ్మణమ్పి. ఏవమేతం ఝానఞ్చ ఆరమ్మణఞ్చాతి ఉభయమ్పి అప్పవత్తికరణేన చ అమనసికరణేన చ సమతిక్కమిత్వావ యస్మా ఇదం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం ఉపసమ్పజ్జ విహరితబ్బం, తస్మా ఉభయమ్పేతం ఏకజ్ఝం కత్వా "ఆకాసానఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మా"తి ఇదం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

విఞ్ఞాణఞ్చాయతనూపగాతి ఏత్థ పన "అనన్త"న్తి మనసికాతబ్బవసేన నాస్స అన్తోతి అనన్తం, అనన్తమేవ ఆనఞ్చం, విఞ్ఞాణం ఆనఞ్చం "విఞ్ఞాణానఞ్చ"న్తి అవత్వా "విఞ్ఞాణఞ్చ"న్తి వుత్తం. అయఞ్హేత్థ రుళ్హీసద్దో. తదేవ విఞ్ఞాణఞ్చం అధిట్ఠానట్ఠేన ఆయతనన్తి విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం. తత్థ ఝానం నిబ్బత్తేత్వా విఞ్ఞాణఞ్చాయతనభవం ఉపగతా విఞ్ఞాణఞ్చాయతనూపగా.

విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మాతి ఏత్థాపి పుబ్బే వుత్తనయేనేవ విఞ్ఞాణఞ్చం ఆయతనమస్స అధిట్ఠానట్ఠేనాతి ఝానమ్పి విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం, వుత్తనయేనేవ చ ఆరమ్మణమ్పి. ఏవమేతం ఝానఞ్చ ఆరమ్మణఞ్చాతి ఉభయమ్పి అప్పవత్తికరణేన చ అమనసికరణేన చ సమతిక్కమిత్వావ యస్మా ఇదం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం ఉపసమ్పజ్జ విహరితబ్బం, తస్మా ఉభయమ్పేతం ఏకజ్ఝం కత్వా "విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మా"తి ఇదం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనూపగాతి ఏత్థ పన నాస్స కిఞ్చనన్తి అకిఞ్చనం, అన్తమసో భఙ్గమత్తమ్పి అస్స అవసిట్ఠం నత్థీతి వుత్తం హోతి. అకిఞ్చనస్స భావో ఆకిఞ్చఞ్ఞం, ఆకాసానఞ్చాయతనవిఞ్ఞాణాపగమస్సేతం అధివచనం. తం ఆకిఞ్చఞ్ఞం అధిట్ఠానట్ఠేన ఆయతనన్తి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం. తత్థ ఝానం నిబ్బత్తేత్వా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనభవం ఉపగతా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనూపగా. **అయం సత్తమవిఞ్ఞాణట్ఠితీ**తి ఇమం సత్తమం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స ఠానం జానాతి . నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం యథేవ సఞ్ఞాయ, ఏవం విఞ్ఞాణస్సాపి సుఖుమత్తా నేవ విఞ్ఞాణం నావిఞ్ఞాణం, తస్మా విఞ్ఞాణట్ఠితీసు న వుత్తం.

అభూతన్తి అభూతత్థం "రూపం అత్తా"తిఆదివచనం. తం విపల్లాసభావతో **అతచ్ఛం**. దిట్ఠినిస్సయతో **అనత్థసఞ్హితం**. అథ వా **అభూత**న్తి అసన్తం అవిజ్జమానం. అచోరస్సేవ "ఇదం తే చోరికాయ ఆభతం, న ఇదం తుయ్హం ఘరే ధన"న్తిఆదివచనం. **అతచ్ఛ**న్తి అతథాకారం అఞ్ఞథా సన్తం. **అనత్థసఞ్హిత**న్తి న ఇధలోకత్థం వా పరలోకత్థం వా నిస్సితం. **న తం తథాగతో బ్యాకరోతీ**తి తం అనియ్యానికకథం తథాగతో న కథేతి. **భూతం తచ్ఛం అనత్థసఞ్హిత**న్తి రాజకథాదితిరచ్ఛానకథం. **భూతం తచ్ఛం అత్థసఞ్హిత**న్తి అరియసచ్చసన్నిస్సితం. **తత్ర కాలఞ్ఞూ తథాగతో హోతీ**తి తస్మిం తతియబ్యాకరణే తస్స పఞ్హస్స బ్యాకరణత్థాయ తథాగతో కాలఞ్ఞూ హోతి. మహాజనస్స ఆదానకాలం గహణకాలం జానిత్వా సహేతుకం సకారణం కత్వా యుత్తపత్తకాలేయేవ బ్యాకరోతీతి అత్థో.

యుత్తపత్తకాలే వదతీతి **కాలవాదీ**. భూతం సభావం వదతీతి **భూతవాదీ**. పరమత్థం నిబ్బానం వదతీతి **అత్థవాదీ**. మగ్గఫలధమ్మం వదతీతి **ధమ్మవాదీ**. సంవరాదివినయం వదతీతి **వినయవాదీ**. తత్థ దిట్ఠన్తి అపరిమాణాసు లోకధాతూసు అపరిమాణానం సత్తానం చక్ఖుద్వారేసు ఆపాథం ఆగచ్ఛన్తం రూపారమ్మణం నామ అత్థి, తం సబ్బాకారతో జానాతి పస్సతి. ఏవం జానతా పస్సతా చ తేన తం ఇట్ఠానిట్ఠాదివసేన వా దిట్ఠసుతముతవిఞ్ఞాతేసు లబ్భమానకపదవసేన వా "కతమం తం రూపం రూపాయతనం? యం రూపం చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ వణ్ణనిభా సనిదస్సనం సప్పటిఘం నీలం

పీతక”న్తిఆదినా (ధ. స. ౬౧౭-౬౧౮) నయేన అనేకేహి నామేహి తేరసహి వారేహి ద్విపఞ్ఞాసాయ నయేహి విభజ్జమానం తథమేవ హోతి వితథం నత్థి. ఏస నయో సోతద్వారాదీసుపి. ఆపాథమాగచ్ఛన్తేసు సద్దాదీసు తేసం వివిధం దస్సేతుం “**దిట్ఠం సుత**”న్తి ఆహ. తత్థ **దిట్ఠ**న్తి రూపాయతనం. **సుత**న్తి సద్దాయతనం. **ముత**న్తి పత్వా గహేతబ్బతో గన్ధాయతనం రసాయతనం ఫోట్ఠబ్బాయతనం. **విఞ్ఞాత**న్తి సుఖదుక్ఖాదిధమ్మారమ్మణం. **పత్త**న్తి పరియేసిత్వా వా అపరియేసిత్వా వా పత్తం. **పరియేసిత**న్తి పత్తం వా అపత్తం వా పరియేసితం. **అనువిచరితం మనసా**తి చిత్తేన అనుసఞ్చరితం.

తథాగతేన అభిసమ్బుద్ధన్తి ఇమినా ఏతం దస్సేతి – యఞ్హి అపరిమాణాసు లోకధాతూసు ఇమస్స సదేవకస్స లోకస్స నీలం పీతకన్తిఆది రూపారమ్మణం చక్ఖుద్వారే ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, “అయం సత్తో ఇమస్మిం ఖణే ఇమం నామ రూపారమ్మణం దిస్వా సుమనో వా దుమ్మనో వా మజ్ఝత్తో వా జాతో”తి సబ్బం తం తథాగతస్స ఏవం అభిసమ్బుద్ధం. తథా యం అపరిమాణాసు లోకధాతూసు ఇమస్స సదేవకస్స లోకస్స భేరిసద్దో ముదిఙ్గసద్దోతిఆది సద్దారమ్మణం సోతద్వారే ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, మూలగన్ధో తచగన్ధోతిఆది గన్ధారమ్మణం ఘానద్వారే ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, మూలరసో ఖన్ధరసోతిఆది రసారమ్మణం జివ్హాద్వారే ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, కక్ఖళం ముదుకన్తిఆది పథవీధాతుతేజోధాతువాయోధాతుభేదం ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం కాయద్వారే ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, “అయం సత్తో ఇమస్మిం ఖణే ఇమం నామ ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం ఫుసిత్వా సుమనో వా దుమ్మనో వా మజ్ఝత్తో వా జాతో”తి సబ్బం తం తథాగతస్స ఏవం అభిసమ్బుద్ధం. తథా యం అపరిమాణాసు లోకధాతూసు ఇమస్స సదేవకస్స లోకస్స సుఖదుక్ఖాదిభేదం ధమ్మారమ్మణం మనోద్వారస్స ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, “అయం సత్తో ఇమస్మిం ఖణే ఇమం నామ ధమ్మారమ్మణం విజానిత్వా సుమనో వా దుమ్మనో వా మజ్ఝత్తో వా జాతో”తి సబ్బం తం తథాగతస్స ఏవం అభిసమ్బుద్ధం.

యఞ్హి, చున్ద, ఇమేసం సత్తానం దిట్ఠం సుతం ముతం విఞ్ఞాతం, తత్థ తథాగతేన అదిట్ఠం వా అసుతం వా అముతం వా అవిఞ్ఞాతం వా నత్థి, ఇమస్స పన మహాజనస్స పరియేసిత్వా అపత్తమ్పి అత్థి, అపరియేసిత్వా అపత్తమ్పి అత్థి, పరియేసిత్వా పత్తమ్పి అత్థి, అపరియేసిత్వా పత్తమ్పి అత్థి, సబ్బమ్పి తథాగతస్స అసమ్పత్తం నామ నత్థి ఞాణేన అసచ్ఛికతం. **తస్మా తథాగతోతి వుచ్చతీ**తి యం తథా లోకేన గతం, తస్స తథేవ గతత్తా తథాగతోతి వుచ్చతీతి. పాళియం పన “అభిసమ్బుద్ధ”న్తి వుత్తం, తం గతసద్దేన ఏకత్థం. ఇమినా నయేన సబ్బవారేసు తథాగతోతి నిగమస్స అత్థో వేదితబ్బో (దీ. ని. అట్ఠ. ౩.౧౮౮; అ. ని. అట్ఠ. ౨.౪.౨౩).

“యఞ్చ, చున్ద, రత్తిం తథాగతో అనుత్తరం సమ్మాసమ్బోధిం అభిసమ్బుజ్ఝతి, యఞ్చ రత్తిం అనుపాదిసేసాయ నిబ్బానధాతుయా పరినిబ్బాయతి, యం ఏతస్మిం అన్తరే భాసతి లపతి నిద్దిసతి, సబ్బం తం తథేవ హోతి, నో అఞ్ఞథా, తస్మా తథాగతోతి వుచ్చతీ”తి –

ఏత్థ యం రత్తిం భగవా బోధిమణ్డే అపరాజితపల్లఙ్కే నిసిన్నో తిణ్ణం మారానం మత్థకం మద్దిత్వా అనుత్తరసమ్మాసమ్బోధిం అభిసమ్బుద్ధో, యఞ్చ రత్తిం యమకసాలానమన్తరే అనుపాదిసేసాయ నిబ్బానధాతుయా పరినిబ్బాయి, ఏత్థన్తరే పఞ్చచత్తాలీసవస్సపరిమాణే కాలే పఠమబోధియాపి మజ్ఝిమబోధియాపి పచ్ఛిమబోధియాపి యం భగవతా భాసితం సుత్తం గేయ్యం…పే… వేదల్లం, తం సబ్బం అత్థతో చ బ్యఞ్జనతో చ అనుపవజ్జం అనూనమనధికం సబ్బాకారపరిపుణ్ణం రాగమదనిమ్మదనం దోసమోహమదనిమ్మదనం నత్థి, తత్థ వాళగ్గమత్తమ్పి అవక్ఖలితం, సబ్బం తం

ఏకముద్దికాయ లఞ్ఛితం వియ, ఏకనాళియా మితం వియ, ఏకతులాయ తులితం వియ చ తథమేవ హోతి వితథం నత్థి. తేనాహ – "యఞ్చ, చున్ద, రత్తిం తథాగతో…పే.… సబ్బం తం తథమేవ హోతి, నో అఞ్ఞథా తస్మా తథాగతోతి వుచ్చతీ"తి. గదఅత్థో హి ఏత్థ గతసద్దో.

అపి చ – ఆగదనం ఆగదో, వచనన్తి అత్థో. తథో అవిపరీతో ఆగదో అస్సాతి ద-కారస్స త-కారం కత్వా గతోతి ఏవమేతస్మిం అత్థే పదసిద్ధి వేదితబ్బా.

"యథావాదీ, చున్ద…పే.… వుచ్చతీ"తి ఏత్థ భగవతో వాచాయ కాయో అనులోమేతి కాయస్సపి వాచా, తస్మా భగవా యథావాదీ తథాకారీ, యథాకారీ తథావాదీ చ హోతి, ఏవంభూతస్స చస్స యథా వాచా, కాయోపి తథా గతో పవత్తోతి అత్థో. యథా చ కాయో, వాచాపి తథా గతా పవత్తాతి తథాగతోతి ఏవమేత్థ పదసిద్ధి వేదితబ్బా.

అభిభూ అనభిభూతోతి ఉపరి భవగ్గం హేట్ఠా అవీచిపరియన్తం అపరిమాణాసు లోకధాతూసు సబ్బసత్తే అభిభవతి సీలేనపి సమాధినాపి పఞ్ఞాయపి విముత్తియాపి న తస్స తులా వా పమాణం వా అత్థి. అతులో అప్పమేయ్యో అనుత్తరో రాజరాజా దేవదేవో సక్కానం అతిసక్కో బ్రహ్మానం అతిబ్రహ్మా. **అఞ్ఞదత్థూ**తి ఏకంసత్థే నిపాతో. దక్ఖతీతి **దసో**. వసం వత్తేతీతి వసవత్తీ.

తత్రాయం పదసిద్ధి వేదితబ్బా – అగదో వియ అగదో, కో పనేస? దేసనావిలాసో చేవ పుఞ్ఞుస్సయో చ. తేన హేస మహానుభావో భిసక్కో దిబ్బాగదేన సప్పే వియ సబ్బపరప్పవాదినో సదేవకఞ్చ లోకం అభిభవతి. ఇతి సబ్బలోకాభిభవనే తథో అవిపరీతో దేసనావిలాసమయో చేవ పుఞ్ఞుస్సయో చ అగదో అస్సాతి ద-కారస్స త-కారం కత్వా తథాగతోతి వేదితబ్బో (దీ. ని. అట్ఠ. ౧.౭).

ఇధత్థఞ్ఞేవ జానాతి కమ్మాభిసఙ్ఖారవసేనాతి అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారవసేన ఇధత్థఞ్ఞేవ జానాతి. **కాయస్స భేదా పరం మరణా**తి ఉపాదిన్నక్ఖన్ధభేదా మరణతో పరం. **అపాయ**న్తిఆదీసు వుడ్ఢిసఙ్ఖాతసుఖసాతతో అయా అపేతత్తా అపాయో. దుక్ఖస్స గతి పటిసరణన్తి **దుగ్గతి**. దుక్కటకారినో ఏత్థ వినిపతన్తీతి **వినిపాతో**. నిరతిఅట్ఠేన నిరస్సాదట్ఠేన **నిరయో**. తం **అపాయం…పే.… నిరయం. ఉపపజ్జిస్సతీ**తి పటిసన్ధివసేన ఉప్పజ్జిస్సతి. **తిరచ్ఛానయోని**న్తి తిరియం అఞ్చన్తీతి తిరచ్ఛానా, తేసం యోని తిరచ్ఛానయోని, తం తిరచ్ఛానయోనిం. **పేత్తివిసయ**న్తి పచ్చభావం పత్తానం విసయోతి పేత్తివిసయో, తం పేత్తివిసయం. మనసో ఉస్సన్నతాయ మనుస్సా , తేసు **మనుస్సేసు**. ఇతో పరం **కమ్మాభిసఙ్ఖారవసేనా**తి ఏత్థ పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారవసేన అత్థో గహేతబ్బో.

ఆసవానం ఖయాతి ఆసవానం వినాసేన. **అనాసవం చేతోవిముత్తి**న్తి ఆసవవిరహితం అరహత్తఫలసమాధిం. **పఞ్ఞావిముత్తి**న్తి అరహత్తఫలపఞ్ఞం. అరహత్తఫలసమాధి రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి, అరహత్తఫలపఞ్ఞా అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తీతి వేదితబ్బా. తణ్హాచరితేన వా అప్పనాఝానబలేన కిలేసే విక్ఖమ్భేత్వా అధిగతం అరహత్తఫలం రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి, దిట్ఠిచరితేన ఉపచారజ్ఝానమత్తం నిబ్బత్తేత్వా విపస్సిత్వా అధిగతం అరహత్తఫలం అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తి. అనాగామిఫలం వా కామరాగం సన్ధాయ రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి, అరహత్తఫలం సబ్బప్పకారతో అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తి.

ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం ధిముత్తన్తి విమోక్ఖేనాతి కేనట్ఠేన విమోక్ఖో వేదితబ్బోతి? అధిముచ్చనట్ఠేన. కో అయం అధిముచ్చనట్ఠో నామ? పచ్చనీకధమ్మేహి చ సుట్ఠు విముచ్చనట్ఠో, ఆరమ్మణే చ అభిరతివసేన సుట్ఠు విముచ్చనట్ఠో, పితు అఙ్కే విస్సట్ఠఅఙ్గపచ్చఙ్గస్స దారకస్స సయనం వియ అనిగ్గహితభావేన నిరాసఙ్కతాయ ఆరమ్మణే పవత్తీతి వుత్తం హోతి. ఏవరూపేన విమోక్ఖేన **ధిముత్తన్తి**. విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం ముఞ్చిత్వా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనే నిరాసఙ్కవసేన ధిముత్తం అల్లీనం. **తత్రాధిముత్తన్తి** తస్మిం సమాధిమ్హి అల్లీనం. **తదధిముత్తన్తి** తస్మిం ఝానే అధిముత్తం. **తదాధిపతేయ్యన్తి** తం ఝానం జేట్ఠకం. **రూపాధిముత్తోతి**ఆదీని పఞ్చ కామగుణగరుకవసేన వుత్తాని. **కులాధిముత్తోతి**ఆదీని తీణి ఖత్తియాదికులగరుకవసేన వుత్తాని. **లాభాధిముత్తోతి**ఆదీని అట్ఠ లోకధమ్మవసేన వుత్తాని. **చీవరాధిముత్తోతి**ఆదీని చత్తారి పచ్చయవసేన వుత్తాని. **సుత్తన్తాధిముత్తోతి**ఆదీని పిటకత్తయవసేన వుత్తాని. **ఆరఞ్ఞకఙ్గాధిముత్తోతి**ఆదీని ధుతఙ్గసమాదానవసేన వుత్తాని. **పఠమజ్ఝానాధిముత్తోతి**ఆదీని పటిలాభవసేన వుత్తాని.

కమ్మపరాయణన్తి అభిసఙ్ఖారవసేన. **విపాకపరాయణన్తి** పవత్తివసేన. **కమ్మగరుకన్తి** చేతనాగరుకం. **పటిసన్ధిగరుకన్తి** ఉపపత్తిగరుకం.

౮౪. **ఆకిఞ్చఞ్ఞాసమ్భవం ఞత్వాతి** ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసమాపత్తితో వుట్ఠహిత్వా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనజనకకమ్మాభిసఙ్ఖారం ఞత్వా “కిన్తి పలిబోధో అయ”న్తి. **నన్దిసంయోజనం ఇతీతి** యా చతుత్థఅరూపరాగసఙ్ఖాతా నన్దీ తఞ్చ సంయోజనం ఞత్వా. **తతో తత్థ విపస్సతీతి** అథ తత్థ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసమాపత్తితో వుట్ఠహిత్వా తం సమాపత్తిం అనిచ్చాదివసేన విపస్సతి. **ఏతం ఞాణం తథం తస్సాతి** ఏతం తస్స పుగ్గలస్స ఏవం విపస్సతో అనుక్కమేన ఉప్పన్నం అరహత్తఞాణం అవిపరీతం. **వుసీమతోతి** వుసితవన్తస్స. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ పుబ్బసదిసో ఏవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

పోసాలమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౫. మోఘరాజమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౮౫. పన్నరసమే మోఘరాజసుత్తే – **ద్వాహన్తి** ద్వే వారే అహం. సో హి పుబ్బే అజితసుత్తస్స (సు. ని. ౧౦౩౮ ఆదయో) చ తిస్సమేత్తేయ్యసుత్తస్స (సు. ని. ౧౦౪౬ ఆదయో) చ అవసానే ద్విక్ఖత్తుం భగవన్తం పుచ్ఛి, భగవా పనస్స ఇన్ద్రియపరిపాకం ఆగమయమానో న బ్యాకాసి. తేనాహ – “ద్వాహం సక్కం అపుచ్ఛిస్స”న్తి. **యావతతియఞ్చ దేవీసి, బ్యాకరోతీతి మే సుతన్తి** యావతతియఞ్చ సహధమ్మికం పుట్ఠో విసుద్ధిదేవభూతో ఇసి భగవా సమ్మాసమ్బుద్ధో బ్యాకరోతీతి ఏవం మే సుతం. గోధావరీతీరేయేవ కిర సో ఏవమస్సోసి. తేనాహ – “బ్యాకరోతీతి మే సుత”న్తి. ఇమిస్సా గాథాయ నిద్దేసే యం వత్తబ్బం సియా, తం హేట్ఠా వుత్తనయం ఏవ.

౮౬. **అయం లోకోతి** మనుస్సలోకో. **పరో లోకోతి** తం ఠపేత్వా అవసేసో. **సదేవకోతి** బ్రహ్మలోకం ఠపేత్వా అవసేసో ఉపపత్తిదేవసమ్ముతిదేవయుత్తో. "బ్రహ్మలోకో సదేవకో"తి ఏతం వా "సదేవకో లోకో"తిఆదినయనిదస్సనమత్తం. తేన సబ్బోపి తథావుత్తప్పకారలోకో వేదితబ్బో.

౮౭. **ఏవం అభిక్కన్తదస్సావిన్తి** ఏవం అగ్గదస్సావిం, సదేవకస్స లోకస్స అజ్ఝాసయాధిముత్తిగతిపరాయణాదీని పస్సితుం సమత్థన్తి దస్సేతి.

౮౮. **సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖస్సూతి** అవసియపవత్తసల్లక్ఖణవసేన వా తుచ్ఛసఙ్ఖారసమనుపస్సనావసేన వాతి ద్వీహాకారేహి సుఞ్ఞతో లోకం పస్స. **అత్తానుదిట్ఠిం ఊహచ్చాతి** సక్కాయదిట్ఠిం ఉద్ధరిత్వా.

లుజ్జతీతి భిజ్జతి. చక్ఖతీతి **చక్ఖు**. తదేతం ససమ్భారచక్ఖునో సేతమణ్డలపరిక్ఖిత్తస్స కణ్హమణ్డలస్స మజ్ఝే అభిముఖే ఠితానం సరీరసణ్ఠానుప్పత్తిదేసభూతే దిట్ఠమణ్డలే చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి. రూపయన్తీతి **రూపా,** వణ్ణవికారమాపజ్జన్తా హదయఙ్గతభావం పకాసేన్తీతి అత్థో. చక్ఖుతో పవత్తం విఞ్ఞాణం , చక్ఖుస్స వా చక్ఖుసన్నిస్సితం వా విఞ్ఞాణం **చక్ఖువిఞ్ఞాణం**. చక్ఖుతో పవత్తో సమ్ఫస్సో **చక్ఖుసమ్ఫస్సో. చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయాతి** చక్ఖువిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తఫస్సపచ్చయా. **వేదయితన్తి** విన్దనం, వేదనాతి అత్థో. తదేవ సుఖయతీతి **సుఖం,** యస్స ఉప్పజ్జతి, తం సుఖితం కరోతీతి అత్థో. సుట్ఠు వా ఖాదతి, ఖనతి చ కాయచిత్తాబాధన్తి **సుఖం**. దుక్ఖయతీతి **దుక్ఖం**. యస్స ఉప్పజ్జతి, తం దుక్ఖితం కరోతీతి అత్థో. న దుక్ఖం న సుఖన్తి **అదుక్ఖమసుఖం. మ**-కారో సన్ధిపదవసేన వుత్తో. సో పన చక్ఖుసమ్ఫస్సో అత్తనా సమ్పయుత్తాయ వేదనాయ సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయవిపాకఆహారసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన అట్ఠధా పచ్చయో హోతి, సమ్పటిచ్ఛనసమ్పయుత్తాయ అనన్తరసమనన్తరూపనిస్సయనత్థివిగతవసేన పఞ్చధా, సన్తీరణాదిసమ్పయుత్తానం ఉపనిస్సయవసేనేవ పచ్చయో హోతి.

సుణాతీతి **సోతం,** తం ససమ్భారసోతబిలస్స అన్తో తనుతమ్బలోమాచితే అఙ్గులివేధకసణ్ఠానే పదేసే సోతవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి. సద్దీయన్తీతి **సద్దా,** ఉదాహరీయన్తీతి అత్థో. ఘాయతీతి **ఘానం,** తం ససమ్భారఘానబిలస్స అన్తో అజపదసణ్ఠానే పదేసే ఘానవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి. గన్ధియన్తీతి **గన్ధా,** అత్తనో వత్థుం సూచియన్తీతి అత్థో. జీవితం అవ్హాయతీతి **జివ్హా,** సాయనట్ఠేన వా **జివ్హా**. సా ససమ్భారజివ్హాయ అతిఅగ్గమూలపస్సాని వజ్జేత్వా ఉపరిమతలమజ్ఝే భిన్నఉప్పలదలగ్గసణ్ఠానే పదేసే జివ్హావిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానా తిట్ఠతి. రసన్తి తే సత్తాతి **రసా,** అస్సాదేన్తీతి అత్థో.

కుచ్ఛితానం ఆసవధమ్మానం ఆయోతి **కాయో**. ఆయోతి ఉప్పత్తిదేసో. సో యావతా ఇమస్మిం కాయే ఉపాదిన్నపవత్తి నామ అత్థి, తత్థ యేభుయ్యేన కాయప్పసాదో కాయవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానో తిట్ఠతి. ఫుసియన్తీతి **ఫోట్ఠబ్బా**. మనతీతి **మనో,** విజానాతీతి అత్థో. అత్తనో లక్ఖణం ధారేన్తీతి **ధమ్మా. మనోతి** సహావజ్జనభవఙ్గం. **ధమ్మాతి** నిబ్బానం ముఞ్చిత్వా అవసేసా ధమ్మారమ్మణధమ్మా. **మనోవిఞ్ఞాణన్తి** జవనమనోవిఞ్ఞాణం. **మనోసమ్ఫస్సోతి** తంసమ్పయుత్తో ఫస్సో, సో సమ్పయుత్తాయ వేదనాయ విపాకపచ్చయవజ్జేహి సేసేహి సత్తహి పచ్చయేహి పచ్చయో హోతి. అనన్తరాయ తేహేవ సేసానం ఉపనిస్సయేనేవ పచ్చయో హోతి.

అవసియపవత్తసల్లక్ఖణవసేన వాతి అవసో హుత్వా పవత్తసఙ్ఖారే పస్సనవసేన ఓలోకనవసేనాతి అత్థో. **రూపే వసో న లబ్భతీ**తి రూపస్మిం వసవత్తిభావో ఇస్సరభావో న లబ్భతి. **వేదనాదీసుపి** ఏసేవ నయో.

నాయం, భిక్ఖవే, కాయో తుమ్హాకన్తి అత్తని సతి అత్తనియం నామ హోతి, అత్తాయేవ చ నత్థి. తస్మా "నాయం, భిక్ఖవే, కాయో తుమ్హాక"న్తి ఆహ. **నాపి అఞ్ఞేస**న్తి అఞ్ఞో నామ పరేసం అత్తా. తస్మిం సతి అఞ్ఞేసం నామ సియా, సోపి నత్థి. తస్మా "నాపి అఞ్ఞేస"న్తి ఆహ. **పురాణమిదం, భిక్ఖవే, కమ్మ**న్తి నయిదం పురాణకమ్మమేవ, పురాణకమ్మనిబ్బత్తో పనేస కాయో. తస్మా పచ్చయవోహారేన ఏవం వుత్తో. **అభిసఙ్ఖత**న్తిఆది కమ్మవోహారస్సేవ వసేన పురిమలిఙ్గసభావతాయ వుత్తం. అయం పనేత్థ అత్థో – **అభిసఙ్ఖత**న్తి పచ్చయేహి కతోతి దట్ఠబ్బో. **అభిసఞ్చేతయిత**న్తి చేతనావత్థుకో, చేతనామూలకోతి దట్ఠబ్బో. **వేదనియ**న్తి వేదనాయ వత్థూతి దట్ఠబ్బో.

రూపే సారో న లబ్భతీతి రూపస్మిం నిచ్చాదిసారో న లబ్భతి. **వేదనాదీసుపి** ఏసేవ నయో. **రూపం అస్సారం నిస్సార**న్తి రూపం అస్సారం సారవిరహితఞ్చ. **సారాపగత**న్తి సారతో అపగతం. **నిచ్చసారసారేన వా**తి భఙ్గం అతిక్కమిత్వా పవత్తమానేన నిచ్చసారేన వా. కస్సచి నిచ్చసారస్స అభావతో నిచ్చసారేన సారో నత్థి. **సుఖసారసారేన వా**తి ఠితిసుఖం అతిక్కమిత్వా పవత్తమానస్స కస్సచి సుఖసారస్స అభావతో సుఖసారసారేన వా. **అత్తసారసారేన వా**తి అత్తత్తనియసారసారేన వా. **నిచ్చేన వా**తి భఙ్గం అతిక్కమిత్వా పవత్తమానస్స కస్సచి నిచ్చస్స అభావతో నిచ్చేన వా. **ధువేన వా**తి విజ్జమానకాలేపి పచ్చయాయత్తవుత్తితాయ థిరస్స కస్సచి అభావతో ధువేన వా. **సస్సతేన వా**తి అబ్బోచ్ఛిన్నస్స సబ్బకాలే విజ్జమానస్స కస్సచి అభావతో సస్సతేన వా. **అవిపరిణామధమ్మేన వా**తి జరాభఙ్గవసేన అవిపరిణామపకతికస్స కస్సచి అభావతో అవిపరిణామధమ్మేన వా.

చక్ఖు సుఞ్ఞం అత్తేన వా అత్తనియేన వాతి "కారకో వేదకో సయంవసీ"తి ఏవం పరికప్పితేన అత్తనా వా అత్తాభావతోయేవ అత్తనో సన్తకేన పరిక్ఖారేన చ సుఞ్ఞం. సబ్బం చక్ఖాదిలోకియధమ్మజాతం యస్మా అత్తా చ ఏత్థ నత్థి, అత్తనియఞ్చ ఏత్థ నత్థి, తస్మా "సుఞ్ఞ"న్తి వుచ్చతీతి అత్థో . లోకుత్తరాపి ధమ్మా అత్తత్తనియేహి సుఞ్ఞాయేవ, సుఞ్ఞాతీతధమ్మా నత్థీతి వుత్తం హోతి. తస్మిం ధమ్మే అత్తత్తనియసారస్స నత్థిభావో వుత్తో హోతి. లోకే చ "సుఞ్ఞం ఘరం సుఞ్ఞో ఘటో"తి వుత్తే ఘరస్స ఘటస్స చ నత్థిభావో న హోతి, తస్మిం ఘటే చ అఞ్ఞస్స నత్థిభావో వుత్తో హోతి. భగవతా చ ఇతి యమ్హి కోచి తత్థ న హోతి, తేన తం సుఞ్ఞం. యం పన తత్థ అవసిట్ఠం హోతి, తం సన్తం ఇదమత్థీతి పజానాతీతి అయమేవత్థో వుత్తో. తథా **ఞాయగన్థే సద్దగన్థే** చ అయమేవత్థో. ఇతి ఇమస్మిం సుత్తే అనత్తలక్ఖణమేవ కథితం. **అనిస్సరియతో**తి అత్తనో ఇస్సరియే అవసవత్తనతో. **అకామకారియతో**తి అత్తనో అకామం అరుచికరణవసేన. **అపాపుణియతో**తి ఠాతుం పతిట్ఠాభావతో. **అవసవత్తనతో**తి అత్తనో వసే అవత్తనతో. **పరతో**తి అనిచ్చతో పచ్చయాయత్తవుత్తితో. **వివిత్తతో**తి నిస్సరతో.

సుద్ధన్తి కేవలం ఇస్సరకాలపకతీహి వినా కేవలం పచ్చయాయత్తపవత్తివసేన పవత్తమానం సుద్ధం నామ. అత్తనియవిరహితో సుద్ధధమ్మపుఞ్జోతి చ. **సుద్ధం ధమ్మసముప్పాదం, సుద్ధం సఙ్ఖారసన్తతి**న్తి సుద్ధం పస్సన్తస్స జానన్తస్స సఙ్ఖారానం సన్తతిం అబ్బోచ్ఛిన్నసఙ్ఖారసన్తతిం. తథేవ సుద్ధం పస్సన్తస్స సఙ్ఖారాదీని, ఏకట్ఠాని ఆదరేన ద్విత్తిక్ఖత్తుం వుత్తాని. ఏవం పస్సన్తస్స మరణముఖే భయం న హోతి. **గామణీ**తి ఆలపనం. **తిణకట్ఠసమం లోక**న్తి ఇమం ఉపాదిన్నక్ఖన్ధసఙ్ఖాతం లోకం. యదా తిణకట్ఠసమం పఞ్ఞాయ పస్సతి. యథా అరఞ్ఞే తిణకట్ఠాదీసు గణ్హన్తేసు అత్తానం వా అత్తనియం వా గణ్హాతీతి న హోతి, తేసు వా తిణకట్ఠాదీసు సయమేవ నస్సన్తేసుపి వినస్సన్తేసుపి అత్తా నస్సతి, అత్తనియో నస్సతీతి న హోతి. ఏవం

ఇమస్మిం కాయేపి నస్సన్తే వా వినస్సన్తే వా అత్తా వా అత్తనియం వా భిజ్జతీతి అపస్సన్తో పఞ్ఞాయ తిణకట్ఠసమం పస్సతీతి వుచ్చతి. **నాఞ్ఞం పత్థయతే కిఞ్చి, అఞ్ఞత్రప్పటిసన్ధియాతి** పటిసన్ధివిరహితం నిబ్బానం ఠపేత్వా అఞ్ఞం భవం వా అత్తభావం వా న పత్థేతి.

రూపం సమన్నేసతీతి రూపస్స సారం పరియేసతి. **అహన్తి వాతి** దిట్ఠివసేన. **మమన్తి వాతి** తణ్హావసేన. **అస్మీతి వాతి** మానవసేన. **తమ్పి తస్స న హోతీతి** తం తివిధమ్పి తస్స పుగ్గలస్స న హోతి.

ఇధాతి దేసాపదేసే నిపాతో, స్వాయం కత్థచి లోకం ఉపాదాయ వుచ్చతి. యథాహ – "ఇధ తథాగతో లోకే ఉప్పజ్జతీ"తి (సం॰ ని॰ ౩.౭౮; అ॰ ని॰ ౪.౩౩). కత్థచి సాసనం . యథాహ – "ఇధేవ, భిక్ఖవే, సమణో, ఇధ దుతియో సమణో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౩౯; దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౪). కత్థచి ఓకాసం. యథాహ –

"ఇధేవ తిట్ఠమానస్స, దేవభూతస్స మే సతో;

పునరాయు చ మే లద్ధో, ఏవం జానాహి మారిసా"తి. (దీ॰ ని॰ ౨.౩౬౯);

కత్థచి పదపూరణమత్తమేవ. యథాహ – "ఇధాహం, భిక్ఖవే, భుత్తావీ అస్సం పవారితో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౩౦). ఇధ పన లోకం ఉపాదాయ వుత్తోతి వేదితబ్బో. **అస్సుతవా పుథుజ్జనోతి** ఏత్థ పన ఆగమాధిగమాభావా ఞేయ్యో "అస్సుతవా"ఇతి. యస్స హి ఖన్ధధాతుఆయతనపచ్చయాకారసతిపట్ఠానాదీసు ఉగ్గహపరిపుచ్ఛావినిచ్ఛయరహితత్తా దిట్ఠిపటిసేధకో నేవ ఆగమో, పటిపత్తియా అధిగన్తబ్బస్స అనధిగతత్తా నేవ అధిగమో అత్థి, సో ఆగమాధిగమాభావా ఞేయ్యో "అస్సుతవా" ఇతి. స్వాయం –

పుథూనం జననాదీహి, కారణేహి పుథుజ్జనో;

పుథుజ్జనన్తోగధత్తా, పుథువాయం జనో ఇతి. (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭; మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౨; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౫౧; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౧.౧౩౦);

సో హి పుథూనం నానప్పకారానం కిలేసాదీనం జననాదీహిపి కారణేహి **పుథుజ్జనో**. యథాహ – పుథు కిలేసే జనేన్తీతి పుథుజ్జనా , పుథు అవిహతసక్కాయదిట్ఠికాతి పుథుజ్జనా, పుథు సత్థారానం ముఖుల్లోకికాతి పుథుజ్జనా, పుథు సబ్బగతీహి అవుట్ఠితాతి పుథుజ్జనా, పుథు నానాభిసఙ్ఖారే అభిసఙ్ఖరోన్తీతి పుథుజ్జనా, పుథు నానాఓఘేహి వుయ్హన్తీతి పుథుజ్జనా, పుథు నానాసన్తాపేహి సన్తప్పేన్తీతి పుథుజ్జనా, పుథు నానాపరిళాహేహి పరిడయ్హన్తీతి పుథుజ్జనా, పుథు పఞ్చసు కామగుణేసు రత్తా గిద్ధా గధితా ముచ్ఛితా అజ్ఝోసన్నా లగ్గా లగ్గితా పలిబుద్ధాతి పుథుజ్జనా, పుథు పఞ్చహి నీవరణేహి ఆవుటా నివుటా ఓవుటా పిహితా పటిచ్ఛన్నా పటికుజ్జితాతి పుథుజ్జనా (మహాని॰ ౫౧, ౯౪), పుథూనం వా గణనపథమతీతానం అరియధమ్మపరమ్ముఖానం నీచధమ్మసమాచారానం జనానం అన్తోగధత్తాపి పుథుజ్జనా, పుథువ అయం విసుంయేవ సఙ్ఖ్యం గతో, విసంసట్ఠో సీలసుతాదిగుణయుత్తేహి అరియేహి జనోతిపి పుథుజ్జనో. ఏవమేతేహి "అస్సుతవా పుథుజ్జనో"తి ద్వీహి పదేహి యే తే –

"దువే పుథుజ్జనా వుత్తా, బుద్ధేనాదిచ్చబన్ధునా;

అన్ధో పుథుజ్జనో ఏకో, కల్యాణేకో పుథుజ్జనో"తి. (దీ. ని. అట్ఠ. ౧.౭; మ. ని. అట్ఠ. ౧.౨; సం. ని. అట్ఠ. ౨.౨.౬౧; అ. ని. అట్ఠ. ౧.౧.౫౧; పటి. మ. అట్ఠ. ౨.౧.౧౩౦; ధ. స. అట్ఠ. ౧౦౦౭) –

ద్వే పుథుజ్జనా వుత్తా, తేసు అన్ధపుథుజ్జనో వుత్తో హోతీతి వేదితబ్బో.

అరియానం అదస్సావీతిఆదీసు **అరియా**తి ఆరకత్తా కిలేసేహి, అనయే న ఇరియనతో, అయే ఇరియనతో, సదేవకేన చ లోకేన అరణీయతో బుద్ధా చ పచ్చేకబుద్ధా చ బుద్ధసావకా చ వుచ్చన్తి, బుద్ధా ఏవ వా ఇధ అరియా. యథాహ – "సదేవకే, భిక్ఖవే, లోకే…పే.… తథాగతో అరియోతి వుచ్చతీ"తి (సం. ని. ౫.౧౦౯౮).

సప్పురిసాతి ఏత్థ పన పచ్చేకబుద్ధా తథాగతసావకా చ "సప్పురిసా"తి వేదితబ్బా. తే హి లోకుత్తరగుణయోగేన సోభనా పురిసాతి సప్పురిసా. సబ్బేవ వా ఏతే ద్విధాపి వుత్తా. బుద్ధాపి హి అరియా చ సప్పురిసా చ పచ్చేకబుద్ధాపి బుద్ధసావకాపి. యథాహ –

"యో వే కతఞ్ఞూ కతవేది ధీరో, కల్యాణమిత్తో దళ్హభత్తి చ హోతి;

దుఖితస్స సక్కచ్చ కరోతి కిచ్చం, తథావిధం సప్పురిసం వదన్తీ"తి. (మ. ని. అట్ఠ. ౧.౨; పటి. మ. అట్ఠ. ౨.౧.౧౩౦; ధ. స. అట్ఠ. ౧౦౦౭);

"కల్యాణమిత్తో దళ్హభత్తి చ హోతీ"తి ఏత్తావతా హి బుద్ధసావకో వుత్తో. కతఞ్ఞుతాదీహి పచ్చేకబుద్ధా బుద్ధాతి, యో ఇమేసం అరియానం అదస్సనసీలో, న చ దస్సనే సాధుకారీ, సో **అరియానం అదస్సావీ**తి వేదితబ్బో. సో చక్ఖునా అదస్సావీ, ఞాణేన అదస్సావీతి దువిధో, తేసు ఞాణేన అదస్సావీ ఇధ అధిప్పేతో. మంసచక్ఖునా హి దిబ్బచక్ఖునా వా అరియా దిట్ఠాపి అదిట్ఠావ హోన్తి తేసం చక్ఖునా వణ్ణమత్తగహణతో, న అరియభావగోచరతో. సోణసిఙ్గాలాదయోపి చక్ఖునా అరియే పస్సన్తి, న చ తే అరియానం దస్సావినో.

తత్రిదం వత్థు – చిత్తలపబ్బతవాసినో కిర ఖీణాసవత్థేరస్స ఉపట్ఠాకో వుడ్ఢపబ్బజితో ఏకదివసం థేరేన సద్ధిం పిణ్డాయ చరిత్వా థేరస్స పత్తచీవరం గహేత్వా పిట్ఠితో ఆగచ్ఛన్తో థేరం పుచ్ఛి – "అరియా నామ, భన్తే, కీదిసా"తి? థేరో ఆహ – "ఇధేకచ్చో మహల్లకో అరియానం పత్తచీవరం గహేత్వా వత్తపటిపత్తిం కత్వా సహ చరన్తోపి నేవ అరియే జానాతి, ఏవం దుజ్జానా, ఆవుసో, అరియా"తి. ఏవం వుత్తేపి సో నేవ అఞ్ఞాసి. తస్మా చక్ఖునా దస్సనం న దస్సనం, ఞాణేన దస్సనమేవ దస్సనం. యథాహ – "అలం తే, వక్కలి, కిం తే ఇమినా పూతికాయేన దిట్ఠేన, యో ఖో, వక్కలి, ధమ్మం పస్సతి, సో మం పస్సతీ"తి (సం. ని. ౩.౮౭). తస్మా చక్ఖునా పస్సన్తోపి ఞాణేన అరియేహి దిట్ఠం అనిచ్చాదిలక్ఖణం అపస్సన్తో, అరియానం అధిగతఞ్చ ధమ్మం అనధిగచ్ఛన్తో, అరియకరధమ్మానం అరియభావస్స చ అదిట్ఠత్తా "అరియానం అదస్సావీ"తి వేదితబ్బో.

అరియధమ్మస్స అకోవిదోతి సతిపట్ఠానాదిభేదే అరియధమ్మే అకుసలో. **అరియధమ్మే అవినీతో**తి ఏత్థ పన –

దువిధో వినయో నామ, ఏకమేకేత్థ పఞ్చధా;

అభావతో తస్స అయం, “అవినీతో”తి వుచ్చతి. (మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౨; సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.ఉరగసుత్తవణ్ణనా; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౧.౧౩౦; ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౦౦౭);

అయఞ్హి సంవరవినయో పహానవినయోతి దువిధో వినయో. ఏత్థ చ దువిధేపి వినయే ఏకమేకోపి వినయో పఞ్చధా భిజ్జతి. **సంవరవినయో**పి హి సీలసంవరో సతిసంవరో ఞాణసంవరో ఖన్తిసంవరో వీరియసంవరోతి పఞ్చవిధో. **పహానవినయో**పి తదఙ్గప్పహానం విక్ఖమ్భనప్పహానం సముచ్ఛేదప్పహానం పటిప్పస్సద్ధిప్పహానం నిస్సరణప్పహానన్తి పఞ్చవిధో.

తత్థ “ఇమినా పాతిమోక్ఖసంవరేన ఉపేతో హోతి సముపేతో”తి (విభ॰ ౨౧౧) అయం **సీలసంవరో**. “రక్ఖతి చక్ఖున్ద్రియం, చక్ఖున్ద్రియే సంవరం ఆపజ్జతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౯౫; సం॰ ని॰ ౪.౨౩౯; అ॰ ని॰ ౩.౧౬) అయం **సతిసంవరో**.

> “యాని సోతాని లోకస్మిం, (అజితాతి భగవా,)
> సతి తేసం నివారణం;
> సోతానం సంవరం బ్రూమి, పఞ్ఞాయేతే పిధియ్యరే”తి. (సు॰ ని॰ ౧౦౪౧; చూళని॰ అజితమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౪; నేత్తి॰ ౧౧, ౪౫; ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౦౦౭) –

అయం **ఞాణసంవరో**. “ఖమో హోతి సీతస్స ఉణ్హస్సా”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪; అ॰ ని॰ ౪.౧౧౪; ౬.౫౮) అయం **ఖన్తిసంవరో**. “ఉప్పన్నం కామవితక్కం నాధివాసేతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౬; అ॰ ని॰ ౪.౧౧౪; ౬.౫౮) అయం **వీరియసంవరో**. సబ్బోపి చాయం సంవరో యథాసకం సంవరితబ్బానం వినేతబ్బానఞ్చ కాయదుచ్చరితాదీనం సంవరణతో “సంవరో”, వినయనతో “వినయో”తి వుచ్చతి. ఏవం తావ సంవరవినయో పఞ్చధా భిజ్జతీతి వేదితబ్బో.

తథా యం నామరూపపరిచ్ఛేదాదీసు విపస్సనాఞాణేసు పటిపక్ఖభావతో దీపాలోకేనేవ తమస్స, తేన తేన విపస్సనాఞాణేన తస్స తస్స అనత్థస్స పహానం. సేయ్యథిదం – నామరూపవవత్థానేన సక్కాయదిట్ఠియా, పచ్చయపరిగ్గహేన అహేతువిసమహేతుదిట్ఠీనం, తస్సేవ అపరభాగేన కఙ్ఖావితరణేన కథంకథీభావస్స, కలాపసమ్మసనేన “అహం మమా”తి గాహస్స, మగ్గామగ్గవవత్థానేన అమగ్గే మగ్గసఞ్ఞాయ, ఉదయదస్సనేన ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా, వయదస్సనేన సస్సతదిట్ఠియా, భయదస్సనేన సభయే అభయసఞ్ఞాయ, ఆదీనవదస్సనేన అస్సాదసఞ్ఞాయ, నిబ్బిదానుపస్సనాయ అభిరతిసఞ్ఞాయ , ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణేన అముఞ్చితుకామతాయ, ఉపేక్ఖాఞాణేన అనుపేక్ఖాయ, అనులోమేన ధమ్మట్ఠితియం నిబ్బానే చ పటిలోమభావస్స, గోత్రభునా సఙ్ఖారనిమిత్తగ్గాహస్స పహానం. ఏతం **తదఙ్గప్పహానం** నామ.

యం పన ఉపచారప్పనాభేదేన సమాధినా పవత్తిభావనివారణతో ఘటప్పహారేనేవ ఉదకపిట్ఠే సేవాలస్స తేసం తేసం నీవరణాదిధమ్మానం పహానం, ఏతం **విక్ఖమ్భనప్పహానం** నామ. యం చతున్నం అరియమగ్గానం భావితత్తా తంతంమగ్గవతో అత్తనో అత్తనో సన్తానే “దిట్ఠిగతానం పహానాయా”తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౨౭౭; విభ॰ ౬౨౮) నయేన వుత్తస్స సముదయపక్ఖియస్స కిలేసగణస్స అచ్చన్తఅప్పవత్తిభావేన పహానం, ఇదం **సముచ్ఛేదప్పహానం** నామ. యం పన ఫలక్ఖణే పటిప్పస్సద్ధత్తం కిలేసానం, ఏతం **పటిప్పస్సద్ధిప్పహానం** నామ. యం సబ్బసఙ్ఖతనిస్సటత్తా పహీనసబ్బసఙ్ఖతం నిబ్బానం,

ఏతం **నిస్సరణప్పహానం** నామ. సబ్బమ్పి చేతం పహానం యస్మా చాగట్ఠేన పహానం, వినయనట్ఠేన వినయో, తస్మా “పహానవినయో”తి వుచ్చతి. తం తం పహానవతో వా తస్స తస్స వినయస్స సమ్భవతోపేతం “పహానవినయో”తి వుచ్చతి. ఏవం పహానవినయోపి పఞ్చధా భిజ్జతీతి వేదితబ్బో (మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౨; సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.ఉరగసుత్తవణ్ణనా; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౧.౧౩౦).

ఏవమయం సఙ్ఖేపతో దువిధో భేదతో చ దసవిధో వినయో భిన్నసంవరత్తా, పహాతబ్బస్స చ అప్పహీనత్తా యస్మా ఏతస్స అస్సుతవతో పుథుజ్జనస్స నత్థి, తస్మా అభావతో తస్స అయం “అవినీతో”తి వుచ్చతీతి. ఏసేవ నయో **సప్పురిసానం అదస్సావీ సప్పురిసధమ్మస్స అకోవిదో, సప్పురిసధమ్మే అవినీతో**తి ఏత్థపి. నిన్నానాకరణఞ్హి ఏతమత్థతో. యథాహ – “యేవ తే అరియా, తేవ తే సప్పురిసా. యేవ తే సప్పురిసా, తేవ తే అరియా. యో ఏవ సో అరియానం ధమ్మో, సో ఏవ సో సప్పురిసానం ధమ్మో. యో ఏవ సో సప్పురిసానం ధమ్మో, సో ఏవ సో అరియానం ధమ్మో. యేవ తే అరియవినయా, తేవ తే సప్పురిసవినయా. యేవ తే సప్పురిసవినయా, తేవ తే అరియవినయా. అరియేతి వా, సప్పురిసేతి వా, అరియధమ్మేతి వా, సప్పురిసధమ్మేతి వా, అరియవినయేతి వా, సప్పురిసవినయేతి వా ఏసేసే ఏకే ఏకట్ఠే సమే సమభాగే తజ్జాతే తఞ్ఞేవా”తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౦౦౭; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౧.౧౩౦).

రూపం అత్తతో సమనుపస్సతీతి ఇధేకచ్చో రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి, “యం రూపం, సో అహం, యో అహం, తం రూప”న్తి రూపఞ్చ అత్తానఞ్చ అద్వయం సమనుపస్సతి. సేయ్యథాపి తేలప్పదీపస్స ఝాయతో “యా అచ్చి, సో వణ్ణో. యో వణ్ణో, సా అచ్చీ”తి అచ్చిఞ్చ వణ్ణఞ్చ అద్వయం సమనుపస్సతి, ఏవమేవ ఇధేకచ్చో రూపం అత్తతో…పే… సమనుపస్సతీతి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౩౦-౧౩౧) ఏవం రూపం “అత్తా”తి దిట్ఠిపస్సనాయ పస్సతి. **రూపవన్తం వా అత్తాన**న్తి అరూపం “అత్తా”తి గహేత్వా ఛాయావన్తం రుక్ఖం వియ తం రూపవన్తం “అత్తా”తి సమనుపస్సతి. **అత్తని వా రూప**న్తి అరూపమేవ “అత్తా”తి గహేత్వా పుప్ఫస్మిం గన్ధం వియ అత్తని రూపం సమనుపస్సతి. **రూపస్మిం వా అత్తాన**న్తి అరూపమేవ “అత్తా”తి గహేత్వా కరణ్డకే మణిం వియ తం అత్తానం రూపస్మిం సమనుపస్సతి. **వేదనాదీ**సుపి ఏసేవ నయో.

తత్థ “రూపం అత్తతో సమనుపస్సతీ”తి సుద్ధరూపంయేవ “అత్తా”తి కథితం. “రూపవన్తం వా అత్తానం, అత్తని వా రూపం, రూపస్మిం వా అత్తానం. వేదనం అత్తతో… సఞ్ఞం… సఙ్ఖారే… విఞ్ఞాణం అత్తతో సమనుపస్సతీ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౩౧) ఇమేసు సత్తసు ఠానేసు అరూపం “అత్తా”తి కథితం, “వేదనావన్తం వా అత్తానం, అత్తని వా వేదనా, వేదనాయ వా అత్తాన”న్తి ఏవం చతూసు ఖన్ధేసు తిణ్ణం తిణ్ణం వసేన ద్వాదససు ఠానేసు రూపారూపమిస్సకో అత్తా కథితో. తత్థ రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి. వేదనం… సఞ్ఞం… సఙ్ఖారే… విఞ్ఞాణం అత్తతో సమనుపస్సతీతి పఞ్చసు ఠానేసు ఉచ్ఛేదదిట్ఠి కథితా. అవసేసేసు సస్సతదిట్ఠి. ఏవమేత్థ పన్నరస భవదిట్ఠియో పఞ్చ విభవదిట్ఠియో హోన్తి. తా సబ్బాపి మగ్గావరణా, న సగ్గావరణా, పఠమమగ్గవజ్ఝాతి వేదితబ్బా.

ఆరఞ్ఞికోతి అరఞ్ఞే నివాసం. **పవనే**తి మహన్తే గమ్భీరవనే. **చరమానో**తి తహిం తహిం విచరమానో. **విస్సత్థో గచ్ఛతీ**తి నిబ్భయో నిరాసఙ్కో చరతి. **అనాపాథగతో లుద్దస్సా**తి మిగలుద్దస్స పరమ్ముఖగతో. **అన్తమకాసి మార**న్తి కిలేసమారం వా దేవపుత్తమారం వా అన్తం అకాసి. **అపదం వధిత్వా**తి కిలేసపదం హన్త్వా నాసేత్వా. **మారచక్ఖుం అదస్సనం గతో**తి మారస్స అదస్సనవిసయం పత్తో. **అనాపాథగతో**తి మారస్స పరమ్ముఖం పత్తో. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం భగవా ఇదమ్పి సుత్తం అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ వుత్తసదిసోయేవ ధమ్మాభిసమయో అహోసీతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

మోఘరాజమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౬. పిఙ్గియమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౮౯. సోళసమే పిఙ్గియసుత్తనిద్దేసే – **జిణ్ణోహమస్మి అబలో వీతవణ్ణో**తి సో కిర బ్రాహ్మణో జరాభిభూతో వీసవస్ససతికో జాతియా, దుబ్బలో చ "ఇధ పాదం కరిస్సామీ"తి అఞ్ఞత్రేవ కరోతి, వినట్ఠపురిమఛవివణ్ణో చ. తేనాహ – "జిణ్ణోహమస్మి అబలో వీతవణ్ణో"తి. **మాహం నస్సం మోముహో అన్తరావా**తి మాహం తుయ్హం ధమ్మం అసచ్ఛికత్వా అన్తరా ఏవ అవిద్వా హుత్వా అనస్సిం. **జాతిజరాయ ఇధ విప్పహానన్తి** ఇధేవ తవ పాదమూలే పాసాణకే చేతియే వా జాతిజరాయ విప్పహానం నిబ్బానం ధమ్మరసం అహం విజఞ్ఞం, తం మే ఆచిక్ఖ.

అబలోతి బలవిరహితో. **దుబ్బలో**తి దుబ్బలబలో. **అప్పబలో**తి పరిత్తబలో. **అప్పథామో**తి పరిత్తవీరియో. **వీతవణ్ణో**తి పరివత్తితఛవివణ్ణో. **విగతవణ్ణో**తి అపగతఛవివణ్ణో. **విగచ్ఛితవణ్ణో**తి దూరీభూతఛవివణ్ణో. **యా సా పురిమా సుభా వణ్ణనిభా**తి యా సా సుభా సున్దరా పురిమకాలే సతి, సా వణ్ణనిభా ఏతరహి అన్తరహితా విగతా. **ఆదీనవో పాతుభూతో**తి ఉపద్దవో పాతురహోసి. "యా సా పురిమా సుభా వణ్ణనిభా"తి పాఠం ఠపేత్వా "యా సుభా అస్సా"తి ఏకే వణ్ణయన్తి.

అసుద్ధాతి పటలాదీహి అసుద్ధా. **అవిసుద్ధా**తి తిమిరాదీహి అవిసుద్ధా. **అపరిసుద్ధా**తి సమన్తతో ఫోటపటలాదీహి పరియోనద్ధత్తా అపరిసుద్ధా. **అవోదాతా**తి నప్పసన్నా పసన్నసదిసా. **నో తథా చక్ఖునా రూపే పస్సామీ**తి యథా పోరాణచక్ఖునా రూపారమ్మణం పస్సామి ఓలోకేమి, తథా తేన పకారేన ఇదాని న పస్సామి. **సోతం అసుద్ధన్తి**ఆదీసుపి ఏసేవ నయో. **మాహం నస్సన్తి** అహం మా వినస్సం.

౯౦. ఇదాని యస్మా పిఙ్గియో కాయే సాపేక్ఖతాయ "జిణ్ణోహమస్మీ"తిఆదిమాహ . తేనస్స భగవా కాయే సినేహప్పహానత్థం **''దిస్వాన రూపేసు విహఞ్ఞమానే''**తి గాథమాహ. తత్థ **రూపేసూ**తి రూపహేతు రూపపచ్చయా. **విహఞ్ఞమానే**తి కమ్మకారణాదీహి ఉపహఞ్ఞమానే. **రుప్పన్తి రూపేసూ**తి చక్ఖురోగాదీహి చ రూపహేతుయేవ జనా రుప్పన్తి బాధియన్తి.

హఞ్ఞన్తీతి ఘటీయన్తి. **విహఞ్ఞన్తీ**తి విహేసియన్తి. **ఉపవిహఞ్ఞన్తీ**తి హత్థపాదచ్ఛేదాదిం లభన్తి. **ఉపఘాతియన్తీ**తి మరణం లభన్తి. **కుప్పన్తీ**తి పరివత్తన్తి. **పీళయన్తీ**తి విఘాతం ఆపజ్జన్తి. **ఘట్టయన్తీ**తి ఘట్టనం పాపుణన్తి. **బ్యాధితా**తి భీతా. **దోమనస్సితా**తి చిత్తవిఘాతం పత్తా. **వేమానే**తి నస్సమానే.

౯౧. ఏవం భగవతా యావ అరహత్తం, తావ కథితం పటిపత్తిం సుత్వా పిఙ్గియో జరాదుబ్బలతాయ విసేసం అనధిగన్త్వా చ పున **''దిసా చతస్సో''**తి ఇమాయ గాథాయ భగవన్తం థోమేన్తో దేసనం యాచతి.

౯౨. అథస్స భగవా పునపి యావ అరహత్తం, తావ పటిపదం దస్సేన్తో ‘‘**తణ్హాధిపన్నే**’’తి గాథమాహ.

తణ్హాధిపన్నేతి తణ్హాయ విముచ్చిత్వా ఠితే. **తణ్హానుగే**తి తణ్హాయ సహ గచ్ఛన్తే. **తణ్హానుగతే**తి తణ్హాయ అనుబన్ధన్తే. **తణ్హానుసటే**తి తణ్హాయ సహ ధావన్తే. **తణ్హాయ పన్నే**తి తణ్హాయ నిముగ్గే. **పటిపన్నే**తి తణ్హాయ అవత్థటే. **అభిభూతే**తి మద్దితే. **పరియాదిన్నచిత్తే**తి పరియాదియిత్వా గహితకుసలచిత్తే.

సన్తాపజాతేతి సఞ్జాతచిత్తసన్తాపే. **ఈతిజాతే**తి రోగుప్పన్నే. **ఉపద్దవజాతే**తి ఆదీనవజాతే. **ఉపసగ్గజాతే**తి ఉప్పన్నదుక్ఖజాతే.

విరజం వీతమలన్తి ఏత్థ **విరజ**న్తి విగతరాగాదిరజం. **వీతమల**న్తి వీతరాగాదిమలం. రాగాదయో హి అజ్ఝోత్థరణట్ఠేన రజో నామ, దూసనట్ఠేన మలం నామ. **ధమ్మచక్ఖు**న్తి కత్థచి పఠమమగ్గఞాణం , కత్థచి ఆదీని తీణి మగ్గఞాణాని, కత్థచి చతుత్థమగ్గఞాణమ్పి. ఇధ పన జటిలసహస్సస్స చతుత్థమగ్గఞాణం. పిఙ్గియస్స తతియమగ్గఞాణమేవ. **యం కిఞ్చి సముదయధమ్మం, సబ్బం తం నిరోధధమ్మ**న్తి విపస్సనావసేన ఏవం పవత్తస్స ధమ్మచక్ఖుం ఉదపాదీతి అత్థో. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

ఏవం ఇదమ్పి సుత్తం భగవా అరహత్తనికూటేనేవ దేసేసి, దేసనాపరియోసానే చ పిఙ్గియో అనాగామిఫలే పతిట్ఠాసి. సో కిర అన్తరన్తరా చిన్తేసి – ‘‘ఏవం విచిత్రపటిభానం నామ దేసనం న లభతి మయ్హం మాతులో బావరీ సవనాయా’’తి. తేన సినేహవిక్ఖేపేన అరహత్తం పాపుణితుం నాసక్ఖి. అన్తేవాసికా పనస్స సహస్సజటిలా అరహత్తం పాపుణింసు. సబ్బేవ ఇద్ధిమయపత్తచీవరధరా ఏహిభిక్ఖునో అహేసున్తి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

పిఙ్గియమాణవసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౭. పారాయనత్థుతిగాథానిద్దేసవణ్ణనా

౯౩. ఇతో పరం సఙ్గీతికారా దేసనం థోమేన్తా ‘‘**ఇదమవోచ భగవా**’’తిఆదిమాహంసు. తత్థ **ఇదమవోచా**తి ఇదం పారాయనం అవోచ. **పరిచారకసోళసాన**న్తి బావరిస్స పరిచారకేన పిఙ్గియేన సహ సోళసానం, బుద్ధస్స వా భగవతో పరిచారకానం సోళసానన్తి పరిచారకసోళసానం. తే ఏవ చ బ్రాహ్మణా తత్థ సోళససు దిసాసు పురతో చ పచ్ఛతో చ వామపస్సతో చ దక్ఖిణపస్సతో చ ఛ ఛ యోజనా నిసిన్నా ఉజుకేన ద్వాదసయోజనికా అహోసి. **అజ్ఝిట్ఠో**తి యాచితో.

౯౪-౯౭. **అత్థమఞ్ఞాయా**తి పాళిఅత్థమఞ్ఞాయ. **ధమ్మమఞ్ఞాయా**తి పాళిమఞ్ఞాయ. **పారాయన**న్తి ఏవం ఇమస్స ధమ్మపరియాయస్స అధివచనం ఆరోపేత్వా తేసం బ్రాహ్మణానం నామాని కిత్తయన్తో ‘‘**అజితో...పే.... బుద్ధసేట్ఠముపాగము**’’న్తి ఆహంసు. తత్థ **సమ్పన్నచరణ**న్తి నిబ్బానపదట్ఠానభూతేన పాతిమోక్ఖసీలాదినా సమ్పన్నం. **ఇసి**న్తి మహేసిం.

నిద్దేసే **ఉపాగమింసూ**తి సమీపం గమింసు. **ఉపసఙ్కమింసూ**తి అవిదూరట్ఠానం గమింసు. **పయిరుపాసింసూ**తి సమీపే నిసీదింసు. **పరిపుచ్ఛింసూ**తి పరిపుచ్ఛం ఆహరింసు. **పరిగణ్హింసూ**తి తులయింసు. "చోదయింసూ"తి కేచి.

సీలాచారనిబ్బత్తీతి ఉత్తమసీలాచారనిబ్బత్తి, మగ్గేన నిప్ఫన్నసీలన్తి అత్థో.

గమ్భీరేతి ఉత్తానభావపటిక్ఖేపవచనం. **దుద్దసే**తి గమ్భీరత్తా దుద్దసే, దుక్ఖేన దట్ఠబ్బే, న సక్కా సుఖేన దట్ఠుం. దుద్దసత్తావ **దురనుబోధే,** దుక్ఖేన అవబుజ్ఝితబ్బే, న సక్కా సుఖేన అవబుజ్ఝితుం. **సన్తే**తి నిబ్బుతే. **పణీతే**తి అతప్పకే. ఇదం ద్వయం లోకుత్తరమేవ సన్ధాయ వుత్తం. **అతక్కావచరే**తి తక్కేన న అవచరితబ్బే న ఓగాహితబ్బే ఞాణేనేవ అవచరితబ్బే. **నిపుణే**తి సణ్హే. **పణ్డితవేదనీయే**తి సమ్మా పటిపన్నేహి పణ్డితేహి వేదితబ్బే.

౯౮. **తోసేసీ**తి తుట్ఠిం ఆపాదేసి. **వితోసేసీ**తి వివిధా తేసం సోమనస్సం ఉప్పాదేసి. **పసాదేసీ**తి తేసం చిత్తప్పసాదం అకాసి . **ఆరాధేసీ**తి ఆరాధయి సిద్ధిం పాపేసి. **అత్తమనే అకాసీ**తి సోమనస్సవసేన సకమనే అకాసి.

౯౯. తతో పరం **బ్రహ్మచరియమచరింసూ**తి మగ్గబ్రహ్మచరియం అచరింసు.

౧౦౧. **తస్మా పారాయన**న్తి తస్స పారభూతస్స నిబ్బానస్స ఆయతనన్తి వుత్తం హోతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

పారాయనత్థుతిగాథానిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౮. పారాయనానుగీతిగాథానిద్దేసవణ్ణనా

౧౦౨. పారాయనమనుగాయిస్సన్తి అస్స అయం సమ్బన్ధో – భగవతా హి పారాయనే దేసితే సోళససహస్సజటిలా అరహత్తం పాపుణింసు, అవసేసానఞ్చ చుద్దసకోటిసఙ్ఖానం దేవమనుస్సానం ధమ్మాభిసమయో అహోసి. వుత్తఞ్హేతం పోరాణేహి –

"తతో పాసాణకే రమ్మే, పారాయనసమాగమే;

అమతం పాపయీ బుద్ధో, చుద్దస పాణకోటియో"తి. (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౧౩౮);

నిట్ఠితాయ పన ధమ్మదేసనాయ తతో తతో ఆగతా మనుస్సా భగవతో ఆనుభావేన అత్తనో అత్తనో గామనిగమాదీస్వేవ పాతురహేసుం. భగవాపి సావత్థిమేవ అగమాసి పరిచారకసోళసాదీహి అనేకేహి భిక్ఖుసహస్సేహి పరివుతో. తత్థ పిఙ్గియో భగవన్తం వన్దిత్వా ఆహ – "గచ్ఛామహం, భన్తే, బావరిస్స బుద్ధుప్పాదం ఆరోచేతుం, పటిస్సుతఞ్హి తస్సేవ మయా"తి. అథ భగవతా అనుఞ్ఞాతో ఞాణగమనేనేవ గోధావరీతీరం గన్త్వా పాదగమనేన అస్సమాభిముఖో అగమాసి. తమేనం బావరీ బ్రాహ్మణో మగ్గం ఓలోకేన్తో నిసిన్నో దూరతోవ తం ఖారిజటాదివిరహితం భిక్ఖువేసేనాగచ్ఛన్తం దిస్వా "బుద్ధో లోకే ఉప్పన్నో"తి నిట్ఠమగమాసి. సమ్పత్తఞ్చాపి నం పుచ్ఛి – "కిం, పిఙ్గియ, బుద్ధో లోకే ఉప్పన్నో"తి? "ఆమ, బ్రాహ్మణ, ఉప్పన్నో, పాసాణకే

చేతియే నిసిన్నో అమ్హాకం ధమ్మం దేసేసి, తమహం తుయ్హం దేసేస్సామీ”తి. తతో బావరీ మహతా సక్కారేన సపరిసో తం పూజేత్వా ఆసనం పఞ్ఞాపేసి. తత్థ నిసీదిత్వా పిఙ్గియో “**పారాయనమనుగాయిస్స**”న్తిఆదిమాహ.

తత్థ **అనుగాయిస్స**న్తి భగవతో గీతం అనుగాయిస్సం. **యథాద్దక్ఖీ**తి యథా సామం సచ్చాభిసమ్బోధేన అసాధారణఞాణేన చ అద్దక్ఖి. **నిక్కామో**తి పహీనకామో. “నిక్కమో”తిపి పాఠో, వీరియవాతి అత్థో. నిక్ఖన్తో వా అకుసలపక్ఖా. **నిబ్బనో**తి కిలేసవనవిరహితో, తణ్హావిరహితో ఏవ వా. **కిస్స హేతు ముసా భణే**తి యేహి కిలేసేహి ముసా భణేయ్య, ఏతే తస్స పహీనాతి దస్సేతి. ఏతేన బ్రాహ్మణస్స సవనే ఉస్సాహం జనేతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౧౩౮).

అమలోతి కిలేసమలవిరహితో. **విమలో**తి విగతకిలేసమలో. **నిమ్మలో**తి కిలేసమలసుద్ధో. **మలాపగతో**తి కిలేసమలా దూరీభూతో హుత్వా చరతి. **మలవిప్పహీనో**తి కిలేసమలప్పహీనో. **మలవిముత్తో**తి కిలేసేహి విముత్తో. **సబ్బమలవీతివత్తో**తి వాసనాదిసబ్బకిలేసమలం అతిక్కన్తో. **తే వనా**తి ఏతే వుత్తప్పకారా కిలేసా.

౧౦౩. వణ్ణూపసంహితన్తి గుణూపసంహితం.

౧౦౪. సచ్చవ్హయోతి బుద్ధో హి సచ్చేనేవ అవ్హానేన నామేన యుత్తో. **బ్రహ్మే**తి తం బ్రాహ్మణం ఆలపతి.

తత్థ **లోకో**తి లుజ్జనట్ఠేన లోకో. **ఏకో లోకో భవలోకో**తి తేభూమకవిపాకో. సో హి భవతీతి భవో, భవో ఏవ లోకో భవలోకో. **భవలోకో చ సమ్భవలోకో చా**తి ఏత్థ ఏకేకో ద్వే ద్వే హోతి. భవలోకో హి సమ్పత్తిభవవిపత్తిభవవసేన దువిధో. సమ్భవలోకోపి సమ్పత్తిసమ్భవవిపత్తిసమ్భవవసేన దువిధో. తత్థ **సమ్పత్తిభవలోకో**తి సుగతిలోకో. సో హి ఇట్ఠఫలత్తా సున్దరో లోకోతి సమ్పత్తి, భవతీతి భవో, సమ్పత్తి ఏవ భవో సమ్పత్తిభవో, సో ఏవ లోకో సమ్పత్తిభవలోకో. **సమ్పత్తిసమ్భవలోకో**తి సుగతూపగం కమ్మం. తఞ్హి సమ్భవతి ఏతస్మా ఫలన్తి సమ్భవో, సమ్పత్తియా సమ్భవో సమ్పత్తిసమ్భవో, సమ్పత్తిసమ్భవో ఏవ లోకో సమ్పత్తిసమ్భవలోకోతి.

విపత్తిభవలోకోతి అపాయలోకో. సో హి అనిట్ఠఫలత్తా విరూపో లోకోతి విపత్తి, భవతీతి భవో, విపత్తి ఏవ భవో విపత్తిభవో, విపత్తిభవో ఏవ లోకో విపత్తిభవలోకో. **విపత్తిసమ్భవలోకో**తి అపాయూపగం కమ్మం. తఞ్హి సమ్భవతి ఏతస్మా ఫలన్తి సమ్భవో, విపత్తియా సమ్భవో విపత్తిసమ్భవో, విపత్తిసమ్భవో ఏవ లోకో విపత్తిసమ్భవలోకోతి. **తిస్సో వేదనా**తి సుఖా వేదనా, దుక్ఖా వేదనా, అదుక్ఖమసుఖా వేదనా లోకియా ఏవ. **ఆహారా**తి పచ్చయా. పచ్చయా హి అత్తనో ఫలం ఆహరన్తీతి ఆహారా. కబళీకారాహారో ఫస్సాహారో మనోసఞ్చేతనాహారో విఞ్ఞాణాహారోతి చత్తారో. వత్థువసేన కబళీకత్తబ్బత్తా కబళీకారో, అజ్ఝోహరితబ్బత్తా ఆహారో, ఓదనకుమ్మాసాదివత్థుకాయ ఓజాయేతం నామం. సా హి ఓజట్ఠమకరూపాని ఆహరతీతి ఆహారో. చక్ఖుసమ్ఫస్సాదికో ఛబ్బిధో ఫస్సో తిస్సో వేదనా ఆహరతీతి ఆహారో. మనసో సఞ్చేతనా న సత్తస్సాతి మనోసఞ్చేతనా యథా చిత్తేకగ్గతా, మనసా వా సమ్పయుత్తా సఞ్చేతనా మనోసఞ్చేతనా యథా ఆజఞ్ఞరథో, తేభూమకకుసలాకుసలచేతనా. సా హి తయో భవే ఆహరతీతి ఆహారో. విఞ్ఞాణన్తి ఏకూనవీసతిభేదం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణం. తఞ్హి పటిసన్ధినామరూపం ఆహరతీతి ఆహారో.

ఉపాదానక్ఖన్ధాతి ఉపాదానగోచరా ఖన్ధా ఉపాదానక్ఖన్ధా, మజ్ఝే పదలోపో దట్ఠబ్బో. ఉపాదానసమ్భూతా వా ఖన్ధా ఉపాదానక్ఖన్ధా యథా తిణగ్గి, థుసగ్గి. ఉపాదానవిధేయ్యా వా ఖన్ధా ఉపాదానక్ఖన్ధా యథా రాజపురిసో. ఉపాదానప్పభవా వా

ఖన్ధా ఉపాదానక్ఖన్ధా యథా పుప్ఫరుక్ఖో, ఫలరుక్ఖో. ఉపాదానాని పన కాముపాదానం దిట్ఠుపాదానం సీలబ్బతుపాదానం అత్తవాదుపాదానన్తి చత్తారి. అత్థతో పన భుసం ఆదానన్తి ఉపాదానం. రూపుపాదానక్ఖన్ధో, వేదనుపాదానక్ఖన్ధో, సఞ్ఞుపాదానక్ఖన్ధో, సఙ్ఖారుపాదానక్ఖన్ధో, విఞ్ఞాణుపాదానక్ఖన్ధోతి పఞ్చ. **ఛ అజ్ఝత్తికాని ఆయతనానీ**తి చక్ఖాయతనం, సోతాయతనం, ఘానాయతనం, జివ్హాయతనం, కాయాయతనం, మనాయతనం. **సత్త విఞ్ఞాణట్ఠితియో** వుత్తనయా ఏవ. తథా **అట్ఠ లోకధమ్మా**. అపి చ – లాభో, అలాభో, యసో, అయసో, నిన్దా, పసంసా, సుఖం, దుక్ఖన్తి ఇమే అట్ఠ లోకప్పవత్తియా సతి అనుపరివత్తనధమ్మకత్తా లోకస్స ధమ్మాతి లోకధమ్మా. ఏతేహి ముత్తో సత్తో నామ నత్థి, బుద్ధానమ్పి హోన్తియేవ. యథాహ –

> “అట్ఠిమే, భిక్ఖవే, లోకధమ్మా లోకం అనుపరివత్తన్తి, లోకో చ అట్ఠ లోకధమ్మే అనుపరివత్తతి. కతమే అట్ఠ? లాభో చ అలాభో చ…పే… సుఖఞ్చ దుక్ఖఞ్చ. ఇమే ఖో, భిక్ఖవే, అట్ఠ లోకధమ్మా లోకం అనుపరివత్తన్తి, లోకో చ ఇమే అట్ఠ లోకధమ్మే అనుపరివత్తతీ”తి (అ॰ ని॰ ౮.౬).

తత్థ **అనుపరివత్తన్తీ**తి అనుబన్ధన్తి నప్పజహన్తి, లోకతో న నివత్తన్తీతి అత్థో. **లాభో**తి పబ్బజితస్స చీవరాది, గహట్ఠస్స ధనధఞ్ఞాదిలాభో. సోయేవ అలబ్భమానో లాభో అలాభో న లాభో **అలాభో**తి వుచ్చతి, నో చ అత్తాభావప్పత్తితో పరిఞ్ఞేయ్యో సియా. **యసో**తి పరివారో. సోయేవ అలబ్భమానో యసో **అయసో**. **నిన్దా**తి అవణ్ణభణనం. **పసంసా**తి వణ్ణభణనం. **సుఖన్తి** కామావచరకాయికచేతసికం. **దుక్ఖన్తి** పుథుజ్జనసోతాపన్నసకదాగామీనం కాయికచేతసికం, అనాగామిఅరహన్తానం కాయికమేవ. **సత్తావాసా**తి సత్తానం ఆవాసా, వసనట్ఠానానీతి అత్థో. తాని పన తథా పకాసితా ఖన్ధా ఏవ. సత్తసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు అసఞ్ఞసత్తేన చ నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనేన చ సద్ధిం నవ సత్తావాసా. **దసాయతనానీ**తి చక్ఖాయతనం, రూపాయతనం, సోతాయతనం, సద్దాయతనం, ఘానాయతనం, గన్ధాయతనం, జివ్హాయతనం, రసాయతనం, కాయాయతనం, ఫోట్ఠబ్బాయతనన్తి ఏవం దస. **ద్వాదసాయతనానీ**తి మనాయతనధమ్మాయతనేహి సద్ధిం ఏవం ద్వాదస. **అట్ఠారస ధాతుయో**తి చక్ఖుధాతు, రూపధాతు, చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు…పే… మనోధాతు, ధమ్మధాతు, మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి ఏకేకస్మిం తీణి తీణి కత్వా అట్ఠారస ధాతుయో.

సదిసనామోతి తేసం సదిసనామో ఏకగుణవణ్ణనామో. **సదిసవ్హయో**తి ఏకగుణవణ్ణనామేన అవ్హాయనో. **సచ్చసదిసవ్హయో**తి అవితథఏకగుణవణ్ణనామేన అవిపరీతేన అవ్హాయనో.

ఆసితోతి ఉపసఙ్కమితో. **ఉపాసితో**తి ఉపగన్త్వా సేవితో. **పయిరుపాసితో**తి భత్తివసేన అతీవ సేవితో.

౧౦౫. **కుబ్బనకన్తి** పరిత్తవనం. **బహుప్ఫలం కాననమావసేయ్యా**తి అనేకఫలాదివికతిభరితకాననం ఆగమ్మ వసేయ్య. **అప్పదస్సే**తి బావరిప్పభుతికే పరిత్తపఞ్ఞే. **మహోదధిన్తి** అనోతత్తాదిం మహన్తం ఉదకరాసిం.

అప్పదస్సాతి మన్దదస్సినో. **పరిత్తదస్సా**తి అతిమన్దదస్సినో. **థోకదస్సా**తి పరిత్తతోపి అతిపరిత్తదస్సినో. **ఓమకదస్సా**తి హేట్ఠిమదస్సినో. **లామకదస్సా**తి అప్పధానదస్సినో. **ఛతుక్కదస్సా**తి న ఉత్తమదస్సినో. **అప్పమాణదస్సన్తి** పమాణం అతిక్కమిత్వా అప్పమాణం నిబ్బానదస్సం. **అగ్గదస్సన్తి** “అగ్గతో వే పసన్నాన”న్తిఆదినా (అ॰ ని॰ ౪.౩౪; ఇతివు॰ ౯౦) నయేన అగ్గధమ్మదస్సం. **సేట్ఠదస్సన్తి** సమ్ముద్ధో ద్విపదసేట్ఠోతి సేట్ఠదస్సం. **విసేట్ఠదస్సన్తి**ఆదీని చత్తారి ఉపసగ్గేన వడ్ఢితాని.

అసమన్తి న సమం అసమం సబ్బఞ్ఞుం. **అసమసమ**న్తి అసమేహి అతీతబుద్ధేహి సమం అసమసమం. **అప్పటిసమ**న్తి అత్తనో సదిసవిరహితం. **అప్పటిభాగ**న్తి అత్తనో పటిబిమ్బవిరహితం. **అప్పటిపుగ్గల**న్తి పటిమల్లపుగ్గలవిరహితం. **దేవాతిదేవ**న్తి విసుద్ధిదేవానమ్పి అతిదేవం. అభిమఙ్గలసమ్మతట్ఠేన **ఉసభం.** అఛమ్భితట్ఠేన **పురిససీహం.** నిద్దోసట్ఠేన **పురిసనాగం.** ఉత్తమట్ఠేన **పురిసాజఞ్ఞం.** అట్ఠపరిసపథవిం ఉప్పీళేత్వా సదేవకే లోకే కేనచి పచ్చత్థికేన పచ్చామిత్తేన అకమ్పియే అచలట్ఠానే తిట్ఠనట్ఠేన **పురిసనిసభం.** ధమ్మదేసనాధురవహనట్ఠేన **పురిసధోరయ్హం.**

మానసకం వా సరన్తి మనసా చిన్తేత్వా కతం పల్లం వా నామమేవ వా. **అనోతత్తం వా దహ**న్తి చన్దిమసూరియా దక్ఖిణేన వా ఉత్తరేన వా గచ్ఛన్తా పబ్బతన్తరేన తం ఓభాసేన్తి, ఉజుం గచ్ఛన్తా న ఓభాసేన్తి, తేనేవస్స "అనోతత్త"న్తి సఙ్ఖా ఉదపాది. ఏవరూపం అనోతత్తం వా దహం. **అక్ఖోభం అమితోదక**న్తి చాలేతుం అసక్కుణేయ్యం అపరిమితం ఉదకజలరాసిం. **ఏవమేవాతి** ఓపమ్మసంసన్దనం, బుద్ధం భగవన్తం అక్ఖోభం ఆసభం ఠానట్ఠానేన చాలేతుం అసక్కుణేయ్యం. **అమితతేజ**న్తి అపరిమితఞాణతేజం. **పభిన్నఞాణ**న్తి దసబలఞాణాదివసేన పభేదగతఞాణం. **వివటచక్ఖు**న్తి సమన్తచక్ఖుం.

పఞ్ఞాపభేదకుసలన్తి "యా పఞ్ఞా పజాననా విచయో పవిచయో"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧౬; విభ॰ ౨౫౨) నయేన పఞ్ఞాయ పభేదజాననే ఛేకం. **అధిగతపటిసమ్భిద**న్తి పటిలద్ధచతుపటిసమ్భిదం. **చతువేసారజ్జప్పత్త**న్తి "సమ్మాసమ్బుద్ధస్స తే పటిజానతో ఇమే ధమ్మా అనభిసమ్బుద్ధా"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౧.౧౫౦; అ॰ ని॰ ౪.౮) నయేన వుత్తేసు చతూసు ఠానేసు విసారదభావప్పత్తం. **సుద్ధాధిముత్త**న్తి పరిసుద్ధే ఫలసమాపత్తిచిత్తే అధిముత్తం, తత్థ పవిట్ఠం. **సేతపచ్చత్త**న్తి వాసనాయ విప్పహీనత్తా పరిసుద్ధం ఆవేణికఅత్తభావం. **అద్వయభాణి**న్తి పరిచ్ఛిన్నవచనత్తా ద్వివచనవిరహితం. **తాది**న్తి తాదిసం, ఇట్ఠానిట్ఠేసు అకమ్పనం వా. తథా పటిఞ్ఞా అస్సాతి **తథాపటిఞ్ఞో,** తం. **అపరిత్త**న్తి న ఖుద్దకం. **మహన్త**న్తి తేధాతుం అతిక్కమిత్వా మహన్తప్పత్తం.

గమ్భీరన్తి అఞ్ఞేసం దుప్పవేసం. **అప్పమేయ్య**న్తి అతులట్ఠేన అప్పమేయ్యం. **దుప్పరియోగాహ**న్తి పరియోగాహితుం దుక్ఖప్పవేసం. **పహూతరతన**న్తి సద్ధాదిరతనేహి పహూతరతనం. **సాగరసమ**న్తి రతనాకరతో సముద్దసదిసం. **ఛళఙ్గుపేక్ఖాయ సమన్నాగత**న్తి "చక్ఖునా రూపం దిస్వా నేవ సుమనో హోతి న దుమ్మనో"తి (అ॰ ని॰ ౬.౧) వుత్తనయేన ఛళఙ్గుపేక్ఖాయ పరిపుణ్ణం. **అతుల**న్తి తులవిరహితం, తులయితుం అసక్కుణేయ్యం. **విపుల**న్తి అతిమహన్తం. **అప్పమేయ్య**న్తి పమేతుం అసక్కుణేయ్యం. **తం తాదిస**న్తి తం భగవన్తం తాదిగుణసమ్పన్నం. **పవదతం మగ్గవాదిన**న్తి పవదన్తానం కథేన్తానం ఉత్తమం కథయన్తం వదన్తం అధిగచ్ఛిన్తి సమ్బన్ధో. **మేరుమివ నగాన**న్తి పబ్బతానం అన్తరే సినేరుం వియ. **గరుళమివ దిజాన**న్తి పక్ఖిజాతానం అన్తరే సుపణ్ణం వియ. **సీహమివ మిగాన**న్తి చతుప్పదానమన్తరే సీహం వియ. **ఉదధిమివ అణ్ణవాన**న్తి విత్థిణ్ణఅణ్ణవానం అన్తరే సముద్దం వియ అధిగచ్ఛిం. **జినపవర**న్తి బుద్ధుత్తమం.

౧౦౬. యేమే పుబ్బేతి యే ఇమే పుబ్బే.

౧౦౭. తమోనుదాసీనోతి తమోనుదో ఆసీనో. **భూరిపఞ్ఞాణో**తి ఞాణద్ధజో. **భూరిమేధసో**తి విపులపఞ్ఞో.

నిద్దేసే **పభఙ్కరో**తి తేజంకరో. **ఆలోకకరో**తి అనన్ధకారకరో. **ఓభాసకరో**తి ఓభాసం జోతిం కరోతీతి ఓభాసకరో. దీపసదిసం ఆలోకం కరోతీతి **దీపఙ్కరో**. పదీపసదిసం ఆలోకం కరోతీతి **పదీపకరో. ఉజ్జోతకరో**తి పతాపకరో. **పజ్జోతకరో**తి దిసావిదిసా

పతాపకరో.

భూరిపఞ్ఞాణోతి పుథులఞాణో. **ఞాణపఞ్ఞాణో**తి ఞాణేన పాకటో. **పఞ్ఞాధజో**తి ఉస్సితట్ఠేన పఞ్ఞావ ధజో అస్సాతి పఞ్ఞాధజో, ధజో రథస్స పఞ్ఞాణన్తిఆదీసు (జా॰ ౨.౨౨.౧౮౪౧; చూళని॰ పారాయనానుగీతిగాథానిద్దేస ౧౦౭) వియ. **విభూతవిహారీ**తి పాకటవిహారో.

౧౦౮. **సన్దిట్ఠికమకాలిక**న్తి సామం పస్సితబ్బం ఫలం, న చ కాలన్తరే పత్తబ్బఫలం. **అనీతిక**న్తి కిలేసాదిఈతివిరహితం.

సన్దిట్ఠికన్తి లోకుత్తరధమ్మో యేన అధిగతో హోతి, తేన పరసద్ధాయ గన్తబ్బతం హిత్వా పచ్చవేక్ఖణఞాణేన సయం దట్ఠబ్బోతి సన్దిట్ఠికో, తం సన్దిట్ఠికం. అత్తనో ఫలందానం సన్ధాయ నాస్స కాలోతి అకాలో, అకాలోయేవ అకాలికో. యో ఏత్థ అరియమగ్గధమ్మో, సో అత్తనో సమనన్తరమేవ ఫలం దేతీతి అత్థో, తం **అకాలికం**. ఏహి పస్స ఇమం ధమ్మన్తి ఏవం పవత్తం ఏహిపస్సవిధిం అరహతీతి ఏహిపస్సికో, తం **ఏహిపస్సికం**. ఆదిత్తం చేలం వా సీసం వా అజ్ఝుపేక్ఖిత్వాపి అత్తనో చిత్తే ఉపనయం అరహతీతి ఓపనేయ్యికో, తం **ఓపనేయ్యికం**. సబ్బేహిపి ఉగ్ఘటితఞ్ఞూఆదీహి "భావితో మే మగ్గో, అధిగతం ఫలం, సచ్ఛికతో నిరోధో"తి అత్తని అత్తని వేదితబ్బన్తి **పచ్చత్తం వేదితబ్బం విఞ్ఞూహి**.

౧౦౯. అథ నం బావరీ ఆహ "**కిం ను తమ్హా**"తి ద్వే గాథా.

ముహుత్తమ్పీతి థోకమ్పి. **ఖణమ్పీ**తి న బహుకమ్పి. **లయమ్పీ**తి మనమ్పి. **వయమ్పీ**తి కోట్ఠాసమ్పి. **అద్ధమ్పీ**తి దివసమ్పి.

౧౧౧-౧౧౩. తతో పిఙ్గియో భగవతో సన్తికా అవిప్పవాసమేవ దీపేన్తో "**నాహం తమ్హా**"తిఆదిమాహ. **నాహం యో మే... పే.... పస్సామి నం మనసా చక్ఖునావా**తి తం బుద్ధం మంసచక్ఖునా వియ మనసా పస్సామి. **నమస్సమానో వివసేమి రత్తి**న్తి నమస్సమానోవ రత్తిం అతినామేమి.

౧౧౪. తేన **తేనేవ నతో**తి యేన యేన దిసాభాగేన బుద్ధో, తేన తేనేవాహమ్పి నతో, తన్నిన్నో తప్పోణోతి దస్సేతి.

౧౧౫. **దుబ్బలథామకస్సా**తి అప్పథామకస్స. అథ వా దుబ్బలస్స దుత్థామకస్స చ, బలవీరియహీనస్సాపీతి వుత్తం హోతి. **తేనేవ కాయో న పలేతీ**తి తేనేవ దుబ్బలత్థామకత్తేన కాయో న గచ్ఛతి, యేన బుద్ధో, న తేన గచ్ఛతి. "న పరేతీ"తిపి పాఠో, సో ఏవత్థో. **తత్థా**తి బుద్ధస్స సన్తికే. **సఙ్కప్పయన్తాయా**తి సఙ్కప్పగమనేన. **తేన యుత్తో**తి యేన బుద్ధో, తేన యుత్తో పయుత్తో అనుయుత్తోతి దస్సేతి.

యేన బుద్ధోతి యేన దిసాభాగేన బుద్ధో ఉపసఙ్కమితబ్బో, తేన దిసాభాగేన న పలేతి. అథ వా భుమ్మత్థే కరణవచనం. యత్థ బుద్ధో తత్థ న పలేతి న గచ్ఛతి. **న వజతీ**తి పురతో న యాతి. **న గచ్ఛతీ**తి నివత్తతి. **నాతిక్కమతీ**తి న ఉపసఙ్కమతి.

౧౧౬. **పఙ్కే సయానో**తి కామకద్దమే సయమానో. **దీపా దీపం ఉపల్లవి**న్తి సత్థారాదితో సత్థారాదిం అధిగచ్ఛిం. **అథద్దసాసిం సమ్బుద్ధ**న్తి సోహం ఏవం దుదిట్ఠిం గహేత్వా అన్వాహిణ్డన్తో అథ పాసాణకచేతియే బుద్ధమద్దక్ఖిం.

తత్థ **సేమానోతి** నిసజ్జమానో. **సయమానోతి** సేయ్యం కప్పయమానో. **ఆవసమానోతి** వసమానో. **పరివసమానోతి** నిచ్చం వసమానో.

పల్లవిన్తి ఉగ్గమిం. **ఉపల్లవిన్తి** ఉత్తరిం , **సమ్పల్లవిన్తి** ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం. **అద్దసన్తి** నిద్దేసస్స ఉద్దేసపదం. **అద్దసన్తి** పస్సిం. **అద్దక్ఖిన్తి** ఓలోకేసిం. **అపస్సిన్తి** ఏసిం. **పటివిజ్ఝిన్తి** వినివిజ్ఝిం.

౧౧౭. ఇమిస్సా గాథాయ అవసానే పిఙ్గియస్స చ బావరిస్స చ ఇన్ద్రియపరిపాకం విదిత్వా భగవా సావత్థియం ఠితోయేవ సువణ్ణోభాసం ముఞ్చి. పిఙ్గియో బావరిస్స బుద్ధగుణే వణ్ణయన్తో నిసిన్నో ఏవ తం ఓభాసం దిస్వా "కిం ఇద"న్తి ఓలోకేన్తో భగవన్తం అత్తనో పురతో ఠితం వియ దిస్వా బావరిబ్రాహ్మణస్స "బుద్ధో ఆగతో"తి ఆరోచేసి. బ్రాహ్మణో ఉట్ఠాయాసనా అఞ్జలిం పగ్గహేత్వా అట్ఠాసి. భగవాపి ఓభాసం ఫరిత్వా బ్రాహ్మణస్స అత్తానం దస్సేన్తో ఉభిన్నమ్పి సప్పాయం విదిత్వా పిఙ్గియమేవ ఆలపమానో **''యథా అహూ, వక్కలీ''**తి ఇమం గాథమభాసి.

తస్సత్థో – **యథా వక్కలిత్థేరో** సద్ధాధిముత్తో అహోసి, సద్ధాధురేనేవ అరహత్తం పాపుణి, యథా చ సోళసన్నం ఏకో **భద్రావుధో** నామ, యథా చ **ఆళవిగోతమో చ. ఏవమేవ త్వమ్పి పముఞ్చస్సు సద్ధం** , తతో సద్ధాయ అధిముచ్చన్తో "సబ్బే సఙ్ఖారా అనిచ్చా"తిఆదినా (ధ. ప. ౨౭౭; థేరగా. ౬౭౬; పటి. మ. ౧.౩౧; కథా. ౭౫౩) నయేన విపస్సనం ఆరభిత్వా **మచ్చుధేయ్యస్స పారం** నిబ్బానం గమిస్ససీతి అరహత్తనికూటేన దేసనం నిట్ఠాపేసి, దేసనాపరియోసానే పిఙ్గియో అరహత్తే, బావరీ అనాగామిఫలే పతిట్ఠహి, బావరిబ్రాహ్మణస్స సిస్సా పన పఞ్చసతా సోతాపన్నా అహేసుం.

తత్థ **ముఞ్చస్సూతి** మోచస్సు. **పముఞ్చస్సూతి** మోచేహి. **అధిముఞ్చస్సూతి** తత్థ అధిమోక్ఖం కరస్సు. **ఓకప్పేహీతి** బహుమానం ఉప్పాదేహీతి. **సబ్బే సఙ్ఖారా అనిచ్చాతి** హుత్వా అభావట్ఠేన. **సబ్బే సఙ్ఖారా దుక్ఖాతి** దుక్ఖమట్ఠేన. **సబ్బే ధమ్మా అనత్తాతి** అవసవత్తనట్ఠేన.

౧౧౮. ఇదాని పిఙ్గియో అత్తనో పసాదం నివేదేన్తో **''ఏస భియ్యో**తిఆదిమాహ. తత్థ **పటిభానవాతి** పటిభానప్పటిసమ్భిదాయ ఉపేతో.

భియ్యో భియ్యోతి ఉపరూపరి.

౧౧౯. **అధిదేవే అభిఞ్ఞాయాతి** అధిదేవకరే ధమ్మే ఞత్వా. **పరోపరన్తి** హీనపణీతం, అత్తనో చ పరస్స చ అధిదేవత్తకరం సబ్బధమ్మజాతం అవేదీతి వుత్తం హోతి. **కఙ్ఖీనం పటిజానతన్తి** కఙ్ఖీనంయేవ సతం "నిక్కఙ్ఖమ్హా"తి పటిజానన్తానం.

నిద్దేసే **పారాయనికపఞ్హానన్తి** పారాయనికబ్రాహ్మణానం పుచ్ఛానం. అవసానం కరోతీతి **అన్తకరో**. కోటిం కరోతీతి **పరియన్తకరో**. సీమం మరియాదం కరోతీతి **పరిచ్ఛేదకరో**. నిగమం కరోతీతి **పరివటుమకరో**. **సభియపఞ్హానన్తి** న కేవలం పారాయనికబ్రాహ్మణానం పఞ్హానం ఏవ, అథ ఖో సభియపరిబ్బాజకాదీనమ్పి పఞ్హానం అన్తం కరోతీతి దస్సేతుం **''సభియపఞ్హాన''**న్తిఆదిమాహ.

౧౨౦. **అసంహీరన్తి** రాగాదీహి అసంహారియం. **అసఙ్కుప్పన్తి** అసఙ్కుప్పం అవిపరిణామధమ్మం. ద్వీహిపి పదేహి నిబ్బానం భణతి. **అద్ధా గమిస్సామీతి** ఏకంసేనేవ తం అనుపాదిసేసనిబ్బానధాతుం గమిస్సామి. **న మేత్థ కఙ్ఖాతి** నత్థి మే ఏత్థ

నిబ్బానే కఙ్ఖా. **ఏవం మం ధారేహి అధిముత్తచిత్త**న్తి పిఙ్గియో "ఏవమేవ త్వమ్పి పముఞ్చస్సు సద్ధ"న్తి ఇమినా భగవతో ఓవాదేన అత్తని సద్ధం ఉప్పాదేత్వా సద్ధాధురేనేవ చ విముఞ్చిత్వా తం సద్ధాధిముత్తిం పకాసేన్తో భగవన్తం ఆహ – "ఏవం మం ధారేహి అధిముత్తచిత్త"న్తి. అయఞ్హేత్థ అధిప్పాయో "యథా మం త్వం అవచ, ఏవమేవ మం అధిముత్తచిత్తం ధారేహీ"తి.

న సంహారియతీతి గహేత్వా సంహరితుం న సక్కా. **నియోగవచన**న్తి యుత్తవచనం. **అవత్థాపనవచన**న్తి సన్నిట్ఠానవచనం. ఇమస్మిం పారాయనవగ్గే యం అన్తరన్తరా న వుత్తం, తం హేట్ఠా వుత్తనయేన గహేతబ్బం. సేసం సబ్బత్థ పాకటమేవ.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

పారాయనానుగీతిగాథానిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పారాయనవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేసో

ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా

౧. పఠమవగ్గవణ్ణనా

౧౨౧. ఇతో పరం ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేసవణ్ణనాయ ఓకాసో అనుప్పత్తో. తత్థ “సబ్బేసు భూతేసు నిధాయ దణ్డ”న్తి ఇతో పరం అతిరేకపదమత్తమేవ వణ్ణయిస్సామ. తత్థ **సబ్బేసూతి** అనవసేసేసు. **భూతేసూతి** సత్తేసు. ఏత్థ భూతేసూతి కిఞ్చాపి భూతసద్దో “భూతస్మిం పాచిత్తియ”న్తి ఏవమాదీసు (పాచి. ౬౯) విజ్జమానే, “భూతమిదం, సారిపుత్త, సమనుపస్ససీ”తి ఏవమాదీసు ఖన్ధపఞ్చకే, “చత్తారో ఖో, భిక్ఖు, మహాభూతా హేతూ”తి ఏవమాదీసు (మ. ని. ౩.౮౬) చతుబ్బిధే పథవీధాత్వాదిరూపే, “యో చ కాలఘసో భూతో”తి ఏవమాదీసు (జా. ౧.౨.౧౯౦) ఖీణాసవే, “సబ్బేవ నిక్ఖిపిస్సన్తి, భూతా లోకే సముస్సయ”న్తి ఏవమాదీసు (దీ. ని. ౨.౨౨౦) సబ్బసత్తే, “భూతగామపాతబ్యతాయా”తి ఏవమాదీసు (పాచి. ౯౦) రుక్ఖాదికే, “భూతం భూతతో పజానాతీ”తి ఏవమాదీసు (మ. ని. ౧.౩) చాతుమహారాజికానం హేట్ఠా సత్తనికాయం ఉపాదాయ వత్తతి. ఇధ పన అవిసేసతో పథవీపబ్బతాదీసు జాతా సత్తా భూతాతి వేదితబ్బా. తేసు భూతేసు. **నిధాయాతి** నిక్ఖిపిత్వా.

దణ్డన్తి కాయవచీమనోదణ్డం, కాయదుచ్చరితాదీనమేతం అధివచనం. కాయదుచ్చరితఞ్హి దణ్డయతీతి దణ్డో, బాధేతి అనయబ్యసనం పాపేతీతి వుత్తం హోతి. ఏవం వచీదుచ్చరితఞ్చ మనోదుచ్చరితఞ్చ. పహరణదణ్డో ఏవ వా దణ్డో, తం నిధాయాతిపి వుత్తం హోతి. **అవిహేఠయ**న్తి అవిహేఠయన్తో. **అఞ్ఞతరమ్పీతి** యం కిఞ్చి ఏకమ్పి. **తేసమ్పీతి** తేసం సబ్బభూతానం. **న పుత్తమిచ్ఛేయ్యాతి** అత్రజో ఖేత్తజో దిన్నకో అన్తేవాసికోతి ఇమేసు చతూసు పుత్తేసు యం కిఞ్చి పుత్తం న ఇచ్ఛేయ్య. **కుతో సహాయ**న్తి సహాయం పన ఇచ్ఛేయ్యాతి కుతో ఏవ ఏతం.

ఏకోతి పబ్బజ్జాసఙ్ఖాతేన ఏకో, అదుతియట్ఠేన ఏకో, తణ్హాపహానట్ఠేన ఏకో, ఏకన్తవిగతకిలేసోతి ఏకో, ఏకో పచ్చేకసమ్బోధిం అభిసమ్బుద్ధోతి ఏకో. సమణసహస్సస్సపి హి మజ్ఝే వత్తమానో గిహిసఞ్ఞోజనస్స ఛిన్నత్తా ఏకో, ఏవం **పబ్బజ్జాసఙ్ఖాతేన** ఏకో . ఏకో తిట్ఠతి, ఏకో గచ్ఛతి, ఏకో నిసీదతి, ఏకో సేయ్యం కప్పేతి, ఏకో ఇరియతి వత్తతీతి ఏకో. ఏవం **అదుతియట్ఠేన** ఏకో.

“తణ్హాదుతియో పురిసో, దీఘమద్ధాన సంసరం;
ఇత్థభావఞ్ఞథాభావం, సంసారం నాతివత్తతి.

“ఏవమాదీనవం ఞత్వా, తణ్హం దుక్ఖస్స సమ్భవం;
వీతతణ్హో అనాదానో, సతో భిక్ఖు పరిబ్బజే”తి. (ఇతివు. ౧౫; ౧౦౫; మహాని. ౧౯౧; చూళని. పారాయనానుగీతిగాథానిద్దేస ౧౦౭) –

ఏవం **తణ్హాపహానట్ఠేన** ఏకో. సబ్బకిలేసాస్స పహీనా ఉచ్ఛిన్నమూలా తాలావత్థుకతా అనభావంకతా ఆయతిం అనుప్పాదధమ్మాతి ఏవం **ఏకన్తవిగతకిలేసోతి** ఏకో. అనాచరియకో హుత్వా సయమ్భూ సామఞ్ఞేవ పచ్చేకసమ్బోధిం అభిసమ్బుద్ధోతి ఏవం **ఏకో పచ్చేకసమ్బోధిం అభిసమ్బుద్ధోతి** ఏకో.

చరేతి యా ఇమా అట్ఠ చరియాయో. సేయ్యథిదం – యా పణిధిసమ్పన్నానం చతూసు ఇరియాపథేసు ఇరియాపథచరియా, ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారానం అజ్ఝత్తికాయతనేసు ఆయతనచరియా, అప్పమాదవిహారీనం చతూసు సతిపట్ఠానేసు సతిచరియా, అధిచిత్తమనుయుత్తానం చతూసు ఝానేసు సమాధిచరియా, బుద్ధిసమ్పన్నానం చతూసు అరియసచ్చేసు ఞాణచరియా, సమ్మా పటిపన్నానం చతూసు అరియమగ్గేసు మగ్గచరియా, అధిగతఫలానం చతూసు సామఞ్ఞఫలేసు పటిపత్తిచరియా, తిణ్ణం బుద్ధానం సబ్బసత్తేసు లోకత్థచరియా, తత్థ పదేసతో పచ్చేకబుద్ధసావకానన్తి. యథాహ – “చరియాతి అట్ఠ చరియాయో యా ఇరియాపథచరియా”తి (చూళని. ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేస ౧౨౧; పటి. మ. ౧.౧౯౭; ౩.౨౮) విత్థారో. తాహి చరియాహి సమన్నాగతో భవేయ్యాతి అత్థో. అథ వా యా ఇమా “అధిముచ్చన్తో సద్ధాయ చరతి, పగ్గణ్హన్తో వీరియేన చరతి, ఉపట్ఠహన్తో సతియా చరతి, అవిక్ఖిత్తో సమాధినా చరతి, పజానన్తో పఞ్ఞాయ చరతి, విజానన్తో విఞ్ఞాణేన చరతి, ఏవం పటిపన్నస్స కుసలా ధమ్మా ఆయాపేన్తీతి ఆయతనచరియాయ చరతి, ఏవం పటిపన్నో విసేసమధిగచ్ఛతీతి విసేసచరియాయ చరతీ”తి (చూళని. ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేస ౧౨౧; పటి. మ. ౧.౧౯౭; ౩.౨౯) ఏవం అపరాపి అట్ఠ చరియా వుత్తా. తాహి సమన్నాగతో భవేయ్యాతి అత్థో. **ఖగ్గవిసాణకప్పోతి** ఖగ్గవిసాణో నామ ఖగ్గమిగసిఙ్గం.

కప్ప -సద్దో పనాయం అభిసద్దహనవోహారకాలపఞ్ఞత్తిచ్ఛేదవికప్పలేససమన్తభావసదిసాదిఅనేకత్థో. తథా హిస్స “ఓకప్పనీయమేతం భోతో గోతమస్స. యథా తం అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్సా”తి ఏవమాదీసు (మ. ని. ౧.౩౮౭) అభిసద్దహనత్థో. “అనుజానామి, భిక్ఖవే, పఞ్చహి సమణకప్పేహి ఫలం పరిభుఞ్జితు”న్తి ఏవమాదీసు (చూళవ. ౨౫౦) వోహారో. “యేన సుదం నిచ్చకప్పం విహరామీ”తి ఏవమాదీసు (మ. ని. ౧.౩౮౭) కాలో. “ఇచ్చాయస్మా కప్పో”తి ఏవమాదీసు (సు. ని. ౧౦౯౮; చూళని. కప్పమాణవపుచ్ఛా ౧౧౭, కప్పమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౬౧) పఞ్ఞత్తి. “అలఙ్కతో కప్పితకేసమస్సూ”తి ఏవమాదీసు (జా. ౨.౨౨.౧౩౬౮) ఛేదనం. “కప్పతి ద్వఙ్గులకప్పో”తి ఏవమాదీసు (చూళవ. ४४६) వికప్పో. “అత్థి కప్పో నిపజ్జితు”న్తి ఏవమాదీసు (అ. ని. ౮.౮౦) లేసో. “కేవలకప్పం వేళువనం ఓభాసేత్వా”తి ఏవమాదీసు (సం. ని. ౧.౯४) సమన్తభావో. “సత్థుకప్పేన వత కిర, భో, సావకేన సద్ధిం మన్తయమానా న జానిమ్హా”తి ఏవమాదీసు (మ. ని. ౧.౨౬౦) సదిసో, పటిభాగోతి అత్థో. ఇధ పనస్స సదిసో పటిభాగోతి అత్థో వేదితబ్బో, ఖగ్గవిసాణసదిసోతి వుత్తం హోతి. అయం తావేత్థ పదతో అత్థవణ్ణనా.

అధిప్పాయానుసన్ధితో పన ఏవం వేదితబ్బో – య్వాయం వుత్తప్పకారో దణ్డో భూతేసు పవత్తియమానో అహితో హోతి, తం తేసు అప్పవత్తియమానేసు తప్పటిపక్ఖభూతాయ మేత్తాయ హితూపసంహారేన చ సబ్బేసు భూతేసు నిధాయ దణ్డం, నిహితదణ్డత్తా ఏవ చ యథా అనిహితదణ్డా సత్తా భూతాని దణ్డేన వా సత్థేన వా పాణినా వా లేడ్డునా వా విహేఠేన్తి, తథా అవిహేఠయం, అఞ్ఞతరమ్పి తేసం ఇమం మేత్తాకమ్మట్ఠానమాగమ్మ యదేవ తత్థ వేదనాగతం సఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణగతం తఞ్చ తదనుసారేనేవ తదఞ్ఞఞ్చ సఙ్ఖారగతం విపస్సిత్వా ఇమం పచ్చేకబోధిం అధిగతోమ్హీ”తి అయం తావ అధిప్పాయో.

అయం పన అనుసన్ధి – ఏవం వుత్తే తే అమచ్చా ఆహంసు – “ఇదాని, భన్తే, కుహిం గచ్ఛథా”తి? తతో తేన “పుబ్బపచ్చేకసమ్బుద్ధా కత్థ వసన్తీ”తి ఆవజ్జేత్వా ఞత్వా “గన్ధమాదనపబ్బతే”తి వుత్తే పునాహంసు – “అమ్హే దాని, భన్తే, పజహథ, న ఇచ్ఛథా”తి. అథ పచ్చేకబుద్ధో ఆహ – “న పుత్తమిచ్ఛేయ్యా”తి సబ్బం. తత్రాయం అధిప్పాయో – అహం ఇదాని అత్రజాదీసు యం కిఞ్చి పుత్తమ్పి న ఇచ్ఛేయ్యం, కుతో పన తుమ్హాదిసం సహాయం. తస్మా తుమ్హేసుపి యో మయా సద్ధిం గన్తుకామో మాదిసో వా హోతుం ఇచ్ఛతి, సో ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పో. అథ వా తేహి “అమ్హే దాని, భన్తే, పజహథ, న ఇచ్ఛథా”తి వుత్తే సో పచ్చేకసమ్బుద్ధో “న పుత్తమిచ్ఛేయ్య, కుతో సహాయ”న్తి వత్వా అత్తనో యథావుత్తేనట్ఠేన ఏకచరియాయ గుణం దిస్వా పముదితో పీతిసోమనస్సజాతో ఇమం ఉదానం ఉదానేసి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౫).

తత్థ **తసాతి** విపాసకిరియా. **థావరాతి** ఖీణాసవా. **భయభేరవాతి** ఖుద్దానుఖుద్దకా చిత్తుత్రాసా. **నిధాయాతి** ఛడ్డేత్వా. **నిదహిత్వాతి** ఠపేత్వా. **ఓరోపయిత్వాతి** అధోకరిత్వా. **సమోరోపయిత్వాతి** అధోగతం విస్సజ్జేత్వా. **నిక్ఖిపిత్వాతి** తతో అపనేత్వా. **పటిప్పస్సమ్భిత్వాతి** సన్నిసీదాపేత్వా.

ఆలపనన్తి ఆదితో లపనం. **సల్లపనన్తి** సమ్మా లపనం. **ఉల్లపనన్తి** ఉద్ధం కత్వా లపనం. **సముల్లపనన్తి** పునప్పునం ఉద్ధం కత్వా లపనం.

ఇరియాపథచరియాతి ఇరియాపథానం చరియా, పవత్తనన్తి అత్థో. సేసేసుపి ఏసేవ నయో. ఆయతనచరియా పన ఆయతనేసు సతిసమ్పజఞ్ఞానం చరియా. **పత్తీతి** ఫలాని. తాని హి పాపుణీయన్తీతి “పత్తీ”తి వుత్తాని. సత్తలోకస్స దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికా అత్థా **లోకత్థాతి** అయం విసేసో.

ఇదాని తాసం చరియానం భూమిం దస్సేన్తో ‘‘**చతూసు ఇరియాపథేసూ**’’తిఆదిమాహ . **సతిపట్ఠానేసూతి** ఆరమ్మణసతిపట్ఠానేసుపి వుచ్చమానేసు సతితో అనఞ్ఞాని, వోహారవసేన పన అఞ్ఞాని వియ కత్వా వుత్తం. **అరియసచ్చేసూతి** పుబ్బభాగే లోకియసచ్చఞాణేన విసుం విసుం సచ్చపరిగ్గహవసేన వుత్తం. **అరియమగ్గేసు సామఞ్ఞఫలేసూతి** చ వోహారవసేనేవ వుత్తం. **పదేసతోతి** లోకత్థచరియాయ ఏకదేసే. నిప్పదేసతో హి లోకత్థచరియం బుద్ధా ఏవ కరోన్తి. పున తా ఏవ చరియాయో కారకపుగ్గలవసేన దస్సేన్తో ‘‘**పణిధిసమ్పన్నాన**’’న్తిఆదిమాహ. తత్థ పణిధిసమ్పన్నా నామ ఇరియాపథానం సన్తత్తా ఇరియాపథావ రితియా సమ్పన్నా అకమ్పితఇరియాపథా భిక్ఖుభావానురూపేన సన్తేన ఇరియాపథేన సమ్పన్నా.

ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారానన్తి చక్ఖాదీసు ఛసు ఇన్ద్రియేసు అత్తనో అత్తనో విసయే పవత్తం ఏకేకద్వారవసేన గుత్తం ద్వారం ఏతేసన్తి గుత్తద్వారా, తేసం గుత్తద్వారానం. ద్వారన్తి చేత్థ ఉప్పత్తిద్వారవసేన చక్ఖాదయో ఏవ. **అప్పమాదవిహారీనన్తి** సీలాదీసు అప్పమాదవిహారవతం. **అధిచిత్తమనుయుత్తానన్తి** విపస్సనాయ పాదకభావేన అధిచిత్తసఙ్ఖాతం సమాధిం అనుయుత్తానం. **బుద్ధిసమ్పన్నానన్తి** నామరూపవవత్థానం ఆదిం కత్వా యావ గోత్రభు, తావ పవత్తేన ఞాణేన సమ్పన్నానం . **సమ్మా పటిపన్నానన్తి** చతుమగ్గక్ఖణే. **అధిగతఫలానన్తి** చతుఫలక్ఖణే. **తథాగతానన్తి** తథా ఆగతానం. **అరహన్తానన్తి** దూరకిలేసానం. **సమ్మాసమ్బుద్ధానన్తి** సమ్మా సామఞ్చ సబ్బధమ్మబుద్ధానం. ఇమేసం పదానం అత్థో హేట్ఠా పకాసితో ఏవ.

పదేసతో పచ్చేకబుద్ధానన్తి పచ్చేకసమ్బుద్ధానం ఏకదేసతో. **సావకానన్తి** సావకానమ్పి ఏకదేసతో. **అధిముచ్చన్తోతి** అధిమోక్ఖం కరోన్తో. **సద్ధాయ చరతీతి** సద్ధావసేన పవత్తతి. **పగ్గణ్హన్తోతి** చతుసమ్మప్పధానవీరియేన పదహన్తో. **ఉపట్ఠపేన్తోతి** సతియా ఆరమ్మణం ఉపట్ఠపేన్తో. **అవిక్ఖేపం కరోన్తోతి** సమాధివసేన విక్ఖేపం అకరోన్తో. **పజానన్తోతి** చతుసచ్చజాననపఞ్ఞాయ పకారేన జానన్తో. **విజానన్తోతి** ఇన్ద్రియసమ్పయుత్తజవనపుబ్బఙ్గమేన ఆవజ్జనవిఞ్ఞాణేన ఆరమ్మణం విజానన్తో. **విఞ్ఞాణచరియాయాతి** ఆవజ్జనవిఞ్ఞాణచరియావసేన. **ఏవం పటిపన్నస్సాతి** సహావజ్జనాయ ఇన్ద్రియచరియాయ పటిపన్నస్స. **కుసలా ధమ్మా ఆయాపేన్తీతి** సమథవిపస్సనావసేన పవత్తా కుసలా ధమ్మా భుసం యాపేన్తి, పవత్తన్తీతి అత్థో. **ఆయతనచరియాయాతి** కుసలానం ధమ్మానం భుసం యతనచరియాయ, పవత్తనచరియాయాతి వుత్తం హోతి. **విసేసమధిగచ్ఛతీతి** విక్ఖమ్భనతదఙ్గసముచ్ఛేదపటిప్పస్సద్ధివసేన విసేసం అధిగచ్ఛతి.

దస్సనచరియా చ సమ్మాదిట్ఠియాతిఆదీసు సమ్మా పస్సతి, సమ్మా వా తాయ పస్సన్తి, పసట్ఠా సున్దరా వా దిట్ఠీతి **సమ్మాదిట్ఠి,** తస్సా సమ్మాదిట్ఠియా నిబ్బానపచ్చక్ఖకరణేన దస్సనచరియా. సమ్మా సఙ్కప్పేతి, సమ్మా వా తేన సఙ్కప్పేన్తి, పసట్ఠో సున్దరో వా సఙ్కప్పోతి **సమ్మాసఙ్కప్పో.** తస్స ఆరమ్మణే చిత్తస్స అభినిరోపనచరియా. సమ్మా వదతి, సమ్మా వా తాయ వదన్తి, పసట్ఠా సున్దరా వా వాచాతి **సమ్మావాచా,** మిచ్ఛావాచావిరతియా ఏతం నామం. తస్సా చతుబ్బిధవచీసంవరపరిగ్గహచరియా. సమ్మా కరోతి, సమ్మా వా తేన కరోన్తి, పసట్ఠం సున్దరం వా కమ్మన్తి సమ్మాకమ్మం, సమ్మాకమ్మమేవ **సమ్మాకమ్మన్తో,** మిచ్ఛాకమ్మన్తవిరతియా ఏతం నామం. తస్స తివిధకాయసంవరసముట్ఠానచరియా. సమ్మా ఆజీవతి, సమ్మా వా తేన ఆజీవన్తి, పసట్ఠో సున్దరో వా ఆజీవోతి **సమ్మాఆజీవో,** మిచ్ఛాఆజీవవిరతియా ఏతం నామం. తస్స వోదానచరియా పరిసుద్ధచరియా. సమ్మా వాయమతి, సమ్మా వా తేన వాయమన్తి, పసట్ఠో సున్దరో వా వాయామోతి **సమ్మావాయామో,** తస్స పగ్గహచరియా. సమ్మా సరతి, సమ్మా వా తాయ సరన్తి, పసట్ఠా సున్దరా వా సతీతి **సమ్మాసతి,** తస్సా ఉపట్ఠానచరియా. సమ్మా సమాధియతి, సమ్మా వా తేన సమాధియన్తి, పసట్ఠో సున్దరో వా సమాధీతి **సమ్మాసమాధి,** తస్స అవిక్ఖేపచరియా.

తక్కప్పోతి తేన కప్పో, ఏవరూపోతి అత్థో. **తస్సదిసోతి** తేన సదిసో, "తస్సదికో"తి వా పాఠో. **తప్పటిభాగోతి** తేన పటిభాగో తప్పటిభాగో, ఏదిసోతి అత్థో. సాదురసం అతిక్కన్తం లోణం **అతిలోణం. లోణకప్పోతి** లోణసదిసోతి వుచ్చతి. **అతితిత్తకన్తి** అతిక్కన్తతిత్తకం, పుచిమన్దాదికప్పో తిత్తకసదిసోతి వుచ్చతి. **అతిమధురన్తి** ఖీరపాయాసాదికం. **హిమకప్పోతి** హిమోదకసదిసో. **సత్థుకప్పోతి** సత్థునా బుద్ధేన సదిసో. **ఏవమేవాతి** ఓపమ్మసమ్పటిపాదనం.

తత్రాయం ఏతస్స పచ్చేకబుద్ధస్స సఙ్ఖేపేన విపస్సనాఆచిక్ఖనవిధిం దస్సేత్వా గమిస్సామ. తత్థ నామరూపపరిగ్గహం కాతుకామో పచ్చేకబోధిసత్తో రూపారూపఅట్ఠసమాపత్తీసు యం కిఞ్చి ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ వితక్కాదీని ఝానఙ్గాని చ తంసమ్పయుత్తే చ ఫస్సాదయో ధమ్మే లక్ఖణరసపచ్చుపట్ఠానపదట్ఠానవసేన పరిచ్ఛిన్దిత్వా "సబ్బమ్పేతం ఆరమ్మణాభిముఖం నమనతో నమనట్ఠేన నామ"న్తి వవత్థపేతి. తతో తస్స పచ్చయం పరియేసన్తో "హదయవత్థుం నిస్సాయ పవత్తతీ"తి పస్సతి. పున వత్థుస్స పచ్చయభూతాని చ ఉపాదారూపాని చ పస్సిత్వా "ఇదం సబ్బం రుప్పనతో రూప"న్తి పరిగ్గణ్హాతి. పున తదుభయం "నమనలక్ఖణం నామం, రుప్పనలక్ఖణం రూప"న్తి ఏవం సఙ్ఖేపతో నామరూపం వవత్థపేతి. సమథయానికవసేనేతం వుత్తం. విపస్సనాయానికో పన చతుధాతువవత్థానముఖేన భూతుపాదాయరూపాని పరిచ్ఛిన్దిత్వా "సబ్బమ్పేతం రుప్పనతో రూప"న్తి పస్సతి. తతో ఏవం పరిచ్ఛిన్నరూపస్స చక్ఖాదీని నిస్సాయ పవత్తమానా

అరూపధమ్మా ఆపాథమాగచ్ఛన్తి. తతో సబ్బేపి తే అరూపధమ్మే నమనలక్ఖణేన ఏకతో కత్వా "ఇదం నామ"న్తి పస్సతి, సో "ఇదం నామం, ఇదం రూప"న్తి ద్వేధా వవత్థపేతి. ఏవం వవత్థపేత్వా "నామరూపతో ఉద్ధం అఞ్ఞో సత్తో వా పుగ్గలో వా దేవో వా బ్రహ్మా వా నత్థీ"తి పస్సతి.

యథా హి అఙ్గసమ్భారా, హోతి సద్దో రథో ఇతి;

ఏవం ఖన్ధేసు సన్తేసు, హోతి "సత్తో"తి సమ్ముతి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౭౧; మి॰ ప॰ ౨.౧.౧; కథా॰ ౨౩౩);

ఏవమేవ పఞ్చసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు సన్తేసు "సత్తో పుగ్గలో"తి వోహారమత్తం హోతీతి ఏవమాదినా నయేన నామరూపానం యాథావదస్సనసఙ్ఖాతేన దిట్ఠివిసుద్ధిభూతేన ఞాణేన నామరూపం పరిగ్గహేత్వా పున తస్స పచ్చయమ్పి పరిగ్గణ్హన్తో వుత్తనయేన నామరూపం పరిగ్గహేత్వా "కో ను ఖో ఇమస్స హేతూ"తి పరియేసన్తో అహేతువాదవిసమహేతువాదేసు దోసం దిస్వా రోగం దిస్వా తస్స నిదానం సముట్ఠానమ్పి పరియేసన్తో వేజ్జో వియ తస్స హేతుఞ్చ పచ్చయఞ్చ పరియేసన్తో అవిజ్జా తణ్హా ఉపాదానం కమ్మన్తి ఇమే చత్తారో ధమ్మే నామరూపస్స ఉప్పాదపచ్చయత్తా "హేతూ"తి . ఆహారం ఉపత్థమ్భనపచ్చయత్తా "పచ్చయో"తి చ పస్సతి. ఇమస్స హి కాయస్స అవిజ్జాదయో తయో ధమ్మా మాతా వియ దారకస్స ఉపనిస్సయా హోన్తి, కమ్మం పితా వియ పుత్తస్స జనకం, ఆహారో ధాతి వియ దారకస్స సన్ధారకోతి. ఏవం రూపకాయస్స పచ్చయపరిగ్గహం కత్వా పున "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణ"న్తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౪.౬౦; కథా॰ ౪౬౫) నయేన నామకాయస్సపి పచ్చయం పరిగ్గణ్హాతి, ఏవం పరిగ్గణ్హన్తో "అతీతానాగతాపి ధమ్మా ఏవమేవ వత్తన్తీ"తి సన్నిట్ఠానం కరోతి.

తస్స యా సా పుబ్బన్తం ఆరబ్భ "అహోసిం ను ఖో అహం అతీతమద్ధానం, న ను ఖో అహోసిం, కిం ను ఖో, కథం ను ఖో, కిం హుత్వా కిం అహోసిం ను ఖో అహం అతీతమద్ధాన"న్తి పఞ్చవిధా విచికిచ్ఛా వుత్తా.

యాపి అపరన్తం ఆరబ్భ "భవిస్సామి ను ఖో అహం అనాగతమద్ధానం, న ను ఖో భవిస్సామి, కిం ను ఖో భవిస్సామి, కథం ను ఖో భవిస్సామి, కిం హుత్వా కిం భవిస్సామి ను ఖో అహం అనాగతమద్ధాన"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౮; సం॰ ని॰ ౨.౨౦) పఞ్చవిధా విచికిచ్ఛా వుత్తా.

యాపి ఏతరహి వా పన పచ్చుప్పన్నం అద్ధానం ఆరబ్భ కథంకథీ హోతి "అహం ను ఖోస్మి, నో ను ఖోస్మి, కిం ను ఖోస్మి, కథం ను ఖోస్మి, అయం ను ఖో సత్తో కుతో ఆగతో, సో కుహిం గామీ భవిస్సతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౮; సం॰ ని॰ ౨.౨౦) ఛబ్బిధా విచికిచ్ఛా వుత్తా, సా సబ్బాపి పహీయ్యతి. ఏవం పచ్చయపరిగ్గహణేన తీసు అద్ధాసు కఙ్ఖం వితరిత్వా ఠితం ఞాణం "కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధీ"తిపి "ధమ్మట్ఠితిఞాణ"న్తిపి "యథాభూతఞాణ"న్తిపి "సమ్మాదస్సన"న్తిపి వుచ్చతి.

ఏత్థ పన తిస్సో హి లోకియపరిఞ్ఞా ఞాతపరిఞ్ఞా తీరణపరిఞ్ఞా పహానపరిఞ్ఞాతి. తత్థ "రుప్పనలక్ఖణం రూపం, వేదయితలక్ఖణా వేదనా"తి ఏవం తేసం తేసం ధమ్మానం పచ్చత్తలక్ఖణసల్లక్ఖణవసేన పవత్తా పఞ్ఞా ఞాతపరిఞ్ఞా నామ. "రూపం అనిచ్చం, వేదనా అనిచ్చా"తిఆదినా పన నయేన తేసంయేవ ధమ్మానం సామఞ్ఞలక్ఖణం ఆరోపేత్వా పవత్తా లక్ఖణారమ్మణికవిపస్సనాపఞ్ఞా తీరణపరిఞ్ఞా నామ. తేసు ఏవ పన ధమ్మేసు నిచ్చసఞ్ఞాదిపజహనవసేన పవత్తా లక్ఖణారమ్మణికవిపస్సనావ పఞ్ఞా పహానపరిఞ్ఞా నామ.

తత్థ సఙ్ఖారపరిచ్ఛేదతో పట్ఠాయ యావ పచ్చయపరిగ్గహా ఞాతపరిఞ్ఞాయ భూమి. ఏతస్మిఞ్హి అన్తరే ధమ్మానం పచ్చత్తలక్ఖణపటివేధస్సేవ ఆధిపచ్చం హోతి. కలాపసమ్మసనతో పట్ఠాయ యావ ఉదయబ్బయానుపస్సనా తీరణపరిఞ్ఞాయ భూమి. ఏతస్మిఞ్హి అన్తరే సామఞ్ఞలక్ఖణపటివేధస్సేవ ఆధిపచ్చం హోతి. భఙ్గానుపస్సనతో పట్ఠాయ ఉపరి పహానపరిఞ్ఞాయ భూమి. తతో చ పట్ఠాయ హి అనిచ్చతో అనుపస్సన్తో నిచ్చసఞ్ఞం పజహతి, దుక్ఖతో అనుపస్సన్తో సుఖసఞ్ఞం, అనత్తతో అనుపస్సన్తో అత్తసఞ్ఞం, నిబ్బిన్దన్తో నన్దిం, విరజ్జన్తో రాగం, నిరోధేన్తో సముదయం, పటినిస్సజ్జన్తో ఆదానం పజహతీతి ఏవం నిచ్చసఞ్ఞాదిపహానసాధికానం సత్తన్నం అనుపస్సనానం ఆధిపచ్చం. ఇతి ఇమాసు తీసు పరిఞ్ఞాసు సఙ్ఖారపరిచ్ఛేదస్స చేవ పచ్చయపరిగ్గహస్స చ సాధితత్తా ఇమినా యోగినా ఞాతపరిఞ్ఞావ అధిగతా.

పున “యం కిఞ్చి రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అజ్ఝత్తం వా బహిద్ధా వా...పే॰... యం దూరే సన్తికే వా, సబ్బం రూపం హుత్వా అభావతో అనిచ్చం, ఉదయబ్బయపటిపీళితత్తా దుక్ఖం, అవసవత్తిత్తా అనత్తా. యా కాచి వేదనా... సఞ్ఞా... యే కేచి సఙ్ఖారా ... యం కిఞ్చి విఞ్ఞాణం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అజ్ఝత్తం వా బహిద్ధా వా ఓళారికం వా సుఖుమం వా హీనం వా పణీతం వా యం దూరే సన్తికే వా, సబ్బం విఞ్ఞాణం హుత్వా అభావతో అనిచ్చం, ఉదయబ్బయపటిపీళితత్తా దుక్ఖం, అవసవత్తిత్తా అనత్తా”తి ఏవమాదినా (సం॰ ని॰ ౩.౪౮; పటి॰ మ॰ ౧.౪౮) నయేన కలాపసమ్మసనం కరోతి. ఇదం సన్ధాయ వుత్తం “తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా”తి.

ఏవం సఙ్ఖారే అనిచ్చదుక్ఖానత్తవసేన కలాపసమ్మసనం కత్వా పున సఙ్ఖారానం ఉదయబ్బయమేవ పస్సతి. కథం ? “అవిజ్జాసముదయా రూపసముదయో, తణ్హాకమ్మఆహారసముదయా రూపసముదయో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౦). ఏవం రూపక్ఖన్ధస్స పచ్చయాయత్తతాదస్సనేన రూపక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి, నిబ్బత్తిలక్ఖణం పస్సన్తోపి రూపక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. ఏవం పఞ్చహాకారేహి రూపక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. “అవిజ్జానిరోధా రూపనిరోధో, తణ్హాకమ్మఆహారనిరోధా రూపనిరోధో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౦) పచ్చయనిరోధదస్సనేన రూపక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి, విపరిణామలక్ఖణం పస్సన్తోపి రూపక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతీతి ఏవం పఞ్చహాకారేహి రూపక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి.

తథా “అవిజ్జాసముదయా వేదనాసముదయో, తణ్హాకమ్మఫస్ససముదయా వేదనాసముదయో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౦) పచ్చయాయత్తతాదస్సనేన వేదనాక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి, నిబ్బత్తిలక్ఖణం పస్సన్తోపి వేదనాక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. “అవిజ్జానిరోధా వేదనానిరోధో, తణ్హాకమ్మఫస్సనిరోధా వేదనానిరోధో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౦) పచ్చయనిరోధదస్సనేన వేదనాక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి, విపరిణామలక్ఖణం పస్సన్తోపి వేదనాక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి. ఏవం సఞ్ఞాక్ఖన్ధాదీసుపి.

అయం పన విసేసో – విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స ఫస్సట్ఠానే “నామరూపసముదయా, నామరూపనిరోధా”తి యోజేతబ్బం. ఏవం ఏకేకస్మిం ఖన్ధే పచ్చయసముదయవసేన చ నిబ్బత్తిలక్ఖణవసేన చ పచ్చయనిరోధవసేన చ విపరిణామలక్ఖణవసేన చ ఉదయబ్బయదస్సనేన చ దస దస కత్వా పఞ్ఞాస లక్ఖణాని వుత్తాని. తేసం వసేన “ఏవమ్పి రూపస్స ఉదయో, ఏవమ్పి రూపస్స వయో”తి పచ్చయతో చేవ ఖణతో చ విత్థారేన మనసికారం కరోతి.

తస్సేవం కరోతో “ఇతి కిర ఇమే ధమ్మా అహుత్వా సమ్భోన్తి, హుత్వా పటివేన్తీ”తి ఞాణం విసదం హోతి. “ఏవం కిర ఇమే ధమ్మా అనుప్పన్నా ఉప్పజ్జన్తి, ఉప్పన్నా నిరుజ్ఝన్తీ”తి నిచ్చనవా హుత్వా సఙ్ఖారా ఉపట్ఠహన్తి. న కేవలఞ్చ

నిచ్చనవా, సూరియుగ్గమనే ఉస్సావబిన్దు వియ ఉదకబుబ్బుళో వియ ఉదకే దణ్డరాజి వియ ఆరగ్గే సాసపో వియ విజ్జుప్పాదో వియ చ పరిత్తట్ఠాయినో, మాయామరీచిసుపినాలాతచక్కగన్ధబ్బనగరఫేణకదలిఆదయో వియ అసారా నిస్సారా వియ హుత్వా ఉపట్ఠహన్తి. ఏత్తావతా చ పన అనేన "వయధమ్మమేవ ఉప్పజ్జతి, ఉప్పన్నఞ్చ వయం ఉపేతీ"తి ఇమినా ఆకారేన సమ్మసనపఞ్ఞాయ లక్ఖణాని పటివిజ్ఝిత్వా ఠితం **ఉదయబ్బయానుపస్సనం** నామ పఠమం తరుణవిపస్సనాఞాణం అధిగతం హోతి. యస్సాధిగమా "ఆరద్ధవిపస్సకో"తి సఙ్ఖం గచ్ఛతి.

అథస్స ఆరద్ధవిపస్సకస్స కులపుత్తస్స ఓభాసో ఞాణం పీతి పస్సద్ధి సుఖం అధిమోక్ఖో పగ్గహో ఉపట్ఠానం ఉపేక్ఖా నికన్తీతి దస విపస్సనుపక్కిలేసా ఉప్పజ్జన్తి. ఏత్థ **ఓభాసో** నామ విపస్సనక్ఖణే ఞాణస్స బలవత్తా లోహితం సన్నిసీదతి, తేన చ చిత్తోభాసో నిబ్బత్తతి. తం దిస్వా అకుసలో యోగీ "మగ్గో మే పత్తో"తి తమేవ ఓభాసం అస్సాదేతి. **ఞాణమ్పి** విపస్సనాఞాణమేవ. తం సఙ్ఖారే సమ్మసన్తస్స సుద్ధం పసన్నం హుత్వా పవత్తతి. తం దిస్వా పుబ్బే వియ "మగ్గో"తి అస్సాదేతి. **పీతిపి** విపస్సనాపీతి ఏవ. తస్స హి తస్మిం ఖణే పఞ్చవిధా పీతి ఉప్పజ్జతి. **పస్సద్ధీ**తి విపస్సనాపస్సద్ధి. తస్మిం సమయే నేవ కాయచిత్తానం దరథో, న గారవం, న కక్ఖళతా, న అకమ్మఞ్ఞతా, న గేలఞ్ఞతా, న వఙ్కతా హోతి. **సుఖమ్పి** విపస్సనాసుఖమేవ. తస్స కిర తస్మిం సమయే సకలసరీరం అభిసన్దయమానం అతిపణీతం సుఖం ఉప్పజ్జతి.

అధిమోక్ఖో నామ విపస్సనక్ఖణే పవత్తా సద్ధా. తస్మిఞ్హి ఖణే చిత్తచేతసికానం అతివియ పసాదభూతా బలవతీ సద్ధా ఉప్పజ్జతి. **పగ్గహో** నామ విపస్సనాసమ్పయుత్తం వీరియం. తస్మిఞ్హి ఖణే అసిథిలం అనచ్చారద్ధం సుపగ్గహితం వీరియం ఉప్పజ్జతి. **ఉపట్ఠాన**న్తి విపస్సనాసమ్పయుత్తా సతి. తస్మిఞ్హి ఖణే సుపట్ఠితా సతి ఉప్పజ్జతి. **ఉపేక్ఖా** దువిధా విపస్సనావజ్జనవసేన. తస్మిఞ్హి ఖణే సబ్బసఙ్ఖారగహణే మజ్ఝత్తభూతం విపస్సనుపేక్ఖాసఙ్ఖాతం ఞాణం బలవన్తం హుత్వా ఉప్పజ్జతి మనోద్వారావజ్జనుపేక్ఖా చ. సా చ తం తం ఠానం ఆవజ్జన్తస్స సూరా తిఖిణా హుత్వా వహతి. **నికన్తీ**తి విపస్సనానికన్తి. ఓభాసాదీసు హి ఆలయం కురుమానా సుఖుమా సన్తాకారా నికన్తి ఉప్పజ్జతి. ఏత్థ ఓభాసాదయో కిలేసవత్థుతాయ "ఉపక్కిలేసా"తి వుత్తా న అకుసలత్తా. నికన్తి పన ఉపక్కిలేసో చేవ కిలేసవత్థు చ.

పణ్డితో పన భిక్ఖు ఓభాసాదీసు ఉప్పన్నేసు విక్ఖేపం అగచ్ఛన్తో "ఓభాసాదయో ధమ్మా న మగ్గో, ఉపక్కిలేసవిముత్తం పన వీథిపటిపన్నం విపస్సనాఞాణం మగ్గో"తి మగ్గఞ్చ అమగ్గఞ్చ వవత్థపేతి. తస్సేవం "అయం మగ్గో, అయం న మగ్గో"తి ఞత్వా ఠితం ఞాణం **మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధీ**తి వుచ్చతి. ఇతో పట్ఠాయ అట్ఠన్నం విపస్సనాఞాణానం వసేన సిఖాపత్తవిపస్సనాఞాణం నవమఞ్చ సచ్చానులోమికం ఞాణన్తి అయం **పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి** నామ హోతి. ఉదయబ్బయానుపస్సనాఞాణం భఙ్గానుపస్సనాఞాణం భయతుపట్ఠానఞాణం ఆదీనవానుపస్సనాఞాణం నిబ్బిదానుపస్సనాఞాణం ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణం సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణన్తి ఇమాని అట్ఠ ఞాణాని నామ. నవమం సచ్చానులోమికం ఞాణన్తి అనులోమస్సేతం నామం.

తస్మా తం సమ్పాదేతుకామేన ఉపక్కిలేసవిముత్తం ఉదయబ్బయఞాణం ఆదింకత్వా ఏతేసు ఞాణేసు యోగో కరణీయో. ఉదయబ్బయం పస్సన్తస్స హి అనిచ్చలక్ఖణం యథాభూతం ఉపట్ఠాతి, ఉదయబ్బయపటిపీళనం పస్సతో దుక్ఖలక్ఖణఞ్చ, "దుక్ఖమేవ హి సమ్భోతి, దుక్ఖం తిట్ఠతి వేతి చా"తి (సం॰ ని॰ ౧.౧౭౧; కథా॰ ౨౩౩) పస్సతో అనత్తలక్ఖణఞ్చ.

ఏత్థ చ అనిచ్చం అనిచ్చలక్ఖణం దుక్ఖం దుక్ఖలక్ఖణం అనత్తా అనత్తలక్ఖణన్తి అయం విభాగో వేదితబ్బో. తత్థ **అనిచ్చన్తి** ఖన్ధపఞ్చకం. కస్మా? ఉప్పాదవయఞ్ఞథత్తభావా, హుత్వా అభావతో వా. అఞ్ఞథత్తం నామ జరా. ఉప్పాదవయఞ్ఞథత్తం **అనిచ్చలక్ఖణం,** హుత్వా అభావసఙ్ఖాతో వా ఆకారవికారో. "యదనిచ్చం, తం దుక్ఖ"న్తి వచనతో తదేవ ఖన్ధపఞ్చకం **దుక్ఖం**. కస్మా? అభిణ్హం పటిపీళనతో. అభిణ్హం పటిపీళనాకారో **దుక్ఖలక్ఖణం**. "యం దుక్ఖం, తదనత్తా"తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౫-౧౬) వచనతో తదేవ ఖన్ధపఞ్చకం **అనత్తా**. కస్మా? అవసవత్తనతో . అవసవత్తనాకారో **అనత్తలక్ఖణం**. ఇమాని తీణిపి లక్ఖణాని ఉదయబ్బయం పస్సన్తస్సేవ ఆరమ్మణాని హోన్తి.

పునపి సో రూపారూపధమ్మే "ఏవం అనిచ్చా"తిఆదినా విపస్సతి, తస్స సఙ్ఖారా లహుం లహుం ఆపాథం ఆగచ్ఛన్తి, తతో ఉప్పాదం వా ఠితిం వా పవత్తం వా నిమిత్తం వా ఆరమ్మణం అకత్వా తేసం ఖయవయనిరోధే ఏవ సతి సన్తిట్ఠతి, ఇదం **భఙ్గఞాణం** నామ. ఇమస్స ఉప్పాదతో పట్ఠాయ అయం యోగీ "యథా ఇమే సఙ్ఖారా భిజ్జన్తి నిరుజ్ఝన్తి, ఏవం అతీతేపి సఙ్ఖారగతం భిజ్జి, అనాగతేపి భిజ్జిస్సతీ"తి నిరోధమేవ పస్సన్తో తిట్ఠతి. తస్స భఙ్గానుపస్సనాఞాణం ఆసేవన్తస్స బహులీకరోన్తస్స సబ్బభవయోని గతిట్ఠితి సత్తావాసేసు పభేదకా సఙ్ఖారా జలితఅఙ్గారకాసుఆదయో వియ మహాభయం హుత్వా ఉపట్ఠహన్తి. ఏతం **భయతుపట్ఠానఞాణం** నామ.

తస్స తం భయతుపట్ఠానఞాణం ఆసేవన్తస్స సబ్బే భవాదయో ఆదిత్తఅఙ్గారం వియ సముస్సితఖగ్గో వియ పచ్చత్థికో అప్పటిసరణా సాదీనవా హుత్వా ఉపట్ఠహన్తి. ఇదం **ఆదీనవానుపస్సనాఞాణం** నామ. తస్స ఏవం సఙ్ఖారే ఆదీనవతో పస్సన్తస్స భవాదీసుపి సఙ్ఖారానం ఆదీనవత్తా సఙ్ఖారేసు ఉక్కణ్ఠనా అనభిరతి ఉప్పజ్జతి, ఇదం **నిబ్బిదానుపస్సనాఞాణం** నామ.

సబ్బసఙ్ఖారేసు నిబ్బిన్దన్తస్స ఉక్కణ్ఠన్తస్స తస్మా సఙ్ఖారగతా ముఞ్చితుకామతా నిస్సరితుకామతా హోతి. ఇదం **ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం** నామ. పున తస్మా సఙ్ఖారగతా ముఞ్చితుం పన తే ఏవ సఙ్ఖారే పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణేన తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా తీరణం **పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణం** నామ.

సో ఏవం తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా సఙ్ఖారే పరిగ్గణ్హన్తో తేసు అనత్తలక్ఖణస్స సుదిట్ఠత్తా "అత్తా"తి వా "అత్తనియ"న్తి వా అగణ్హన్తో సఙ్ఖారేసు భయఞ్చ నన్దిఞ్చ పహాయ సఙ్ఖారేసు ఉదాసీనో హోతి మజ్ఝత్తో, "అహ"న్తి వా "మమ"న్తి వా న గణ్హాతి, తీసు భవేసు ఉపేక్ఖకో, ఇదం **సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం** నామ.

తం పనేస చే సన్తిపదం నిబ్బానం సన్తతో పస్సతి, సబ్బసఙ్ఖారపవత్తం విస్సజ్జేత్వా నిబ్బాననిన్నం పక్ఖన్దం హోతి. నో చే నిబ్బానం సన్తతో పస్సతి, పునప్పునం "అనిచ్చ"న్తి వా "దుక్ఖ"న్తి వా "అనత్తా"తి వా తివిధానుపస్సనావసేన సఙ్ఖారారమ్మణమేవ హుత్వా పవత్తతి. ఏవం తిట్ఠమానఞ్చ ఏతం తివిధవిమోక్ఖముఖభావం ఆపజ్జిత్వా తిట్ఠతి. తిస్సో హి అనుపస్సనా "తీణి విమోక్ఖముఖానీ"తి వుచ్చన్తి. ఏవం అనిచ్చతో మనసికరోన్తో అధిమోక్ఖబహులో **అనిమిత్తం విమోక్ఖం** పటిలభతి, దుక్ఖతో మనసికరోన్తో పస్సద్ధిబహులో **అప్పణిహితం విమోక్ఖం** పటిలభతి, అనత్తతో మనసికరోన్తో వేదబహులో **సుఞ్ఞతం విమోక్ఖం** పటిలభతి.

ఏత్థ చ అనిమిత్తో విమోక్ఖోతి అనిమిత్తాకారేన నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తో అరియమగ్గో. సో హి అనిమిత్తాయ ధాతుయా ఉప్పన్నత్తా అనిమిత్తో, కిలేసేహి చ విముత్తత్తా విమోక్ఖో. ఏతేనేవ నయేన అప్పణిహితాకారేన నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తో అప్పణిహితో, సుఞ్ఞతాకారేన నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తో సుఞ్ఞతోతి వేదితబ్బో.

ఏవం అధిగతసఙ్ఖారుపేక్ఖస్స కులపుత్తస్స విపస్సనా సిఖాప్పత్తా హోతి. వుట్ఠానగామినివిపస్సనాతి ఏతదేవ. అస్స తం సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం ఆసేవన్తస్స తిక్ఖతరా సఙ్ఖారుపేక్ఖా ఉప్పజ్జతి. తస్స "ఇదాని మగ్గో ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి సఙ్ఖారే "అనిచ్చా"తి వా "దుక్ఖా"తి వా "అనత్తా"తి వా సమ్మసిత్వా భవఙ్గం ఓతరతి, భవఙ్గానన్తరం సఙ్ఖారుపేక్ఖాయ కథితనయేనేవ అనిచ్చాదిఆకారేన మనసికరిత్వా ఉప్పజ్జతి మనోద్వారావజ్జనం, తథేవ మనసికరోతో పఠమం జవనచిత్తం ఉప్పజ్జతి. యం పరికమ్మన్తి వుచ్చతి, తదనన్తరం తదేవ దుతియజవనచిత్తం ఉప్పజ్జతి. యం ఉపచారన్తి వుచ్చతి, తదనన్తరమ్పి తదేవ ఉప్పజ్జతి తతియం జవనచిత్తం. యం అనులోమన్తి వుచ్చతి, ఇదం తేసం పాటిఏక్కం నామ.

అవిసేసేన పన తివిధమ్పేతం "ఆసేవన"న్తిపి "పరికమ్మ"న్తిపి "ఉపచార"న్తిపి "అనులోమ"న్తిపి వుచ్చతి. ఇదం పన అనులోమఞాణం సఙ్ఖారారమ్మణాయ వుట్ఠానగామినియా విపస్సనాయ పరియోసానం హోతి, నిప్పరియాయేన పన గోత్రభుఞాణమేవ విపస్సనాయ పరియోసానన్తి వుచ్చతి. తతో పరం నిబ్బానం ఆరమ్మణం కురుమానం పుథుజ్జనగోత్తం అతిక్కమమానం అరియగోత్తం ఓక్కమమానం నిబ్బానారమ్మణే పఠమసమన్నాహారభూతం అపునరావట్టకం గోత్రభుఞాణం ఉప్పజ్జతి. ఇదం పన ఞాణం పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధిఞ్చ ఞాణదస్సనవిసుద్ధిఞ్చ న భజతి. అన్తరా అబ్బోహారికమేవ హోతి. విపస్సనాసోతే పతితత్తా "పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధీ"తి వా "విపస్సనా"తి వా సఙ్ఖం గచ్ఛతి. నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా గోత్రభుఞాణే నిరుద్ధే తేన దిన్నసఞ్ఞాయ నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా దిట్ఠిసంయోజనం సీలబ్బతపరామాససంయోజనం విచికిచ్ఛాసంయోజనన్తి తీణి సంయోజనాని విద్ధంసేన్తో సోతాపత్తిమగ్గో ఉప్పజ్జతి, తదనన్తరం తస్సేవ విపాకభూతాని ద్వే తీణి వా ఫలచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి అనన్తరవిపాకత్తా లోకుత్తరకుసలానం, ఫలపరియోసానే పనస్స ఉప్పన్న భవఙ్గం విచ్ఛిన్దిత్వా పచ్చవేక్ఖణత్థాయ మనోద్వారావజ్జనం ఉప్పజ్జతి. సో హి "ఇమినా వతాహం మగ్గేన ఆగతో"తి మగ్గం పచ్చవేక్ఖతి. తతో "మే అయం ఆనిసంసో లద్ధో"తి ఫలం పచ్చవేక్ఖతి. తతో "ఇమే నామ కిలేసా పహీనా"తి పహీనకిలేసే పచ్చవేక్ఖతి. తతో "ఇమే నామ కిలేసా అవసిట్ఠా"తి ఉపరిమగ్గత్తయవజ్ఝకిలేసే పచ్చవేక్ఖతి. అవసానే చ "అయం ధమ్మో మయా పటివిద్ధో"తి అమతం నిబ్బానం పచ్చవేక్ఖతి. ఇతి సోతాపన్నస్స అరియసావకస్స పఞ్చ పచ్చవేక్ఖణాని హోన్తి. తథా సకదాగామిఅనాగామిఫలావసానే. అరహత్తఫలావసానే అవసిట్ఠకిలేసపచ్చవేక్ఖణం నామ నత్థి. ఏవం సబ్బానిపి ఏకూనవీసతిపచ్చవేక్ఖణాని హోన్తి.

ఏవం పచ్చవేక్ఖిత్వా సో యోగావచరో తస్మింయేవ ఆసనే నిసిన్నో వుత్తనయేన విపస్సిత్వా కామరాగబ్యాపాదానం తనుభావం కరోన్తో దుతియమగ్గం పాపుణాతి, తదనన్తరం వుత్తనయేనేవ ఫలఞ్చ. తతో వుత్తనయేన విపస్సిత్వా కామరాగబ్యాపాదానం అనవసేసప్పహానం కరోన్తో తతియమగ్గం పాపుణాతి, వుత్తనయేన ఫలఞ్చ. తతో తస్మింయేవాసనే వుత్తనయేన విపస్సిత్వా రూపరాగారూపరాగమానుద్ధచ్చావిజ్జానం అనవసేసప్పహానం కరోన్తో చతుత్థమగ్గం పాపుణాతి, వుత్తనయేన ఫలఞ్చ. ఏత్తావతా చేస హోతి అరహా మహాఖీణాసవో పచ్చేకబుద్ధో. ఇతి ఇమేసు చతూసు మగ్గేసు ఞాణం **ఞాణదస్సనవిసుద్ధి** నామ.

ఏత్తావతా "సబ్బేసు భూతేసు నిధాయ దణ్డం అవిహేఠయం అఞ్ఞతరమ్పి తేస"న్తి ఏతేన పాతిమోక్ఖసంవరాదిసీలస్స వుత్తత్తా సీలవిసుద్ధి. "న పుత్తమిచ్ఛేయ్య కుతో సహాయ"న్తి ఏతేన పటిఘానునయవివజ్జనవసేన మేత్తాదీనం వుత్తత్తా చిత్తవిసుద్ధి. "ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పో"తి ఇమినా పన నామరూపపరిగ్గహాదీనం వుత్తత్తా దిట్ఠివిసుద్ధి కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధి మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధి పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి ఞాణదస్సనవిసుద్ధీతి సత్త విసుద్ధియో వుత్తా హోన్తి. అయమేత్థ ముఖమత్తనిదస్సనం, విత్థారం పన ఇచ్ఛన్తేన విసుద్ధిమగ్గం (విసుద్ధి॰ ౨.౬౬౨, ౬౭౮, ౬౮౨, ౭౩౭, ౮౦౬ ఆదయో) ఓలోకేత్వా గహేతబ్బం. ఏత్తావతా చేసో పచ్చేకబుద్ధో –

> "చాతుద్దిసో అప్పటిఘో చ హోతి, సన్తుస్సమానో ఇతరీతరేన;
>
> పరిస్సయానం సహితా అఛమ్భీ, ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పో"తి. (సు॰ ని॰ ౪౨; చూళని॰ ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేస ౧౨౮) –

పసంసియాదిభావం ఆపజ్జిత్వా గన్ధమాదనపబ్బతం ఉపసోభయమానో విహాసిన్తి ఏవం సబ్బత్థ.

పఠమగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౨౨. దుతియే **సంసగ్గజాతస్సా**తి జాతసంసగ్గస్స. తత్థ దస్సనసవనకాయసముల్లపనసమ్భోగవసేన పఞ్చవిధో సంసగ్గో. తత్థ అఞ్ఞమఞ్ఞం దిస్వా చక్ఖువిఞ్ఞాణవీథివసేన ఉప్పన్నరాగో **దస్సనసంసగ్గో** నామ. తత్థ సీహళదీపే కాళదీఘవాపీగామే పిణ్డాయ చరన్తం కల్యాణవిహారవాసిం దహరభిక్ఖుం దిస్వా పటిబద్ధచిత్తా కేనచి ఉపాయేన తం అలభిత్వా కాలకతా కుటుమ్బియధీతా తస్సా నివాసనచోళక్ఖణ్డం దిస్వా "ఏవరూపాయ వత్థధారినియా నామ సద్ధిం సంవాసం నాలత్థ"న్తి హదయం ఫాలేత్వా కాలకతో సో ఏవ చ దహరో నిదస్సనం.

పరేహి పన కథియమానం రూపాదిసమ్పత్తిం అత్తనా వా హసితలపితగీతసద్దం సుత్వా సోతవిఞ్ఞాణవీథివసేన ఉప్పన్నో రాగో **సవనసంసగ్గో** నామ. తత్రాపి గిరిగామవాసీకమ్మారధీతాయ పఞ్చహి కుమారీహి సద్ధిం పదుమస్సరం గన్త్వా న్హాయిత్వా మాలం సీసే ఆరోపేత్వా ఉచ్చాసద్దేన గాయన్తియా ఆకాసేన గచ్ఛన్తో సద్దం సుత్వా కామరాగేన ఝానా పరిహాయిత్వా అనయబ్యసనం పత్తో పఞ్చగ్గళలేణవాసీ తిస్సదహరో నిదస్సనం.

అఞ్ఞమఞ్ఞం అఙ్గపరామసనేన ఉప్పన్నరాగో **కాయసంసగ్గో** నామ. ధమ్మగాయనదహరభిక్ఖు చేత్థ నిదస్సనం. మహావిహారే కిర దహరభిక్ఖు ధమ్మం భాసతి, తత్థ మహాజనే ఆగతే రాజాపి అగమాసి సద్ధిం అన్తేపురేన. తతో రాజధీతాయ తస్స రూపఞ్చ సద్దఞ్చ ఆగమ్మ బలవరాగో ఉప్పన్నో తస్స చ దహరస్సాపి. తం దిస్వా రాజా సల్లక్ఖేత్వా సాణిపాకారేన పరిక్ఖిపాపేసి, తే అఞ్ఞమఞ్ఞం పరామసిత్వా ఆలిఙ్గిసు. పున సాణిపాకారం అపనేత్వా పస్సన్తా ద్వేపి కాలకతేయేవ అద్దసంసూతి.

అఞ్ఞమఞ్ఞం ఆలపనసముల్లపనే ఉప్పన్నరాగో పన **సముల్లపనసంసగ్గో** నామ. భిక్ఖుభిక్ఖునీహి సద్ధిం పరిభోగకరణే ఉప్పన్నరాగో **సమ్భోగసంసగ్గో** నామ. ద్వీసుపి చ ఏతేసు మరిచవట్టివిహారే భిక్ఖు చ భిక్ఖునీ చ నిదస్సనం. మరిచవట్టిమహావిహారమహే కిర దుట్ఠగామణి అభయమహారాజా మహాదానం పటియాదేత్వా ఉభతోసఙ్ఘం పరివిసతి. తత్థ ఉణ్హయాగుయా దిన్నాయ సఙ్ఘనవకసామణేరీ అనాధారకస్స సత్తవస్సికసఙ్ఘనవకసామణేరస్స దన్తవలయం దత్వా

సముల్లాపం అకాసి, తే ఉభోపి ఉపసమ్పజ్జిత్వా సట్ఠివస్సా హుత్వా పరతీరం గతా అఞ్ఞమఞ్ఞం సముల్లాపేన పుబ్బసఞ్ఞం పటిలభిత్వా తావదేవ జాతసినేహా సిక్ఖాపదాని వీతిక్కమిత్వా పారాజికా అహేసున్తి.

ఏవం పఞ్చవిధే సంసగ్గే యేన కేనచి సంసగ్గేన జాతసంసగ్గస్స **భవన్తి స్నేహా**, పురిమరాగపచ్చయా బలవరాగో ఉప్పజ్జతి. తతో **స్నేహన్వయం దుక్ఖమిదం పహోతీ**తి తమేవ స్నేహం అనుగచ్ఛన్తం సన్దిట్ఠికసమ్పరాయికసోకపరిదేవాదినానప్పకారకం దుక్ఖమిదం పహోతి నిబ్బత్తతి భవతి జాయతి. అపరే పన "ఆరమ్మణే చిత్తవోసగ్గో సంసగ్గో"తి భణన్తి. తతో స్నేహో స్నేహదుక్ఖన్తి.

ఏవమత్థప్పభేదం ఇమం అడ్ఢగాథం వత్వా సో పచ్చేకబుద్ధో ఆహ – "స్వాహం యమిదం స్నేహన్వయం సోకాదిదుక్ఖం పహోతి, తస్స దుక్ఖస్స మూలం ఖనన్తో పచ్చేకసమ్బోధిం అధిగతో"తి. ఏవం వుత్తే తే అమచ్చా ఆహంసు – "అమ్హేహి దాని, భన్తే, కిం కత్తబ్బ"న్తి? తతో సో ఆహ – "తుమ్హే వా అఞ్ఞో వా యో ఇమమ్హా దుక్ఖా ముచ్చితుకామో, సో సబ్బోపి **ఆదీనవం స్నేహజం పేక్ఖమానో, ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పో**తి. ఏత్థ చ యం తం "స్నేహన్వయం దుక్ఖమిదం పహోతీ"తి వుత్తం, తదేవ సన్ధాయ "ఆదీనవం స్నేహజం పేక్ఖమానో"తి ఇదం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. అథ వా యథావుత్తేన సంసగ్గేన **సంసగ్గజాతస్స భవన్తి స్నేహా, స్నేహన్వయం దుక్ఖమిదం పహోతి**, ఏవం యథాభూతం ఆదీనవం స్నేహజం పేక్ఖమానో అహం అధిగతోతి ఏవమ్పి అభిసమ్బన్ధిత్వా చతుత్థపాదో పుబ్బే వుత్తనయేనేవ ఉదానవసేన వుత్తోతి వేదితబ్బో. తతో పరం సబ్బం పురిమగాథాయ వుత్తసదిసమేవాతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౬).

నిద్దేసే **అనుప్పాదేతీ**తి రూపస్మిం అనుబ్యఞ్జనం దిస్వా అల్లీయతి. **అనుబన్ధతీ**తి రూపస్మిం స్నేహవసేన బన్ధతి. **భవన్తీ**తి హోన్తి. **జాయన్తీ**తి ఉప్పజ్జన్తి. **నిబ్బత్తన్తీ**తి వత్తన్తి. **పాతుభవన్తీ**తి పాకటా హోన్తి. **సమ్భవన్తి సఞ్జాయన్తి అభినిబ్బత్తన్తీ**తి తీణి ఉపసగ్గేన వడ్ఢితాని. ఇతో పరం అట్ఠకవగ్గే (మహాని॰ ౧ ఆదయో) వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

దుతియగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౨౩. తతియే మేత్తాయనవసేన **మిత్తా**. సుహదభావేన **సుహజ్జా**. కేచి హి ఏకన్తహితకామతాయ మిత్తావ హోన్తి, న సుహజ్జా. కేచి గమనాగమనట్ఠాననిసజ్జాసముల్లాపాదీసు హదయసుఖజననేన సుహజ్జావ హోన్తి, న మిత్తా. కేచి తదుభయవసేన సుహజ్జా చేవ మిత్తా చ. తే దువిధా హోన్తి అగారియా చ అనగారియా చ. తత్థ అగారియా తివిధా హోన్తి ఉపకారా సమానసుఖదుక్ఖా అనుకమ్పకాతి. అనగారియా విసేసేన అత్థక్ఖాయినో . ఏవం తే చతూహి చతూహి అఙ్గేహి సమన్నాగతా హోన్తి.

యథాహ –

"చతూహి ఖో, గహపతిపుత్త, ఠానేహి ఉపకారో మిత్తో సుహదో వేదితబ్బో. పమత్తం రక్ఖతి, పమత్తస్స సాపతేయ్యం రక్ఖతి, భీతస్స సరణం హోతి, ఉప్పన్నేసు కిచ్చకరణీయేసు తద్దిగుణం భోగం అనుప్పదేతి (దీ॰ ని॰ ౩.౨౬౧).

తథా –

“చతూహి ఖో, గహపతిపుత్త, ఠానేహి సమానసుఖదుక్ఖో మిత్తో సుహదో వేదితబ్బో. గుయ్హమస్స ఆచిక్ఖతి, గుయ్హమస్స పరిగూహతి, ఆపదాసు న విజహతి, జీవితమ్పిస్స అత్థాయ పరిచ్చత్తం హోతి (దీ॰ ని॰ ౩.౨౬౨).

తథా –

“చతూహి ఖో, గహపతిపుత్త, ఠానేహి అనుకమ్పకో మిత్తో సుహదో వేదితబ్బో. అభవేనస్స న నన్దతి, భవేనస్స నన్దతి, అవణ్ణం భణమానం నివారేతి, వణ్ణం భణమానం పసంసతి (దీ॰ ని॰ ౩.౨౬౪).

తథా –

“చతూహి ఖో, గహపతిపుత్త, ఠానేహి అత్థక్ఖాయీ మిత్తో సుహదో వేదితబ్బో. పాపా నివారేతి, కల్యాణే నివేసేతి, అస్సుతం సావేతి, సగ్గస్స మగ్గం ఆచిక్ఖతీ”తి (దీ॰ ని॰ ౩.౨౬౩).

తేసు ఇధ అగారియా అధిప్పేతా, అత్థతో పన సబ్బేపి యుజ్జన్తి. తే మిత్తే సుహజ్జే. **అనుకమ్పమానో**తి అనుదయమానో, తేసం సుఖం ఉపసంహరితుకామో దుక్ఖం అపహరితుకామో.

హాపేతి అత్థన్తి దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికపరమత్థవసేన తివిధం, తథా అత్తత్థపరత్థఉభయత్థవసేనాపి తివిధం అత్థం లద్ధవినాసనేన అలద్ధానుప్పాదనేనాతి ద్విధాపి హాపేతి వినాసేతి. **పటిబద్ధచిత్తో**తి “అహం ఇమం వినా న జీవామి, ఏసో మే గతి, ఏసో మే పరాయణ”న్తి ఏవం అత్తానం నీచే ఠానే ఠపేన్తోపి పటిబద్ధచిత్తో హోతి. “ఇమే మం వినా న జీవన్తి, అహం తేసం గతి, అహం తేసం పరాయణ”న్తి ఏవం అత్తానం ఉచ్చే ఠానే ఠపేన్తోపి పటిబద్ధచిత్తో హోతి. ఇధ పన ఏవం పటిబద్ధచిత్తో అధిప్పేతో.

ఏతం భయన్తి ఏతం అత్థహాపనభయం, అత్తనో సమాపత్తిహానిం సన్ధాయ భణతి. **సన్థవే**తి తివిధో సన్థవో తణ్హాదిట్ఠిమిత్తసన్థవవసేన. తత్థ అట్ఠసతప్పభేదాపి తణ్హా తణ్హాసన్థవో, ద్వాసట్ఠిప్పభేదాపి దిట్ఠి దిట్ఠిసన్థవో, పటిబద్ధచిత్తతాయ మిత్తానుకమ్పనా మిత్తసన్థవో. సో ఇధ అధిప్పేతో . తేన హిస్స సమాపత్తి పరిహీనా. తేనాహ – “ఏతం భయం సన్థవే పేక్ఖమానో”తి. సేసం పుబ్బసదిసమేవాతి వేదితబ్బం. నిద్దేసే వత్తబ్బం నత్థి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౭; అప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౯౩-౯౪).

తతియగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౨౪. చతుత్థే **వంసో**తి వేళు. **విసాలో**తి విత్థిణ్ణో. **వ**-కారో అవధారణత్థో, ఏవకారో వా అయం. సన్ధివసేనేత్థ **ఏ**-కారో నట్ఠో. తస్స పరపదేన సమ్బన్ధో, తం పచ్ఛా యోజేస్సామ. **యథా**తి పటిభాగే. **విసత్తో**తి లగ్గో జటితో సంసిబ్బితో. **పుత్తేసు దారేసు చా**తి పుత్తధీతుభరియాసు. **యా అపేక్ఖా**తి యా తణ్హా యో స్నేహో . **వంసక్కళీరోవ అసజ్జమానో**తి వంసకళీరో వియ అలగ్గమానో. కిం వుత్తం హోతి? యథా వంసో విసాలో విసత్తో ఏవ హోతి, పుత్తేసు చ దారేసు చ యా అపేక్ఖా, సాపి ఏవం తాని వత్థూని సంసిబ్బిత్వా ఠితత్తా విసత్తా ఏవ. స్వాహం తాయ అపేక్ఖాయ అపేక్ఖవా విసాలో వంసో వియ విసత్తోతి ఏవం అపేక్ఖాయ ఆదీనవం దిస్వా తం అపేక్ఖం మగ్గఞాణేన ఛిన్దన్తో అయం వంసకళీరోవ రూపాదీసు వా దిట్ఠాదీసు వా లాభాదీసు

వా కామభవాదీసు వా తణ్హామానదిట్ఠివసేన అసజ్జమానో పచ్చేకసమ్బోధిం అధిగతోతి. సేసం పురిమనయేనేవ వేదితబ్బం. ఇమాయపి నిద్దేసే అతిరేకం నత్థి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౮).

చతుత్థగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౨౫. పఞ్చమే **మిగోతి** సబ్బేసం ఆరఞ్ఞికచతుప్పదానం ఏవ ఏతం అధివచనం. ఇధ పన పసదమిగో అధిప్పేతో. **అరఞ్ఞమ్హీతి** గామఞ్చ గామూపచారఞ్చ ఠపేత్వా అవసేసం అరఞ్ఞం, ఇధ పన ఉయ్యానం అధిప్పేతం, తస్మా "ఉయ్యానమ్హీ"తి వుత్తం హోతి. **యథాతి** పటిభాగే. **అబద్ధోతి** రజ్జుబన్ధనాదీసు యేన కేనచి అబద్ధో. ఏతేన విస్సట్ఠచరియం దీపేతి. **యేనిచ్ఛకం గచ్ఛతి గోచరాయాతి** యేన దిసాభాగేన గన్తుం ఇచ్ఛతి, తేన గోచరత్థం గచ్ఛతి. తస్మా తత్థ యత్తకం ఇచ్ఛతి గన్తుం, తత్తకం గచ్ఛతి. యం ఇచ్ఛతి ఖాదితుం, తం ఖాదతీతి దీపేతి. **విఞ్ఞూ నరోతి** పణ్డితపురిసో. **సేరితన్తి** సచ్ఛన్దవుత్తితం అపరాయత్తభావం. **పేక్ఖమానోతి** పఞ్ఞాచక్ఖునా ఓలోకయమానో. అథ వా ధమ్మసేరితం పుగ్గలసేరితఞ్చ. లోకుత్తరధమ్మా హి కిలేసవసం అగమనతో సేరినో తేహి సమన్నాగతా పుగ్గలా చ, తేసం భావనిద్దేసో సేరితం పేక్ఖమానోతి. కిం వుత్తం హోతి? **మిగో అరఞ్ఞమ్హి యథా అబద్ధో, యేనిచ్ఛకం గచ్ఛతి గోచరాయ**. కదా ను ఖో అహమ్పి తణ్హాబన్ధనం ఛిన్దిత్వా ఏవం గచ్ఛేయ్యన్తి ఇతి మే తుమ్హేహి ఇతో చితో చ పరివారేత్వా ఠితేహి బద్ధస్స యేనిచ్ఛకం గన్తుం అలభన్తస్స తస్మిం యేనిచ్ఛకగమనాభావే ఆదీనవం యేనిచ్ఛకగమనే ఆనిసంసం దిస్వా అనుక్కమేన సమథవిపస్సనాపారిపూరిం అగమిం. తతో పచ్చేకబోధిం అధిగతోమ్హి. తస్మా అఞ్ఞోపి విఞ్ఞూ **నరో సేరితం పేక్ఖమానో, ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పోతి** (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౯ ఆదయో).

పఞ్చమగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౨౬. ఛట్ఠే అయం పిణ్డత్థో – **సహాయమజ్ఝే** ఠితస్స దివాసేయ్యసఙ్ఖాతే **వాసే** చ మహాఉపట్ఠానసఙ్ఖాతే **ఠానే** చ ఉయ్యానగమనసఙ్ఖాతే **గమనే** చ జనపదచారికసఙ్ఖాతాయ **చారికాయ** చ "ఇదం మే సుణ, ఇదం మే దేహీ"తిఆదినా నయేన తథా తథా ఆమన్తనా హోతి, తస్మా అహం తత్థ తత్థ నిబ్బిజ్జిత్వా యాయం అరియజనసేవితా అనేకానిసంసా ఏకన్తసుఖా, ఏవం సన్తేపి లోభాభిభూతేహి సబ్బకాపురిసేహి అనభిజ్ఝితా అపత్థితా పబ్బజ్జా, తం **అనభిజ్ఝితం** పరేసం అవసవత్తనేన భబ్బపుగ్గలవసేనేవ చ **సేరితం పేక్ఖమానో** విపస్సనం ఆరభిత్వా అనుక్కమేన పచ్చేకసమ్బోధిం అధిగతోతి. సేసం వుత్తనయమేవ (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౩౯-౪౨).

ఛట్ఠగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౨౭. సత్తమే **ఖిడ్డాతి** కీళనా. సా దువిధా హోతి కాయికా చ వాచసికా చ. తత్థ కాయికా నామ హత్థీహిపి కీళన్తి, అస్సేహిపి రథేహిపి ధనూహిపి థరూహిపీతి ఏవమాది. వాచసికా నామ గీతం సిలోకభణనం ముఖభేరికన్తి ఏవమాది. **రతీతి** పఞ్చకామగుణరతి. **విపులన్తి** యావ అట్ఠిమిఞ్జం ఆహచ్చ ఠానేన సకలత్తభావబ్యాపకం. సేసం పాకటమేవ. అనుసన్ధియోజనాపి చేత్థ సంసగ్గగాథాయ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౪౧).

సత్తమగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౨౮. అట్ఠమే **చాతుద్దిసోతి** చతూసు దిసాసు యథాసుఖవిహారీ, "ఏకం దిసం ఫరిత్వా విహరతీ"తిఆదినా (దీ. ని. ౧.౫౫౬; ౩.౩౦౮; అం. ని. ౪.౧౨౫; విభ. ౬౪౩; చూళని. ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేస ౧౨౮) వా నయేన బ్రహ్మవిహారభావనాఫరితా చతస్సో దిసా అస్స సన్తీతిపి చాతుద్దిసో. తాసు దిసాసు కత్థచి సత్తే వా సఙ్ఖారే వా భయేన న పటిహఞ్ఞతీతి **అప్పటిఘో**. **సన్తుస్సమానోతి** ద్వాదసవిధస్స సన్తోసస్స వసేన సన్తుస్సకో. **ఇతరీతరేనాతి** ఉచ్చావచేన పచ్చయేన. **పరిస్సయానం సహితా అఛమ్భీతి** ఏత్థ పరిస్సయన్తి కాయచిత్తాని, పరిహాపేన్తి వా తేసం సమ్పత్తిం, తాని వా పటిచ్చ సయన్తీతి పరిస్సయా, బాహిరానం సీహబ్యగ్ఘాదీనం అబ్భన్తరానఞ్చ కామచ్ఛన్దాదీనం కాయచిత్తుపద్దవానం ఏతం అధివచనం. తే పరిస్సయే అధివాసనఖన్తియా చ వీరియాదీహి చ ధమ్మేహి సహతీతి **పరిస్సయానం సహితా**. థద్ధభావకరభయాభావేన **అఛమ్భీ**. కిం వుత్తం హోతి? యథా తే చత్తారో సమణా, ఏవం ఇతరీతరేన పచ్చయేన సన్తుస్సమానో ఏత్థ పటిపత్తిపదట్ఠానే సన్తోసే ఠితో చతూసు దిసాసు మేత్తాదిభావనాయ చాతుద్దిసో, సత్తసఙ్ఖారేసు పటిహననకరభయాభావేన అప్పటిఘో చ హోతి. సో చాతుద్దిసత్తా వుత్తప్పకారానం పరిస్సయానం సహితా, అప్పటిఘత్తా అఛమ్భీ చ హోతీతి ఏతం పటిపత్తిగుణం దిస్వా యోనిసో పటిపజ్జిత్వా పచ్చేకసమ్బోధిం అధిగతోమ్హీతి.

అథ వా తే సమణా వియ సన్తుస్సమానో ఇతరీతరేన వుత్తనయేనేవ చాతుద్దిసో హోతీతి ఞత్వా ఏవం చాతుద్దిసభావం పత్థయన్తో యోనిసో పటిపజ్జిత్వా అధిగతోమ్హి. తస్మా అఞ్ఞోపి ఈదిసం ఠానం పత్థయమానో చాతుద్దిసతాయ పరిస్సయానం సహితా అప్పటిఘతాయ చ అఛమ్భీ హుత్వా ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పోతి (సు. ని. అట్ఠ. ౧.౪౨).

నిద్దేసే **మేత్తాతి** అత్థతో తావ మిజ్జతీతి మేత్తా, సినేహతీతి అత్థో. మిత్తే వా భవా, మిత్తస్స వా ఏసా పవత్తీతిపి మేత్తా. **మేత్తాసహగతేనాతి** మేత్తాయ సమన్నాగతేన. **చేతసాతి** చిత్తేన. **ఏకం దిసన్తి** ఏకిస్సా దిసాయ పఠమపరిగ్గహితం సత్తం ఉపాదాయ ఏకం దిసం పరియాపన్నసత్తఫరణవసేన వుత్తం. **ఫరిత్వాతి** ఫుసిత్వా ఆరమ్మణం కత్వా. **విహరతీతి** బ్రహ్మవిహారాధిట్ఠితం ఇరియాపథవిహారం పవత్తేతి. **తథా దుతియన్తి** యథా పురత్థిమాదీసు దిసాసు యం కిఞ్చి ఏకం దిసం ఫరిత్వా విహరతి, తథేవ తదనన్తరం దుతియం తతియం చతుత్థఞ్చాతి అత్థో.

ఇతి ఉద్ధన్తి ఏతేనేవ చ నయేన ఉపరిమం దిసన్తి వుత్తం హోతి. **అధో తిరియన్తి** అధోదిసమ్పి తిరియం దిసమ్పి ఏవమేవ. తత్థ చ **అధోతి** హేట్ఠా. **తిరియన్తి** అనుదిసా. ఏవం సబ్బదిసాసు అస్సమణ్డలే అస్సమివ మేత్తాసహగతం చిత్తం సారేతిపి పచ్చాసారేతిపీతి. ఏత్తావతా ఏకమేకం దిసం పరిగ్గహేత్వా ఓధిసో మేత్తాఫరణం దస్సితం. **సబ్బధీతిఆది** పన అనోధిసో దస్సనత్థం వుత్తం. తత్థ **సబ్బధీతి** సబ్బత్థ. **సబ్బత్తతాయాతి** సబ్బేసు హీనమజ్ఝిమఉక్కట్ఠమిత్తసపత్తమజ్ఝత్తానిప్పభేదేసు అత్తతాయ, "అయం పరసత్తో"తి విభాగం అకత్వా అత్తసమతాయాతి వుత్తం హోతి.

అథ వా **సబ్బత్తతాయాతి** సబ్బేన చిత్తభావేన, ఈసకమ్పి బహి అవిక్ఖిపమానోతి వుత్తం హోతి. **సబ్బావన్తన్తి** సబ్బసత్తవన్తం, సబ్బసత్తయుత్తన్తి అత్థో. **లోకన్తి** సత్తలోకం. **విపులేనాతి** ఏవమాదిపరియాయదస్సనతో పనేత్థ పున **''మేత్తాసహగతేనా''**తి వుత్తం. యస్మా వా ఏత్థ ఓధిసో ఫరణే వియ పున తథా-సద్దో ఇతి-సద్దో వా న వుత్తో, తస్మా పున "మేత్తాసహగతేన చేతసా"తి వుత్తం. నిగమనవసేన వా ఏతం వుత్తం. విపులేనాతి ఏత్థ చ ఫరణవసేన విపులతా దట్ఠబ్బా. భూమివసేన పన తం **మహగ్గతం**. పగుణవసేన అప్పమాణసత్తారమ్మణవసేన చ **అప్పమాణం**. బ్యాపాదపచ్చత్థికప్పహానేన

అవేరం. దోమనస్సప్పహానేన **అబ్యాపజ్జం**. నిద్దుక్ఖన్తి వుత్తం హోతి (విసుద్ధి॰ ౧.౨౫౫). **కరుణా** హేట్ఠా వుత్తత్థాయేవ. మోదన్తి తాయ తంసమఙ్గినో, సయం వా మోదతి, మోదనమత్తమేవ వా సాతి **ముదితా**. "అవేరా హోన్తూ"తిఆదిబ్యాపాదప్పహానేన మజ్ఝత్తభావూపగమనేన చ ఉపేక్ఖతీతి **ఉపేక్ఖా**.

లక్ఖణాదితో పనేత్థ హితాకారప్పవత్తిలక్ఖణా మేత్తా, హితూపసంహారరసా , ఆఘాతవినయపచ్చుపట్ఠానా, సత్తానం మనాపభావదస్సనపదట్ఠానా. బ్యాపాదూపసమో ఏతిస్సా సమ్పత్తి, సినేహసమ్భవో విపత్తి. దుక్ఖాపనయనాకారప్పవత్తిలక్ఖణా కరుణా, పరదుక్ఖాసహనరసా, అవిహింసాపచ్చుపట్ఠానా, దుక్ఖాభిభూతానం అనాథభావదస్సనపదట్ఠానా. విహింసూపసమో తస్సా సమ్పత్తి, సోకసమ్భవో విపత్తి. పమోదలక్ఖణా ముదితా, అనిస్సాయనరసా, అరతివిఘాతపచ్చుపట్ఠానా, సత్తానం సమ్పత్తిదస్సనపదట్ఠానా. అరతివూపసమో తస్సా సమ్పత్తి, పహాససమ్భవో విపత్తి. సత్తేసు మజ్ఝత్తాకారప్పవత్తిలక్ఖణా ఉపేక్ఖా, సత్తేసు సమభావదస్సనరసా, పటిఘానునయవూపసమపచ్చుపట్ఠానా , "కమ్మస్సకా సత్తా, తే కస్స రుచియా సుఖితా వా భవిస్సన్తి, దుక్ఖతో వా ముచ్చిస్సన్తి, పత్తసమ్పత్తితో వా న పరిహాయిస్సన్తీ"తి ఏవం పవత్తకమ్మస్సకతాదస్సనపదట్ఠానా. పటిఘానునయవూపసమో తస్సా సమ్పత్తి, గేహస్సితాయ అఞ్ఞాణుపేక్ఖాయ సమ్భవో విపత్తి.

తత్థ **సన్తుట్ఠో హోతీ**తి పచ్చయసన్తోసవసేన సన్తుట్ఠో హోతి. **ఇతరీతరేన చీవరేనా**తి న థూలసుఖుమలూఖపణీతథిరజిణ్ణానం యేన కేనచి చీవరేన, అథ ఖో యథాలద్ధానం ఇతరీతరేన యేన కేనచి సన్తుట్ఠో హోతీతి అత్థో. చీవరస్మిఞ్హి తయో సన్తోసా – యథాలాభసన్తోసో, యథాబలసన్తోసో, యథాసారుప్పసన్తోసోతి. పిణ్డపాతాదీసుపి ఏసేవ నయో. ఇతి ఇమే తయో సన్తోసే సన్ధాయ "సన్తుట్ఠో హోతి ఇతరీతరేన చీవరేన. యథాలద్ధాదీసు యేన కేనచి చీవరేన సన్తుట్ఠో హోతీ"తి వుత్తం.

ఏత్థ చ చీవరం జానితబ్బం, చీవరఖేత్తం జానితబ్బం, పంసుకూలం జానితబ్బం, చీవరసన్తోసో జానితబ్బో, చీవరపటిసంయుత్తాని ధుతఙ్గాని జానితబ్బాని. తత్థ **చీవరం జానితబ్బ**న్తి ఖోమాదీని ఛ చీవరాని దుకూలాదీని ఛ అనులోమచీవరానిపి జానితబ్బాని. ఇమాని ద్వాదస కప్పియచీవరాని. కుసచీరం వాకచీరం ఫలకచీరం కేసకమ్బలం వాళకమ్బలం పోత్థకో చమ్మం ఉలూకపక్ఖం రుక్ఖదుస్సం లతాదుస్సం ఏరకదుస్సం కదలిదుస్సం వేళుదుస్సన్తి ఏవమాదీని పన అకప్పియచీవరాని.

చీవరఖేత్తన్తి "సఙ్ఘతో వా గణతో వా ఞాతితో వా మిత్తతో వా అత్తనో వా ధనేన పంసుకూలం వా"తి ఏవం ఉప్పజ్జనతో ఛ ఖేత్తాని, అట్ఠన్నఞ్చ మాతికానం వసేన అట్ఠ ఖేత్తాని జానితబ్బాని.

పంసుకూలన్తి సోసానికం పాపణికం రథియం సఙ్కారకూటం సోత్థియం సినానం తిత్థం గతపచ్చాగతం అగ్గిడడ్ఢం గోఖాయితం ఉపచికాఖాయితం ఉన్దూరఖాయితం అన్తచ్ఛిన్నం దసచ్ఛిన్నం ధజాహటం థూపం సమణచీవరం సాముద్దియం ఆభిసేకియం పన్థికం వాతాహటం ఇద్ధిమయం దేవదత్తియన్తి తేవీసతి పంసుకూలాని వేదితబ్బాని. ఏత్థ చ **సోత్థియ**న్తి గబ్భమలహరణం. **గతపచ్చాగత**న్తి మతకసరీరం పారుపిత్వా సుసానం నేత్వా ఆనీతచీవరం. **ధజాహట**న్తి ధజం ఉస్సాపేత్వా తతో ఆనీతం. **థూప**న్తి వమ్మికే పూజితచీవరం. **సాముద్దియ**న్తి సముద్దవీచీహి థలం పాపితం. **పన్థిక**న్తి పన్థం గచ్ఛన్తేహి చోరభయేన పాసాణేహి కోట్టేత్వా పారుతచీవరం. **ఇద్ధిమయ**న్తి ఏహిభిక్ఖుచీవరం. సేసం పాకటమేవ.

చీవరసన్తోసోతి వీసతి చీవరసన్తోసా – చీవరే వితక్కసన్తోసో గమనసన్తోసో పరియేసనసన్తోసో పటిలాభసన్తోసో మత్తపటిగ్గహణసన్తోసో లోలుప్పవివజ్జనసన్తోసో యథాలాభసన్తోసో యథాబలసన్తోసో యథాసారుప్పసన్తోసో ఉదకసన్తోసో ధోవనసన్తోసో కరణసన్తోసో పరిమాణసన్తోసో సుత్తసన్తోసో సిబ్బనసన్తోసో రజనసన్తోసో కప్పసన్తోసో పరిభోగసన్తోసో సన్నిధిపరివజ్జనసన్తోసో విస్సజ్జనసన్తోసోతి. తత్థ సాదకభిక్ఖునో తేమాసం నిబద్ధవాసం వసిత్వా ఏకమాసమత్తం వితక్కితుం వట్టతి. సో హి పవారేత్వా చీవరమాసే చీవరం కరోతి. పంసుకూలికో అద్ధమాసేనేవ కరోతి. ఇదం మాసద్ధమాసమత్తం వితక్కనం **వితక్కసన్తోసో**. చీవరత్థాయ గచ్ఛన్తస్స పన "కత్థ లభిస్సామీ"తి అచిన్తేత్వా కమ్మట్ఠానసీసేనేవ గమనం **గమనసన్తోసో** నామ. పరియేసన్తస్స పన యేన వా తేన వా సద్ధిం అపరియేసిత్వా లజ్జిం పేసలభిక్ఖుం గహేత్వా పరియేసనం **పరియేసనసన్తోసో** నామ. ఏవం పరియేసన్తస్స ఆహరియమానం చీవరం దూరతోవ దిస్వా "ఏతం మనాపం భవిస్సతి, ఏతం అమనాప"న్తి ఏవం అవితక్కేత్వా థూలసుఖుమాదీసు యథాలద్ధేనేవ సన్తుస్సనం **పటిలాభసన్తోసో** నామ. ఏవం లద్ధం గణ్హన్తస్సాపి "ఏత్తకం దుపట్టస్స భవిస్సతి, ఏత్తకం ఏకపట్టస్సా"తి అత్తనో పహోనకమత్తేనేవ సన్తుస్సనం **మత్తపటిగ్గహణసన్తోసో** నామ. చీవరం పరియేసన్తస్స పన "అసుకస్స ఘరద్వారే మనాపం లభిస్సామీ"తి అచిన్తేత్వా ద్వారపటిపాటియా చరణం **లోలుప్పవివజ్జనసన్తోసో** నామ.

లూఖపణీతేసు యేన కేనచి యాపేతుం సక్కోన్తస్స యథాలద్ధేనేవ యాపనం **యథాలాభసన్తోసో** నామ. అత్తనో థామం జానిత్వా యేన యాపేతుం సక్కోతి, తేన యాపనం **యథాబలసన్తోసో** నామ. మనాపం అఞ్ఞస్స దత్వా అత్తనా యేన కేనచి యాపనం **యథాసారుప్పసన్తోసో** నామ. "కత్థ ఉదకం మనాపం, కత్థ అమనాప"న్తి అవిచారేత్వా యేన కేనచి ధోవనుపగేన ఉదకేన ధోవనం **ఉదకసన్తోసో** నామ. తథా పణ్డుమత్తికగేరుకపూతిపణ్ణరసకిలిట్ఠాని పన ఉదకాని వజ్జేతుం వట్టతి. ధోవన్తస్స పన ముగ్గరాదీహి అపహరిత్వా హత్థేహి మద్దిత్వా ధోవనం **ధోవనసన్తోసో** నామ. తథా అసుజ్ఝన్తం పణ్ణాని పక్ఖిపిత్వా తాపితఉదకేనాపి ధోవితుం వట్టతి. ఏవం ధోవిత్వా కరోన్తస్స "ఇదం థూలం, ఇదం సుఖుమ"న్తి అకోపేత్వా పహోనకనీహారేనేవ కరణం **కరణసన్తోసో** నామ. తిమణ్డలపటిచ్ఛాదనమత్తస్సేవ కరణం **పరిమాణసన్తోసో** నామ. చీవరకరణత్థాయ పన "మనాపం సుత్తం పరియేసిస్సామీ"తి అవిచారేత్వా రథికాదీసు వా దేవట్ఠానే వా ఆహరిత్వా పాదమూలే వా ఠపితం యం కిఞ్చిదేవ సుత్తం గహేత్వా కరణం **సుత్తసన్తోసో** నామ.

కుసిబన్ధనకాలే పన అఙ్గులిమత్తే సత్తవారే న విజ్ఝితబ్బం. ఏవం కరోన్తస్స హి యో భిక్ఖు సహాయో న హోతి, తస్స వత్తభేదోపి నత్థి. తివఙ్గులమత్తే పన సత్తవారే విజ్ఝితబ్బం. ఏవం కరోన్తస్స మగ్గపటిపన్నేనాపి సహాయేన భవితబ్బం. యో న హోతి, తస్స వత్తభేదో. అయం **సిబ్బనసన్తోసో** నామ. రజన్తేన పన కాళకచ్ఛకాదీని పరియేసన్తేన న రజితబ్బం, సోమవక్కలాదీసు యం లభతి, తేన రజితబ్బం. అలభన్తేన పన మనుస్సేహి అరఞ్ఞే వాకం గహేత్వా ఛడ్డితరజనం వా భిక్ఖూహి పచిత్వా ఛడ్డితకసటం వా గహేత్వా రజితబ్బం. అయం **రజనసన్తోసో** నామ. నీలకద్దమకాళసామేసు యం కిఞ్చి గహేత్వా హత్థిపిట్ఠే నిసిన్నస్స పఞ్ఞాయమానకప్పకరణం **కప్పసన్తోసో** నామ.

హిరికోపీనపటిచ్ఛాదనమత్తవసేన పరిభుఞ్జనం **పరిభోగసన్తోసో** నామ. దుస్సం పన లభిత్వా సుత్తం వా సూచిం వా కారకం వా అలభన్తేన ఠపేతుం వట్టతి, లభన్తేన న వట్టతి. కతమ్పి చే అన్తేవాసికాదీనం దాతుకామో హోతి, తే చ అసన్నిహితా, యావ ఆగమనా ఠపేతుం వట్టతి, ఆగతమత్తేసు తేసు దాతబ్బం. దాతుం అసక్కోన్తేన అధిట్ఠాతబ్బం. అఞ్ఞస్మిం చీవరే సతి పచ్చత్థరణమ్పి అధిట్ఠాతుం వట్టతి. అనధిట్ఠితమేవ హి సన్నిధి హోతి. అధిట్ఠితం న హోతీతి

మహాసీవత్థేరో ఆహ. అయం **సన్నిధిపరివజ్జనసన్తోసో** నామ. విస్సజ్జేన్తేన పన ముఖం ఓలోకేత్వా న దాతబ్బం, సారణీయధమ్మే ఠత్వావ విస్సజ్జేతబ్బన్తి అయం **విస్సజ్జనసన్తోసో** నామ.

చీవరపటిసంయుత్తాని ధుతఙ్గాని నామ పంసుకూలికఙ్గఞ్చేవ తేచీవరికఙ్గఞ్చ. ఇతి చీవరసన్తోసమహాఅరియవంసం పూరయమానో పచ్చేకసమ్బుద్ధో ఇమాని ద్వే ధుతఙ్గాని గోపేతి, ఇమాని గోపేన్తో చీవరసన్తోసమహాఅరియవంసవసేన సన్తుట్ఠో హోతి.

వణ్ణవాదీతి ఏకో సన్తుట్ఠో హోతి, సన్తోసస్స వణ్ణం న కథేతి. ఏకో న సన్తుట్ఠో హోతి, సన్తోసస్స వణ్ణం కథేతి . ఏకో నేవ సన్తుట్ఠో హోతి, న సన్తోసస్స వణ్ణం కథేతి. ఏకో సన్తుట్ఠో చ హోతి, సన్తోసస్స చ వణ్ణం కథేతి. తథారూపో సో పచ్చేకసమ్బుద్ధో తం దస్సేతుం ''**ఇతరీతరచీవరసన్తుట్ఠియా చ వణ్ణవాదీ**''తి వుత్తం.

అనేసనన్తి దూతేయ్యపహిణగమనానుయోగప్పభేదం నానప్పకారం అనేసనం. **అప్పతిరూప**న్తి అయుత్తం. **అలద్ధా చా**తి అలభిత్వా. యథా ఏకచ్చో ''కథం ను ఖో చీవరం లభిస్సామీ''తి పుఞ్ఞవన్తేహి భిక్ఖూహి సద్ధిం ఏకతో హుత్వా కోహఞ్ఞం కరోన్తో ఉత్తసతి పరితస్సతి, పచ్చేకసమ్బుద్ధో ఏవం అలద్ధా చ చీవరం న పరితస్సతి. **లద్ధా చా**తి ధమ్మేన సమేన లభిత్వా. **అధిగతో**తి విగతలోభగిద్ధో. **అముచ్ఛితో**తి అధిమత్తతణ్హాయ ముచ్ఛనం అనాపన్నో. **అనజ్ఝాపన్నో**తి తణ్హాయ అనోత్థటో అపరియోనద్ధో. **ఆదీనవదస్సావీ**తి అనేసనాపత్తియఞ్చ గధితపరిభోగే చ ఆదీనవం పస్సమానో. **నిస్సరణపఞ్ఞో**తి ''యావదేవ సీతస్స పటిఘాతాయా''తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౩; అ॰ ని॰ ౬.౫౮) వుత్తం నిస్సరణమేవ పజానన్తో.

ఇతరీతరచీవరసన్తుట్ఠియాతి యేన కేనచి చీవరేన సన్తుట్ఠియా. **నేవత్తానుక్కంసేతీ**తి యథా పనిధేకచ్చో ''అహం పంసుకూలికో, మయా ఉపసమ్పదమాళేయేవ పంసుకూలికఙ్గం గహితం, కో మయా సదిసో అత్థీ''తి అత్తుక్కంసనం కరోతి. ఏవం సో అత్తుక్కంసనం న కరోతి. **న పరం వమ్భేతీ**తి ''ఇమే పనఞ్ఞే భిక్ఖూ న పంసుకూలికా''తి వా పంసుకూలికమత్తమ్పి ఏతేసం నత్థీ''తి వా ఏవం పరం న వమ్భేతి. **యో హి తత్థ దక్ఖో**తి యో తస్మిం చీవరసన్తోసే వణ్ణవాదీ. తాసు వా దక్ఖో ఛేకో బ్యత్తో. **అనలసో**తి సాతచ్చకిరియాయ ఆలసియవిరహితో. **సమ్పజానో పతిస్సతో**తి సమ్పజానపఞ్ఞాయ చేవ సతియా చ యుత్తో. **అరియవంసే ఠితో**తి అరియవంసే పతిట్ఠితో.

ఇతరీతరేన పిణ్డపాతేనాతి యేన కేనచి పిణ్డపాతేన. ఏత్థపి పిణ్డపాతో జానితబ్బో, పిణ్డపాతఖేత్తం జానితబ్బం, పిణ్డపాతసన్తోసో జానితబ్బో, పిణ్డపాతపటిసంయుత్తం ధుతఙ్గం జానితబ్బం. తత్థ **పిణ్డపాతో**తి ఓదనో కుమ్మాసో సత్తు మచ్ఛో మంసం ఖీరం దధి సప్పి నవనీతం తేలం మధు ఫాణితం యాగు ఖాదనీయం సాయనీయం లేహనీయన్తి సోళస పిణ్డపాతా.

పిణ్డపాతఖేత్తన్తి సఙ్ఘభత్తం ఉద్దేసభత్తం నిమన్తనం సలాకభత్తం పక్ఖికం ఉపోసథికం పాటిపదికం ఆగన్తుకభత్తం గమికభత్తం గిలానభత్తం గిలానుపట్ఠాకభత్తం ధురభత్తం కుటిభత్తం వారభత్తం విహారభత్తన్తి పన్నరస పిణ్డపాతఖేత్తాని.

పిణ్డపాతసన్తోసోతి పిణ్డపాతే వితక్కసన్తోసో గమనసన్తోసో పరియేసనసన్తోసో పటిలాభసన్తోసో పటిగ్గహణసన్తోసో మత్తపటిగ్గహణసన్తోసో లోలుప్పవివజ్జనసన్తోసో యథాలాభసన్తోసో యథాబలసన్తోసో యథాసారుప్పసన్తోసో ఉపకారసన్తోసో పరిమాణసన్తోసో పరిభోగసన్తోసో సన్నిధిపరివజ్జనసన్తోసో విస్సజ్జనసన్తోసోతి పన్నరస సన్తోసా. తత్థ సాదకో భిక్ఖు ముఖం ధోవిత్వా వితక్కేతి. పిణ్డపాతికేన పన గణేన సద్ధిం చరతా సాయం థేరుపట్ఠానకాలే ''స్వే కత్థ పిణ్డాయ చరిస్సామా''తి

“అసుకగామే, భన్తే”తి ఏత్తకం చిన్తేత్వా తతో పట్ఠాయ న వితక్కేతబ్బం. ఏకచారికేన వితక్కమాళకే ఠత్వా వితక్కేతబ్బం. తతో పట్ఠాయ వితక్కేన్తో పన అరియవంసా చుతో హోతి పరిబాహిరో. అయం **వితక్కసన్తోసో** నామ. పిణ్డాయ పవిసన్తేన పన “కుహిం లభిస్సామీ”తి అచిన్తేత్వా కమ్మట్ఠానసీసేన గన్తబ్బం. అయం **గమనసన్తోసో** నామ. పరియేసన్తేన యం వా తం వా అగ్గహేత్వా లజ్జిం పేసలమేవ గహేత్వా పరియేసితబ్బం. అయం **పరియేసనసన్తోసో** నామ. దూరతోవ ఆహరియమానం దిస్వా “ఏతం మనాపం, ఏతం అమనాప”న్తి చిత్తం న ఉప్పాదేతబ్బం. అయం **పటిలాభసన్తోసో** నామ. “ఇదం మనాపం గణ్హిస్సామి, ఇదం అమనాపం న గణ్హిస్సామీ”తి అచిన్తేత్వా యం కిఞ్చి యాపనమత్తం గహేతబ్బమేవ. అయం **పటిగ్గహణసన్తోసో** నామ.

ఏత్థ పన దేయ్యధమ్మో బహు, దాయకో అప్పం దాతుకామో, అప్పం గహేతబ్బం. దేయ్యధమ్మో బహు, దాయకోపి బహుదాతుకామో, పమాణేనేవ గహేతబ్బం. దేయ్యధమ్మోపి న బహు, దాయకోపి అప్పం దాతుకామో, అప్పం గహేతబ్బం. దేయ్యధమ్మో న బహు, దాయకో పన బహుదాతుకామో, పమాణేన గహేతబ్బం. పటిగ్గహణస్మిఞ్హి మత్తం అజానన్తో మనుస్సానం పసాదం మక్ఖేతి, సద్ధాదేయ్యం వినిపాతేతి, సాసనం న కరోతి. విజాతమాతుయాపిస్స చిత్తం గహేతుం న సక్కోతి. ఇతి మత్తం జానిత్వావ పటిగ్గహేతబ్బన్తి అయం **మత్తపటిగ్గహణసన్తోసో** నామ. అడ్ఢకులానియేవ అగన్త్వా ద్వారపటిపాటియా గన్తబ్బం. అయం **లోలుప్పవివజ్జనసన్తోసో** నామ. **యథాలాభసన్తోసా**దయో చీవరే వుత్తనయా ఏవ.

పిణ్డపాతం పరిభుఞ్జిత్వా “సమణధమ్మం అనుపాలేస్సామీ”తి ఏవం ఉపకారం ఞత్వా పరిభుఞ్జనం **ఉపకారసన్తోసో** నామ. పత్తం పూరేత్వా ఆనీతం న పటిగ్గహేతబ్బం. అనుపసమ్పన్నే సతి తేన గాహాపేతబ్బం, అసతి ఆహరాపేత్వా పటిగ్గహణపరిమాణమత్తం గహేతబ్బం. అయం **పరిమాణసన్తోసో** నామ. జిఘచ్ఛాయ పటివినోదనం “న ఇదమేత్థ నిస్సరణ”న్తి ఏవం పరిభుఞ్జనం **పరిభోగసన్తోసో** నామ. నిదహిత్వా న పరిభుఞ్జితబ్బం. అయం **సన్నిధిపరివజ్జనసన్తోసో** నామ. ముఖం అనోలోకేత్వా సారణీయధమ్మే ఠితేన విస్సజ్జేతబ్బం. అయం **విస్సజ్జనసన్తోసో** నామ.

పిణ్డపాతపటిసంయుత్తాని పన **పఞ్చ ధుతఙ్గాని** పిణ్డపాతికఙ్గం సపదానచారికఙ్గం ఏకాసనికఙ్గం పత్తపిణ్డికఙ్గం ఖలుపచ్ఛాభత్తికఙ్గన్తి. ఇతి పిణ్డపాతసన్తోసమహాఅరియవంసం పూరయమానో పచ్చేకసమ్బుద్ధో ఇమాని పఞ్చ ధుతఙ్గాని గోపేతి, ఇమాని గోపేన్తో పిణ్డపాతసన్తోసమహాఅరియవంసవసేన సన్తుట్ఠో హోతి. **వణ్ణవాదీ**తిఆదీని వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని.

సేనాసనానీతి ఇధ సేనాసనం జానితబ్బం, సేనాసనఖేత్తం జానితబ్బం, సేనాసనసన్తోసో జానితబ్బో, సేనాసనపటిసంయుత్తధుతఙ్గం జానితబ్బం. తత్థ **సేనాసన**న్తి మఞ్చో పీఠం భిసి బిమ్బోహనం విహారో అడ్ఢయోగో పాసాదో హమ్మియం గుహా లేణం అట్టో మాళో వేళుగుమ్బో రుక్ఖమూలం యత్థ వా పన భిక్ఖూ పటిక్కమన్తీతి ఇమాని పన్నరస సేనాసనాని.

సేనాసనఖేత్తన్తి సఙ్ఘతో వా గణతో వా ఞాతితో వా మిత్తతో వా అత్తనో వా ధనేన పంసుకూలం వాతి ఛ ఖేత్తాని.

సేనాసనసన్తోసోతి సేనాసనే వితక్కసన్తోసాదయో పన్నరస సన్తోసా. తే పిణ్డపాతే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా. **సేనాసనపటిసంయుత్తాని** పన **పఞ్చ ధుతఙ్గాని** ఆరఞ్ఞికఙ్గం రుక్ఖమూలికఙ్గం అబ్భోకాసికఙ్గం సోసానికఙ్గం యథాసన్థతికఙ్గన్తి. ఇతి సేనాసనసన్తోసం మహాఅరియవంసం పూరయమానో పచ్చేకసమ్బుద్ధో ఇమాని పఞ్చ ధుతఙ్గాని గోపేతి, ఇమాని గోపేన్తో సేనాసనసన్తోసమహాఅరియవంసవసేన సన్తుట్ఠో హోతి.

ఇతి ఆయస్మా ధమ్మసేనాపతి సారిపుత్తత్థేరో పథవిం పత్థరమానో వియ సాగరకుచ్ఛిం పూరయమానో వియ ఆకాసం విత్థారయమానో వియ చ పఠమం చీవరసన్తోసం అరియవంసం కథేత్వా చన్దం ఉట్ఠాపేన్తో వియ సూరియం ఉల్లఙ్ఘేన్తో వియ చ దుతియపిణ్డపాతసన్తోసం కథేత్వా సినేరుం ఉక్ఖిపేన్తో వియ తతియం సేనాసనసన్తోసం అరియవంసం కథేత్వా ఇదాని గిలానపచ్చయసన్తోసం అరియవంసం కథేతుం ''**సన్తుట్ఠో హోతి ఇతరీతరేన గిలానపచ్చయభేసజ్జపరిక్ఖారేనా**''తిఆదిమాహ. తం పిణ్డపాతగతికమేవ. తత్థ యథాలాభయథాబలయథాసారుప్పసన్తోసేనేవ సన్తుస్సితబ్బం. భావనారామఅరియవంసో పన ఇధ అనాగతో, నేసజ్జికఙ్గం భావనారామఅరియవంసం భజతి (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౩౦౯; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౪.౨౮). వుత్తమ్పి చేతం –

"పఞ్చ సేనాసనే వుత్తా, పఞ్చ ఆహారనిస్సితా;
ఏకో వీరియసంయుత్తో, ద్వే చ చీవరనిస్సితా"తి. (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౩౦౯; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౪.౨౮);

పోరాణే అగ్గఞ్ఞే అరియవంసే ఠితోతి ఏత్థ **పోరాణే**తి న అధునుప్పత్తికే. **అగ్గఞ్ఞే**తి అగ్గేహి జానితబ్బే. **అరియవంసే**తి అరియానం వంసే. యథా హి ఖత్తియవంసో బ్రాహ్మణవంసో వేస్సవంసో సుద్దవంసో సమణవంసో కులవంసో రాజవంసో, ఏవమయమ్పి అట్ఠమో అరియవంసో, అరియతన్తి అరియపవేణి నామ హోతి. సో ఖో పనాయం వంసో ఇమేసం వంసానం మూలగన్ధాదీనం కాలానుసారిగన్ధాదయో వియ అగ్గమక్ఖాయతి. కే పన తే అరియా, యేసం ఏసో వంసోతి? అరియా వుచ్చన్తి బుద్ధా చ పచ్చేకబుద్ధా చ తథాగతసావకా చ, ఏతేసం అరియానం వంసోతి అరియవంసో. ఇతో పుబ్బే హి సతసహస్సకప్పాధికానం చతున్నం అసఙ్ఖ్యేయ్యానం మత్థకే తణ్హఙ్కరో మేధఙ్కరో సరణఙ్కరో దీపఙ్కరోతి చత్తారో బుద్ధా ఉప్పన్నా, తే అరియా, తేసం అరియానం వంసోతి అరియవంసో. తేసం బుద్ధానం పరినిబ్బానతో అపరభాగే అసఙ్ఖ్యేయ్యం అతిక్కమిత్వా కోణ్డఞ్ఞో నామ బుద్ధో ఉప్పన్నో…పే॰… ఇమస్మిం కప్పే కకుసన్ధో కోణాగమనో కస్సపో అమ్హాకం భగవా గోతమోతి చత్తారో బుద్ధా ఉప్పన్నా, తేసం అరియానం వంసోతి అరియవంసో. అపి చ అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం సబ్బబుద్ధపచ్చేకబుద్ధబుద్ధసావకానం అరియానం వంసోతి అరియవంసో, తస్మిం అరియవంసే (అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౪.౨౮). **ఠితో**తి పతిట్ఠితో. సేసం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

అట్ఠమగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౨౯. నవమే అయం యోజనా – **దుస్సఙ్గహా పబ్బజితాపి ఏకే,** యే అసన్తోసాభిభూతా, తథావిధా ఏవ చ **అథో గహట్ఠా ఘరమావసన్తా**. ఏతమహం దుస్సఙ్గహభావం జిగుచ్ఛన్తో విపస్సనం ఆరభిత్వా పచ్చేకబోధిం అధిగతోమ్హీతి. సేసం పురిమనయేనేవ వేదితబ్బం.

నిద్దేసే **అనస్సవా**తి వచనం అస్సవనకా. **అవచనకరా**తి దుబ్బచా. **పటిలోమవుత్తినో**తి పచ్చనీకం కథనసీలా, పటిమల్లా హుత్వా పవత్తన్తీతి అత్థో. **అఞ్ఞేనేవ ముఖం కరోన్తీ**తి ఓవాదదాయకే దిస్వా ముఖం పరివత్తేత్వా అఞ్ఞం దిసాభాగం ఓలోకేన్తి. **అబ్యావటో హుత్వా**తి అవావటో హుత్వా. **అనపేక్ఖో హుత్వా**తి అనల్లీనో హుత్వా.

నవమగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

౧౩౦. దసమే **ఓరోపయిత్వాతి** అపనేత్వా. **గిహిబ్యఞ్జనానీతి** కేసమస్సుఓదాతవత్థాలఙ్కారమాలాగన్ధవిలేపనఇత్థిపుత్తదాసిదాసాదీని. ఏతాని గిహిభావం బ్యఞ్జయన్తి, తస్మా “గిహిబ్యఞ్జనానీ”తి వుచ్చన్తి. **సఞ్ఛిన్నపత్తోతి** పతితపత్తో. **ఛేత్వానాతి** మగ్గఞాణేన ఛిన్దిత్వా. **వీరోతి** మగ్గవీరియసమన్నాగతో. **గిహిబన్ధనానీతి** కామబన్ధనాని. కామా హి గిహీనం బన్ధనాని. అయం తావ పదత్థో.

అయం పన అధిప్పాయో – “అహో వతాహమ్పి ఓరోపయిత్వా గిహిబ్యఞ్జనాని సఞ్ఛిన్నపత్తో యథా కోవిళారో భవేయ్య”న్తి ఏవఞ్హి చిన్తయమానో విపస్సనం ఆరభిత్వా పచ్చేకబోధిం అధిగతోమ్హీతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౪౪). సేసం పురిమనయేనేవ జానితబ్బం.

నిద్దేసే **సారాసనఞ్చాతి** సారం ఆసనం. **ఛిన్నానీతి** గళితాని. **సఞ్ఛిన్నానీతి** నిపణ్ణాని. **పతితానీతి** వణ్టతో ముత్తాని. **పరిపతితానీతి** భూమియం పతితాని.

దసమగాథానిద్దేసవణ్ణనా.

పఠమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. దుతియవగ్గవణ్ణనా

౧౩౧-౨. దుతియవగ్గస్స పఠమద్వయే **నిపకన్తి** పకతినిపుణం పణ్డితం కసిణపరికమ్మాదీసు కుసలం. **సాధువిహారిన్తి** అప్పనావిహారేన వా ఉపచారేన వా సమన్నాగతం. **ధీరన్తి** ధితిసమ్పన్నం. తత్థ నిపకత్తేన ధితిసమ్పదా వుత్తా. ఇధ పన ధితిసమ్పన్నమేవాతి అత్థో. ధితి నామ అసిథిలపరక్కమతా, “కామం తచో చ న్హారు చా”తి (మ॰ ని॰ ౨.౧౮౪; అ॰ ని॰ ౨.౫; మహాని॰ ౧౯౬) ఏవం పవత్తవీరియస్సేతం అధివచనం. అపి చ ధిక్కతపాపోతిపి ధీరో. **రాజావ రట్ఠం విజితం పహాయాతి** యథా పటిరాజా “విజితం రట్ఠం అనత్థావహ”న్తి ఞత్వా రజ్జం పహాయ ఏకో చరతి ఏవం బాలసహాయం పహాయ ఏకో చరే. అథ వా **రాజావ రట్ఠన్తి** యథా సుతసోమో రాజా విజితం రట్ఠం పహాయ ఏకో చరి, యథా చ మహాజనకో ఏవం ఏకోవ చరేతి అయమ్పి ఏతస్సత్థో. సేసం వుత్తానుసారేన సక్కా జానితున్తి న విత్థారితం (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౪౫-౪౬). నిద్దేసే వత్తబ్బం నత్థి.

పఠమద్వయం.

౧౩౩. తతియగాథా పదత్థతో ఉత్తానా ఏవ. కేవలఞ్చ పన **సహాయసమ్పదన్తి** ఏత్థ అసేక్ఖేహి సీలాదిక్ఖన్ధేహి సమ్పన్నా సహాయా ఏవ “సహాయసమ్పదా”తి వేదితబ్బా. అయం పనేత్థ యోజనా – యా అయం వుత్తా సహాయసమ్పదా, తం సహాయసమ్పదం **అద్ధా పసంసామ,** ఏకంసేనేవ థోమేమాతి వుత్తం హోతి. కథం? **సేట్ఠా సమాసేవితబ్బా సహాయాతి**. కస్మా? అత్తనో సీలాదీహి సేట్ఠే సేవమానస్స సీలాదయో ధమ్మా అనుప్పన్నా ఉప్పజ్జన్తి, ఉప్పన్నా వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లం పాపుణన్తి. సమే సేవమానస్స అఞ్ఞమఞ్ఞసమధారణేన కుక్కుచ్చవినోదనేన చ లద్ధా న పరిహాయన్తి . ఏతే పన సహాయకే సేట్ఠే చ సమే చ అలద్ధా కుహనాదిమిచ్ఛాజీవం వజ్జేత్వా ధమ్మేన సమేన ఉప్పన్నం భోజనం భుఞ్జన్తో తత్థ చ

పటిఘానునయం అనుప్పాదేన్తో అనవజ్జభోజీ హుత్వా అత్థకామో కులపుత్తో ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పో. అహమ్పి హి ఏవం చరన్తో ఇమం సమ్పత్తిం అధిగతోమ్హీతి (సు. ని. అట్ఠ. ౧.౪౭). నిద్దేసో వుత్తనయో ఏవ.

తతియం.

౧౩౪. చతుత్థే **దిస్వాతి** ఓలోకేత్వా. **సువణ్ణస్సాతి** కఞ్చనస్స. "వలయానీ"తి పాఠసేసో. సావసేసపాఠో హి అయం అత్థో. **పభస్సరానీతి** పభాసనసీలాని, జుతిమన్తానీతి వుత్తం హోతి. సేసం ఉత్తానపదత్థమేవ. అయం పన యోజనా – దిస్వా భుజస్మిం సువణ్ణస్స వలయాని "గణవాసే సతి సఙ్ఘట్టనా, ఏకవాసే సతి అఘట్టనా"తి ఏవం చిన్తేన్తో విపస్సనం ఆరభిత్వా పచ్చేకబోధిం అధిగతోమ్హీతి. సేసం వుత్తనయమేవాతి (సు. ని. అట్ఠ. ౧.౪౮). **నూపురానీతి** వలయాని. "నియురా"తి కేచి వదన్తి. **ఘట్టేన్తీతి** అఞ్ఞమఞ్ఞం హనన్తి.

చతుత్థం.

౧౩౫. పఞ్చమగాథా పదత్థతో ఉత్తానా ఏవ. అయం పన ఏత్థ అధిప్పాయో – య్వాయం ఏతేన **దుతీయేన** కుమారేన సీతుణ్హాదీని నివేదేన్తేన సహవాసేన తం సఞ్ఞాపేన్తస్స మమ వాచాభిలాపో, తస్మిం సినేహవసేన **అభిసజ్జనా వా** జాతా. సచే అహం ఇమం న పరిచ్చజామి, తతో **ఆయతిమ్పి** తథేవ హేస్సతి. యథా ఇదాని, **ఏవం దుతీయేన సహ మమస్స, వాచాభిలాపో అభిసజ్జనా వా**. ఉభయమ్పి చేతం అన్తరాయకరం విసేసాధిగమస్సాతి **ఏతం భయం ఆయతిం పేక్ఖమానో** తం ఛడ్డేత్వా యోనిసో పటిపజ్జిత్వా పచ్చేకబోధిం అధిగతోమ్హీతి (సు. ని. అట్ఠ. ౧.౪౯). సేసం వుత్తనయమేవ.

పఞ్చమం.

౧౩౬. ఛట్ఠే **కామాతి** ద్వే కామా వత్థుకామా చ కిలేసకామా చ. తత్థ వత్థుకామా మనాపియా రూపాదయో ధమ్మా, కిలేసకామా ఛన్దాదయో సబ్బేపి రాగప్పభేదా. ఇధ పన వత్థుకామా అధిప్పేతా . రూపాదిఅనేకప్పకారేన **చిత్రా**. లోకస్సాదవసేన **మధురా**. బాలపుథుజ్జనానం మనం రమేన్తీతి **మనోరమా**. **విరూపరూపేనాతి** విరూపేన రూపేన, అనేకవిధేన సభావేనాతి వుత్తం హోతి. తే హి రూపాదివసేన చిత్రా, రూపాదీసుపి నీలాదివసేన వివిధరూపా. ఏవం తేన విరూపరూపేన తథా తథా అస్సాదం దస్సేత్వా **మథేన్తి చిత్తం,** పబ్బజ్జాయ అభిరమితుం న దేన్తీతి. సేసమేత్థ పాకటమేవ. నిగమనమ్పి ద్వీహి తీహి వా పదేహి యోజేత్వా పురిమగాథాసు వుత్తనయేన వేదితబ్బం (సు. ని. అట్ఠ. ౧.౫౦).

కామగుణాతి కామయితబ్బట్ఠేన కామా. బన్ధనట్ఠేన గుణా. "అనుజానామి, భిక్ఖవే, అహతానం వత్థానం దిగుణం సఙ్ఘాటి"న్తి (మహావ. ౩౪౮) ఏత్థ పటలట్ఠో గుణట్ఠో. "అచ్చేన్తి కాలా తరయన్తి రత్తియో, వయోగుణా అనుపుబ్బం జహన్తీ"తి (సం. ని. ౧.౪) ఏత్థ రాసట్ఠో గుణట్ఠో. "సతగుణా దక్ఖిణా పాటికఙ్ఖితబ్బా"తి (మ. ని. ౩.౩౭౯) ఏత్థ ఆనిసంసట్ఠో గుణట్ఠో. "అన్తం అన్తగుణం (దీ. ని. ౨.౩౭౭; మ. ని. ౧.౧౧౦; ఖు. పా. ౩.ద్వత్తింసాకార), కయిరా మాలాగుణే బహూ"తి ఏత్థ బన్ధనట్ఠో గుణట్ఠో. ఇధాపి ఏసేవ అధిప్పేతో, తేన వుత్తం – "బన్ధనట్ఠేన గుణా"తి. **చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యాతి** చక్ఖువిఞ్ఞాణేన పస్సితబ్బా. ఏతేనుపాయేన **సోతవిఞ్ఞేయ్యా**దీసుపి అత్థో వేదితబ్బో. **ఇట్ఠాతి** పరియిట్ఠా వా హోన్తు, మా వా, ఇట్ఠారమ్మణభూతాతి అత్థో.

కన్తాతి కామనీయా. **మనాపాతి** మనవడ్ఢనకా. **పియరూపాతి** పియజాతికా. **కామూపసంహితాతి** ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జమానేన కామేన ఉపసంహితా. **రజనీయాతి** రజ్జనియా, రాగుప్పత్తికారణభూతాతి అత్థో.

యది ముద్దాయాతిఆదీసు ముద్దాతి అఙ్గులిపబ్బేసు సఞ్ఞం ఠపేత్వా హత్థముద్దా. **గణనాతి** అచ్ఛిద్దగణనా. **సఙ్ఖానన్తి** పిణ్డగణనా. యాయ ఖేత్తం ఓలోకేత్వా "ఇధ ఏత్తకా వీహీ భవిస్సన్తి", రుక్ఖం ఓలోకేత్వా "ఇధ ఏత్తకాని ఫలాని భవిస్సన్తి", ఆకాసం ఓలోకేత్వా "ఇమే ఆకాసే సకుణా ఏత్తకా నామ భవిస్సన్తీ"తి జానన్తి. **కసీతి** కసికమ్మం. **వణిజ్జాతి** జఙ్ఘవణిజ్జథలవణిజ్జాదివణిప్పథో. **గోరక్ఖన్తి** అత్తనో వా పరేసం వా గావో రక్ఖిత్వా పఞ్చగోరసవిక్కయేన జీవనకమ్మం. **ఇస్సత్థో** వుచ్చతి ఆవుధం గహేత్వా ఉపట్ఠానకమ్మం. **రాజపోరిసన్తి** వినా ఆవుధేన రాజకమ్మం కత్వా రాజుపట్ఠానం. **సిప్పఞ్ఞతరన్తి** గహితావసేసహత్థిఅస్ససిప్పాది.

సీతస్స పురక్ఖతోతి లక్ఖం వియ సరస్స సీతస్స పురతో ఠితో, సీతేన బాధియమానోతి అత్థో. ఉణ్హోపి ఏసేవ నయో. **డంసాదీసు డంసాతి** పిఙ్గలమక్ఖికా. **మకసాతి** సబ్బమక్ఖికా. **సరీసపాతి** యే కేచి సరిత్వా గచ్ఛన్తి. **రిస్సమానోతి** పీళియమానో రుప్పమానో ఘట్టియమానో. **మీయమానోతి** మరమానో. **అయం, భిక్ఖవేతి** భిక్ఖవే, అయం ముద్దాదీహి జీవికకప్పనం ఆగమ్మ సీతాదిపచ్చయో ఆబాధో. **కామానం ఆదీనవోతి** కామేసు ఉపద్దవో, ఉపసగ్గోతి అత్థో. **సన్దిట్ఠికోతి** పచ్చక్ఖో సామం పస్సితబ్బో. **దుక్ఖక్ఖన్ధోతి** దుక్ఖరాసి. **కామహేతూతిఆదీసు** పచ్చయట్ఠేన కామా అస్స హేతూతి **కామహేతు**. మూలట్ఠేన కామా నిదానమస్సాతి **కామనిదానో**. లిఙ్గవిపల్లాసేన పన "కామనిదాన"న్తి వుత్తో. కారణట్ఠేన కామా అధికరణం అస్సాతి **కామాధికరణో**. లిఙ్గవిపల్లాసేనేవ పన "కామాధికరణ"న్తి వుత్తో. **కామానమేవ హేతూతి** ఇదం నియమవచనం కామపచ్చయా ఉప్పజ్జతియేవాతి అత్థో.

ఉట్ఠహతోతి ఆజీవసముట్ఠాపకవీరియేన ఉట్ఠహన్తస్స. **ఘటతోతి** తం వీరియం పుబ్బేనాపరం ఘటేన్తస్స. **వాయమతోతి** వాయామం పరక్కమం పయోగం కరోన్తస్స. **నాభినిప్ఫజ్జన్తీతి** న నిప్ఫజ్జన్తి, హత్థం నాభిరుహన్తి. **సోచతీతి** చిత్తే ఉప్పన్నబలవసోకేన సోచతి. **కిలమతీతి** కాయే ఉప్పన్నదుక్ఖేన కిలమతి. **పరిదేవతీతి** వాచాయ పరిదేవతి. **ఉరత్తాళిన్తి** ఉరం తాళేత్వా. **కన్దతీతి** రోదతి. **సమ్మోహం ఆపజ్జతీతి** విసఞ్ఞీ వియ సమ్మూళ్హో హోతి. **మోఘన్తి** తుచ్ఛం. **అఫలోతి** నిప్ఫలో.

ఆరక్ఖాధికరణన్తి ఆరక్ఖకారణా. **కిన్తి మేతి** కేన ను ఖో మే ఉపాయేన. **యమ్పి మేతి** యమ్పి మయ్హం కసికమ్మాదీని కత్వా ఉప్పాదితం ధనం అహోసి. **తమ్పి నో నత్థీతి** తమ్పి అమ్హాకం ఇదాని నత్థి.

పున చపరం, భిక్ఖవే, కామహేతూతిఆదినాపి కారణం దస్సేత్వావ ఆదీనవం దీపేతి. తత్థ **కామహేతూతి** కామపచ్చయా **రాజానోపి రాజూహి వివదన్తీతి** అత్థో. **కామనిదానన్తి** భావనపుంసకం, కామే నిదానం కత్వా వివదన్తీతి అత్థో. **కామాధికరణన్తిపి** భావనపుంసకమేవ, కామే అధికరణం కత్వా వివదన్తీతి అత్థో. **కామానమేవ హేతూతి** గామనిగమసేనాపతిపురోహితట్ఠానన్తరాదీనం కామానంయేవ హేతు వివదన్తీతి అత్థో. **ఉపక్కమన్తీతి** పహరన్తి.

అసిచమ్మన్తి అసిఞ్చేవ ఖేటకఫలకాదీని చ.

ధనుకలాపం సన్నయ్హిత్వాతి ధనుం గహేత్వా సరకలాపం సన్నయ్హిత్వా. **ఉభతోబ్యూళ్హన్తి** ఉభతోరాసిభూతం. **పక్ఖన్దన్తీతి** పవిసన్తి. **ఉసూసూతి** కణ్డేసు. **విజ్జోతలన్తేసూతి** పరివత్తమానేసు. **తే తత్థాతి** తే తస్మిం సఙ్గామే.

అద్దావలేపనా ఉపకారియోతి చేత్థ మనుస్సా పాకారపాదం అస్సఖురసణ్ఠానేన ఇట్ఠకాహి చినిత్వా ఉపరి సుధాయ లిమ్పన్తి. ఏవం కతపాకారపాదా "ఉపకారియో"తి వుచ్చన్తి. తా తిన్తేన కలలేన సిత్తా అద్దావలేపనా నామ హోన్తి. **పక్ఖన్దన్తీతి** తాసం హేట్ఠా తిఖిణఅయసూలరుక్ఖసూలాదీహి విజ్ఝియమానా పాకారస్స పిచ్ఛిల్లభావేన ఆరోహితుం అసక్కోన్తాపి ఉపధావన్తియేవ. **ఛకణకాయాతి** కుథితగోమయేన. **అభివగ్గేనాతి** సతదన్తేన. తం అట్ఠదన్తాకారేన కత్వా "నగరద్వారం భిన్దిత్వా పవిసిస్సామా"తి ఆగతే ఉపరిద్వారే ఠితా తస్స బన్ధనయోత్తాని ఛిన్దిత్వా తేన అభివగ్గేన ఓమద్దన్తి.

సన్ధిమ్పి ఛిన్దన్తీతి ఘరసన్ధిమ్పి. **నిల్లోపన్తి** గామే పహరిత్వా మహావిలోపం కరోన్తి. **ఏకాగారికన్తి** పణ్ణాసమత్తాపి సట్ఠిమత్తాపి పరివారేత్వా జీవగ్గాహం గహేత్వా ధనం ఆహరాపేన్తి. **పరిపన్థేపి తిట్ఠన్తీతి** పన్థదూహనకమ్మం కరోన్తి. **అడ్ఢదణ్డకేహీతి** ముగ్గరేహి (మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧౬౮). సేసం వుత్తత్థమేవ.

ఛట్ఠం.

౧౩౭. సత్తమే ఏతీతి **ఈతి,** ఆగన్తుకానం అకుసలభాగియానం బ్యసనహేతూనం ఏతం అధివచనం. తస్మా కామగుణాపి ఏతే అనేకబ్యసనావహట్ఠేన దళ్హసన్నిపాతట్ఠేన చ ఈతి. గణ్డోపి అసుచిం పగ్ఘరతి, ఉద్ధుమాతపరిపక్కపరిభిన్నో హోతి. తస్మా ఏతే కిలేసా అసుచిపగ్ఘరణతో ఉప్పాదజరాభఙ్గేహి ఉద్ధుమాతపరిపక్కపరిభిన్నభావతో చ **గణ్డో**. ఉపద్దవతీతి **ఉపద్దవో,** అనత్థం జనేన్తో అభిభవతి అజ్ఝోత్థరతీతి అత్థో, రాగగణ్డాదీనమేతం అధివచనం. తస్మా కామగుణాపేతే అవిదితనిబ్బానత్థావహహేతుతాయ సబ్బుపద్దవవత్థుతాయ చ ఉపద్దవో. యస్మా పనేతే కిలేసాతురభావం జనేన్తా సీలసఙ్ఖాతమారోగ్యం లోలుప్పం వా ఉప్పాదేన్తా పాకతికమేవ ఆరోగ్యం విలుమ్పన్తి, తస్మా ఇమినా ఆరోగ్యవిలుమ్పనట్ఠేన **రోగో**. అబ్భన్తరమనుపవిట్ఠట్ఠేన పన అన్తోతుదనట్ఠేన దున్నీహరణీయట్ఠేన చ **సల్లం.** దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికభయావహనతో **భయం. మేతన్తి** ఏతం సేసమేత్థ పాకటమేవ. నిగమనమ్పి వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౫౧).

కామరాగరత్తాయన్తి కామరాగేన రత్తో అయం. **ఛన్దరాగవినిబద్ధోతి** ఛన్దరాగేన స్నేహేన బద్ధో. **దిట్ఠధమ్మికాపి గబ్భాతి** ఇమస్మిం అత్తభావే వత్తమానసళాయతనగబ్భా. **సమ్పరాయికాపి గబ్భాతి** పరలోకేపి సళాయతనగబ్భా. **న పరిముచ్చతీతి** పరిముచ్చితుం న సక్కోతి. **ఓతిణ్ణో సాతరూపేనాతి** మధురసభావేన రాగేన ఓతిణ్ణో ఓగాహితో. **పలిపథన్తి** కామకలలమగ్గం. **దుగ్గన్తి** దుగ్గమం.

సత్తమం.

౧౩౮. అట్ఠమే **సీతం** దుబ్బిధం అబ్భన్తరధాతుక్ఖోభపచ్చయఞ్చ బాహిరధాతుక్ఖోభపచ్చయఞ్చ. తథా **ఉణ్హం.** తత్థ **డంసాతి** పిఙ్గలమక్ఖికా. **సరీసపేతి** యే కేచి దీఘజాతికా సరిత్వా గచ్ఛన్తి. సేసం పాకటమేవ. నిగమనమ్పి వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

అట్ఠమం.

౧౩౯. నవమగాథా పదత్థతో పాకటా ఏవ. అయం పనేత్థ అధిప్పాయయోజనా – సా చ ఖో యుత్తివసేన, న అనుస్సవవసేన. యథా అయం హత్థీ మనుస్సకన్తేసు సీలేసు దన్తత్తా అదన్తభూమిం నాగచ్ఛతీతి వా, సరీరమహన్తతాయ

వా **నాగో**. ఏవం కుదాస్సు నామాహమ్పి అరియకన్తేసు సీలేసు దన్తత్తా అదన్తభూమిం నాగమనేన, ఆగుం అకరణేన, పున ఇత్థత్తం అనాగమనేన చ గుణసరీరమహన్తతాయ వా నాగో భవేయ్యం. యథా చేస **యూథాని వివజ్జయిత్వా** ఏకచరియసుఖేన **యథాభిరన్తం విహరే అరఞ్ఞే, ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పో**, కుదాస్సు నామాహమ్పి ఏవం గణం వివజ్జయిత్వా ఏకత్తాభిరతిసుఖేన ఝానసుఖేన యథాభిరన్తం అరఞ్ఞే అత్తనో యథా యథా సుఖం, తథా తథా యత్తకం వా ఇచ్ఛామి, తత్తకం అరఞ్ఞే నివాసం ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పో ఏకో చరేయ్యన్తి అత్థో. యథా చేస సుసణ్ఠితక్ఖన్ధమహన్తతాయ **సఞ్జాతక్ఖన్ధో**, కుదాస్సు నామాహమ్పి ఏవం అసేక్ఖసీలక్ఖన్ధమహన్తతాయ సఞ్జాతక్ఖన్ధో భవేయ్యం. యథా చేస పదుమసదిసగత్తతాయ వా, పదుమకులే ఉప్పన్నతాయ వా **పదుమీ**, కుదాస్సు నామాహమ్పి ఏవం పదుమసదిసబోజ్ఝఙ్గమహన్తతాయ వా, అరియజాతిపదుమే ఉప్పన్నతాయ వా పదుమీ భవేయ్యం. యథా చేస థామబలజవాదీహి **ఉళారో**, కుదాస్సు నామాహమ్పి ఏవం పరిసుద్ధకాయసమాచారతాదీహి సీలసమాధినిబ్బేధికపఞ్ఞాదీహి వా ఉళారో భవేయ్యన్తి ఏవం చిన్తేన్తో విపస్సనం ఆరభిత్వా పచ్చేకబోధిం అధిగతోమ్హీతి.

నవమం.

౧౪౦. దసమే **అట్ఠానతన్తి** అట్ఠానం తం, అకారణం తన్తి వుత్తం హోతి. అనునాసికస్స లోపో కతో “అరియసచ్చాన దస్సన”న్తిఆదీసు (ఖు. పా. ౫.౧౧; సు. ని. ౨౭౦) వియ. **సఙ్గణికారతస్సాతి** గణాభిరతస్స. **యన్తి** కారణవచనమేతం “యం హిరీయతి హిరీయితబ్బేనా”తిఆదీసు (ధ. స. ౩౦) వియ. **ఫస్సయేతి** అధిగచ్ఛే. **సామయికం విముత్తిన్తి** లోకియసమాపత్తిం. సా హి అప్పితప్పితసమయే ఏవ పచ్చనీకేహి విముచ్చనతో “సామయికా విముత్తీ”తి వుచ్చతి. తం సామయికం విముత్తిం. “అట్ఠానం తం, న తం కారణం విజ్జతి సఙ్గణికారతస్స, యేన కారణేన ఫస్సయే ఇతి ఏతం ఆదిచ్చబన్ధుస్స పచ్చేకబుద్ధస్స వచో నిసమ్మ సఙ్గణికారతిం పహాయ యోనిసో పటిపజ్జన్తో అధిగతోమ్హీ”తి ఆహ. సేసం వుత్తనయమేవ (సు. ని. అట్ఠ. ౧.౫౪; అప. అట్ఠ. ౧.౧.౧౧౦).

నిద్దేసే **నేక్ఖమ్మసుఖన్తి** పబ్బజ్జాసుఖం. **పవివేకసుఖన్తి** కాయచిత్తఉపధివివేకే సుఖం. **ఉపసమసుఖన్తి** కిలేసూపసమం ఫలసమాపత్తిసుఖం. **సమ్బోధిసుఖన్తి** మగ్గసుఖం. **నికామలాభీతి** అత్తనో రుచివసేన యథాకామలాభీ. **అకిచ్ఛలాభీతి** అదుక్ఖలాభీ. **అకసిరలాభీతి** విపులలాభీ. **అసామయికన్తి** లోకుత్తరం. **అకుప్పన్తి** కుప్పవిరహితం అచలితం లోకుత్తరమగ్గం.

దసమం.

దుతియవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. తతియవగ్గవణ్ణనా

౧౪౧. తతియవగ్గస్స పఠమే **దిట్ఠీవిసూకానీతి** ద్వాసట్ఠిదిట్ఠిగతాని. తాని హి మగ్గసమ్మాదిట్ఠియా విసూకట్ఠేన విజ్ఝనట్ఠేన విలోమట్ఠేన చ విసూకాని. ఏవం దిట్ఠియా విసూకానీతి దిట్ఠివిసూకాని, దిట్ఠియో ఏవ వా విసూకాని దిట్ఠివిసూకాని. **ఉపాతివత్తోతి** దస్సనమగ్గేన అతిక్కన్తో. **పత్తో నియామన్తి** అవినిపాతధమ్మతాయ సమ్బోధిపరాయనతాయ చ నియతభావం అధిగతో, సమ్మత్తనియామసఙ్ఖాతం వా పఠమమగ్గన్తి. ఏత్తావతా పఠమమగ్గకిచ్చనిప్ఫత్తి చ తస్స పటిలాభో చ వుత్తో. ఇదాని

పటిలద్ధమగ్గోతి ఇమినా సేసమగ్గపటిలాభం దస్సేతి. **ఉప్పన్నఞాణోమ్హీతి** ఉప్పన్నపచ్చేకబోధిఞాణో అమ్హి. ఏతేన ఫలం దస్సేతి. **అనఞ్ఞనేయ్యోతి** అఞ్ఞేహి "ఇదం సచ్చం ఇదం సచ్చ"న్తి ననేతబ్బో. ఏతేన సయమ్భుతం దీపేతి. పత్తే వా పచ్చేకబోధిఞాణే అఞ్ఞనేయ్యతాయ అభావా సయంవసితం. సమథవిపస్సనాయ వా దిట్ఠివిసూకాని ఉపాతివత్తో, ఆదిమగ్గేన పత్తో నియామం, సేసేహి పటిలద్ధమగ్గో, ఫలఞాణేన ఉప్పన్నఞాణో, తం సబ్బం అత్తనావ అధిగతోతి అనఞ్ఞనేయ్యో. సేసం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౨౫; అప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧౧౧).

న పరనేయ్యోతి న అఞ్ఞేహి నేతబ్బో. **న పరప్పత్తియోతి** పచ్చక్ఖధమ్మత్తా న అఞ్ఞేహి సద్దహాపేతబ్బో. **న పరప్పచ్చయోతి** న అస్స పరో పచ్చయో, న పరస్స సద్ధాయ వత్తతీతి న పరప్పచ్చయో. **న పరపటిబద్ధగూతి** న అఞ్ఞేసం పటిబద్ధఞాణగమనో.

పఠమం.

౧౪౨. దుతియే **నిల్లోలుపోతి** అలోలుపో. యో హి రసతణ్హాభిభూతో హోతి, సో భుసం లుప్పతి పునప్పునఞ్చ లుప్పతి, తేన "లోలుపో"తి వుచ్చతి. తస్మా ఏస తం పటిక్ఖిపన్తో ఆహ "నిల్లోలుపో"తి. **నిక్కుహోతి** ఏత్థ కిఞ్చాపి యస్స తివిధకుహనవత్థు నత్థి, సో "నిక్కుహో"తి వుచ్చతి, ఇమిస్సా పన గాథాయ మనుఞ్ఞభోజనాదీసు విమ్హయమనాపజ్జనతో నిక్కుహోతి అయమధిప్పాయో. **నిప్పిపాసోతి** ఏత్థ పాతుమిచ్ఛా పిపాసా, తస్సా అభావేన నిప్పిపాసో, సాదురసలోభేన భోత్తుకమ్యతావిరహితోతి అత్థో. **నిమ్మక్ఖోతి** ఏత్థ పరగుణవినాసనలక్ఖణో మక్ఖో, తస్స అభావేన నిమ్మక్ఖో. అత్తనో గహట్ఠకాలే సూదస్స గుణమక్ఖనాభావం సన్ధాయ ఆహ. **నిద్ధన్తకసావమోహోతి** ఏత్థ రాగాదయో తయో కాయదుచ్చరితాదీని చ తీణీతి ఛ ధమ్మా యథాసమ్భవం అప్పసన్నట్ఠేన సకభావం విజహాపేత్వా పరభావం గణ్హాపనట్ఠేన కసటట్ఠేన చ "కసావా"తి వేదితబ్బా. యథాహ –

> "తత్థ కతమే తయో కసావా? రాగకసావో దోసకసావో మోహకసావో, ఇమే తయో కసావా. తత్థ కతమే అపరేపి తయో కసావా? కాయకసావో వచీకసావో మనోకసావో"తి (విభ॰ ౯౨౪).

తేసు మోహం ఠపేత్వా పఞ్చన్నం కసావానం తేసఞ్చ సబ్బేసం మూలభూతస్స మోహస్స నిద్ధన్తత్తా నిద్ధన్తకసావమోహో, తిణ్ణం ఏవ వా కాయవచీమనోకసావానం మోహస్స చ నిద్ధన్తత్తా నిద్ధన్తకసావమోహో. ఇతరేసు నిల్లోలుపతాదీహి రాగకసావస్స, నిమ్మక్ఖతాయ దోసకసావస్స నిద్ధన్తభావో సిద్ధో ఏవ. **నిరాసనోతి** నిత్తణ్హో. **సబ్బలోకేతి** సకలలోకే, తీసు భవేసు ద్వాదససు వా ఆయతనేసు భవవిభవతణ్హావిరహితో హుత్వాతి అత్థో. సేసం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం . అథ వా తయోపి పాదే వత్వా **ఏకో చరేతి** ఏకో చరితుం సక్కుణేయ్యాతి ఏవమ్పి ఏత్థ సమ్బన్ధో కాతబ్బో (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౯౬).

దుతియం.

౧౪౩. తతియే అయం సఙ్ఖేపత్థో – య్వాయం దసవత్థుకాయ పాపదిట్ఠియా సమన్నాగతత్తా **పాపో**. పరేసమ్పి అనత్థం దస్సేతీతి **అనత్థదస్సీ**. కాయదుచ్చరితాదిమ్హి చ **విసమే నివిట్ఠో**. తం అత్థకామో కులపుత్తో **పాపం సహాయం పరివజ్జయేథ,**

అనత్థదస్సిం విసమే నివిట్ఠం. సయం న సేవేతి అత్తనో వసేన తం న సేవేయ్య. యది పన పరవసో హోతి, కిం సక్కా కాతున్తి వుత్తం హోతి. **పసుత**న్తి పసటం, దిట్ఠివసేన తత్థ తత్థ లగ్గన్తి అత్థో. **పమత్త**న్తి కామగుణేసు వోస్సట్ఠచిత్తం, కుసలభావనారహితం వా. తం ఏవరూపం న సేవే న భజే న పయిరుపాసే, అఞ్ఞదత్థు ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పోతి.

నిద్దేసే **సయం న సేవేయ్యా**తి సామం న ఉపసఙ్కమేయ్య. **సామం న సేవేయ్యా**తి చిత్తేనపి న ఉపసఙ్కమేయ్య. **న సేవేయ్యా**తి న భజేయ్య. **న నిసేవేయ్యా**తి సమీపమ్పి న గచ్ఛేయ్య. **న సంసేవేయ్యా**తి దూరే భవేయ్య. **న పరిసంసేవేయ్యా**తి పటిక్కమేయ్య.

తతియం.

౧౪౪. చతుత్థే అయం సఙ్ఖేపత్థో – **బహుస్సుత**న్తి దువిధో బహుస్సుతో తీసు పిటకేసు అత్థతో నిఖిలో పరియత్తిబహుస్సుతో చ మగ్గఫలవిజ్జాభిఞ్ఞానం పటివిద్ధత్తా పటివేధబహుస్సుతో చ. ఆగతాగమో **ధమ్మధరో**. ఉళారేహి పన కాయవచీమనోకమ్మేహి సమన్నాగతో **ఉళారో**. యుత్తపటిభానో చ ముత్తపటిభానో చ యుత్తముత్తపటిభానో చ **పటిభానవా**. పరియత్తిపరిపుచ్ఛాధిగమవసేన వా తిధా పటిభానవా వేదితబ్బో. యస్స హి పరియత్తి పటిభాతి, సో పరియత్తిపటిభానవా. యస్స అత్థఞ్చ ఞాయఞ్చ లక్ఖణఞ్చ ఠానాట్ఠానఞ్చ పరిపుచ్ఛన్తస్స పరిపుచ్ఛా పటిభాతి, సో పరిపుచ్ఛాపటిభానవా. యేన మగ్గాదయో పటివిద్ధా హోన్తి, సో అధిగమపటిభానవా. తం ఏవరూపం **బహుస్సుతం ధమ్మధరం భజేథ, మిత్తం ఉళారం పటిభానవన్తం**. తతో తస్సానుభావేన అత్తత్థపరత్థఉభయత్థభేదతో వా దిట్ఠధమ్మికసమ్పరాయికపరమత్థభేదతో వా అనేకప్పకారాని **అఞ్ఞాయ అత్థాని,** తతో "అహోసిం ను ఖో అహం అతీతమద్ధాన"న్తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౧.౧౮; సం॰ ని॰ ౨.౨౦; మహాని॰ ౧౭౪) కఙ్ఖాట్ఠానేసు **వినేయ్య కఙ్ఖం** విచికిచ్ఛం వినేత్వా వినాసేత్వా ఏవం కతసబ్బకిచ్చో ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పోతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౫౮).

చతుత్థం.

౧౪౫. పఞ్చమే **ఖిడ్డా** చ **రతి** చ పుబ్బే వుత్తావ. **కామసుఖ**న్తి వత్థుకామసుఖం. వత్థుకామాపి హి సుఖస్స విసయాదిభావేన సుఖన్తి వుచ్చన్తి. యథాహ – "అత్థి రూపం సుఖం సుఖానుపతిత"న్తి (సం॰ ని॰ ౩.౬౦). ఏవమేతం ఖిడ్డం రతిం కామసుఖఞ్చ ఇమస్మిం ఓకాసలోకే **అనలఙ్కరిత్వా** అలన్తి అకత్వా "ఏతం తప్పక"న్తి వా "సారభూత"న్తి వా ఏవం అగ్గహేత్వా. **అనపేక్ఖమానో**తి తేన అనలఙ్కరణేన అనపేక్ఖనసీలో అపిహాలుకో నిత్తణ్హో. **విభూసట్ఠానావిరతో సచ్చవాదీ** ఏకో చరేతి. తత్థ విభూసా దువిధా అగారికవిభూసా చ అనగారికవిభూసా చ. తత్థ అగారికవిభూసా సాటకవేఠనమాలాగన్ధాది, అనగారికవిభూసా చ పత్తమణ్డనాది. విభూసా ఏవ **విభూసట్ఠానం,** తస్మా విభూసట్ఠానా తివిధాయపి విరతియా **విరతో**. అవితథవచనతో **సచ్చవాదీ**తి ఏవమత్థో దట్ఠబ్బో (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౫౯).

పఞ్చమం.

౧౪౬. ఛట్ఠే **ధనానీ**తి ముత్తామణివేళురియసఙ్ఖసిలాపవాళరజతజాతరూపాదీని రతనాని. **ధఞ్ఞానీ**తి సాలివీహియవగోధుమకఙ్గువరకకుద్రూసకప్పభేదాని సత్త సేసాపరణ్ణాని చ. **బన్ధవానీ**తి ఞాతిబన్ధు, గోత్తబన్ధు, మిత్తబన్ధు,

సిప్పబన్ధువసేన చతుబ్బిధబన్ధవే. **యథోధికానీ**తి సకసకఓధివసేన ఠితానియేవ. సేసం వుత్తనయమేవాతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౬౦).

ఛట్ఠం.

౧౪౭. సత్తమే **సఙ్గో ఏసో**తి అత్తనో ఉపభోగం నిద్దిసతి. సో హి సజ్జన్తి తత్థ పాణినో కద్దమే పవిట్ఠో హత్థీ వియాతి **సఙ్గో**. **పరిత్తమేత్థ సోఖ్యన్తి** ఏత్థ పఞ్చకామగుణూపభోగకాలే విపరీతసఞ్ఞాయ ఉప్పాదేతబ్బతో కామావచరధమ్మపరియాపన్నతో వా లామకట్ఠేన సోఖ్యం పరిత్తం, విజ్జుప్పభాయ ఓభాసితనచ్చదస్సనసుఖం వియ ఇత్తరం, తావకాలికన్తి వుత్తం హోతి. **అప్పస్సాదో దుక్ఖమేత్థ భియ్యో**తి ఏత్థ చ య్వాయం "యం ఖో, భిక్ఖవే, ఇమే పఞ్చ కామగుణే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి సుఖం సోమనస్సం, అయం కామానం అస్సాదో"తి వుత్తో, సో యమిదం "కో చ, భిక్ఖవే, కామానం ఆదీనవో, ఇధ, భిక్ఖవే, కులపుత్తో యేన సిప్పట్ఠానేన జీవికం కప్పేతి యది ముద్దాయ యది గణనాయా"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౬౭) ఏవమాదినా నయేనేత్థ దుక్ఖం వుత్తం, తం ఉపనిధాయ అప్పోదకబిన్దుమత్తో హోతి, అథ ఖో దుక్ఖమేవ భియ్యో బహు, చతూసు సముద్దేసు ఉదకసదిసో హోతి. తేన వుత్తం – "అప్పస్సాదో దుక్ఖమేత్థ భియ్యో"తి. **గళో ఏసో**తి అస్సాదం దస్సేత్వా ఆకడ్ఢనవసేన బళిసో వియ ఏసో, యదిదం పఞ్చ కామగుణా. **ఇతి ఞత్వా మతిమా**తి ఏవం ఞత్వా బుద్ధిమా పణ్డితో పురిసో సబ్బమ్పేతం పహాయ ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పోతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౬౧).

సత్తమం.

౧౪౮. అట్ఠమగాథాయ దుతియపాదే **జాల**న్తి సుత్తమయం వుచ్చతి. **అమ్బూ**తి ఉదకం, తత్థ చరతీతి **అమ్బుచారీ**, మచ్ఛస్సేతం అధివచనం. సలిలే అమ్బుచారీ **సలిలమ్బుచారీ**. తస్మిం నదీసలిలే జాలం భేత్వా గతఅమ్బుచారీవాతి వుత్తం హోతి. తతియపాదే **దడ్ఢ**న్తి దడ్ఢట్ఠానం వుచ్చతి. యథా అగ్గి దడ్ఢట్ఠానం పున న నివత్తతి, న తత్థ భియ్యో ఆగచ్ఛతి, ఏవం మగ్గఞాణగ్గినా దడ్ఢం కామగుణట్ఠానం అనివత్తమానో, తత్థ భియ్యో అనాగచ్ఛన్తోతి వుత్తం హోతి. సేసం వుత్తనయమేవాతి.

సంయోజనానీతి యస్స సంవిజ్జన్తి, తం పుగ్గలం వట్టస్మిం సంయోజేన్తి బన్ధన్తీతి సంయోజనాని. ఇమాని పన సంయోజనాని కిలేసపటిపాటియాపి ఆహరితుం వట్టతి మగ్గపటిపాటియాపి. కామరాగపటిఘసంయోజనాని అనాగామిమగ్గేన పహీయన్తి, మానసంయోజనం అరహత్తమగ్గేన, దిట్ఠివిచికిచ్ఛాసీలబ్బతపరామాసా సోతాపత్తిమగ్గేన, భవరాగసంయోజనం అరహత్తమగ్గేన, ఇస్సామచ్ఛరియాని సోతాపత్తిమగ్గేన, అవిజ్జా అరహత్తమగ్గేన. మగ్గపటిపాటియా దిట్ఠివిచికిచ్ఛాసీలబ్బతపరామాసఇస్సామచ్ఛరియా సోతాపత్తిమగ్గేన పహీయన్తి, కామరాగపటిఘా అనాగామిమగ్గేన, మానభవరాగఅవిజ్జా అరహత్తమగ్గేనాతి. **భిన్దిత్వా**తి భేదం పాపేత్వా. **పభిన్దిత్వా**తి ఛిన్దం కత్వా. **దాలయిత్వా**తి ఫాలేత్వా. **పదాలయిత్వా**తి హీరేత్వా. **సమ్పదాలయిత్వా**తి ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం.

అట్ఠమం.

౧౪౯. నవమే **ఓక్ఖిత్తచక్ఖూ**తి హేట్ఠాఖిత్తచక్ఖు, సత్త గీవట్ఠీని పటిపాటియా ఠపేత్వా పరివజ్జనపహాతబ్బదస్సనత్థం యుగమత్తం పేక్ఖమానోతి వుత్తం హోతి. న తు హనుకట్ఠినా హదయట్ఠిం సఙ్ఘట్టేన్తో. ఏవఞ్హి ఓక్ఖిత్తచక్ఖుతా న సమణసారుప్పా హోతి. **న చ పాదలోలో**తి ఏకస్స దుతియో ద్విన్నం తతియోతి ఏవం గణమజ్ఝం, పవిసితుకామతాయ కణ్డూయమానపాదో

వియ అభవన్తో, దీఘచారికఅనవట్ఠితచారికవిరతో వా. **గుత్తిన్ద్రియోతి** ఛసు ఇన్ద్రియేసు ఇధ మనిన్ద్రియస్స విసుం వుత్తత్తా వుత్తావసేసవసేన గోపితిన్ద్రియో. **రక్ఖితమానసానోతి** మానసంయేవ మానసానం, తం రక్ఖితమస్సాతి రక్ఖితమానసానో. యథా కిలేసేతి న విలుప్పతి, ఏవం రక్ఖితచిత్తోతి వుత్తం హోతి. **అనవస్సుతోతి** ఇమాయ పటిపత్తియా తేసు తేసు ఆరమ్మణేసు కిలేసఅన్వాస్సవవిరహితో. **అపరిడయ్హమానోతి** ఏవం అన్వాస్సవవిరహితా ఏవ కిలేసగ్గీహి అపరిడయ్హమానో, బహిద్ధా వా అనవస్సుతో, అజ్ఝత్తం అపరిడయ్హమానో. సేసం వుత్తనయమేవాతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౬౩).

చక్ఖునా రూపం దిస్వాతి కారణవసేన "చక్ఖూ"తి లద్ధవోహారేన రూపదస్సనసమత్థేన చక్ఖువిఞ్ఞాణేన రూపం దిస్వా. పోరాణా పనాహు –

"చక్ఖు రూపం న పస్సతి అచిత్తకత్తా, చిత్తం న పస్సతి అచక్ఖుకత్తా, ద్వారారమ్మణసఙ్ఘట్టనే పన పసాదవత్థుకేన చిత్తేన పస్సతి. ఈదిసీ పనేసా 'ధనునా విజ్ఝతీ'తిఆదీసు వియ ససమ్భారకథా నామ హోతి, తస్మా చక్ఖువిఞ్ఞాణేన రూపం దిస్వాతి అయమేవేత్థ అత్థో"తి (విసుద్ధి॰ ౧.౧౫; ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౩౫౨).

నిమిత్తగ్గాహీతి ఇత్థిపురిసనిమిత్తం వా సుభనిమిత్తాదికం వా కిలేసవత్థుభూతం నిమిత్తం ఛన్దరాగవసేన గణ్హాతి, దిట్ఠమత్తవసేన న సణ్ఠాతి. **అనుబ్యఞ్జనగ్గాహీతి** కిలేసానం అనుబ్యఞ్జనతో పాకటభావకరణతో "అనుబ్యఞ్జన"న్తి లద్ధవోహారం హత్థపాదహసితలపితవిలోకితాదిభేదం ఆకారం గణ్హాతి.

యత్వాధికరణమేనన్తిఆదిమ్హి యంకారణా యస్స చక్ఖున్ద్రియాసంవరస్స హేతు. ఏతం పుగ్గలం సతికవాటేన **చక్ఖున్ద్రియం అసంవుతం** అపిహితచక్ఖుద్వారం హుత్వా **విహరన్తం** ఏతే అభిజ్ఝాదయో **ధమ్మా అన్వాస్సవేయ్యుం. తస్స సంవరాయ న పటిపజ్జతీతి** తస్స చక్ఖున్ద్రియస్స సతికవాటేన పిదహనత్థాయ న పటిపజ్జతి. ఏవంభూతోయేవ చ "**న రక్ఖతి చక్ఖున్ద్రియం. న చక్ఖున్ద్రియే సంవరం ఆపజ్జతీ**"తిపి వుచ్చతి.

తత్థ కిఞ్చాపి చక్ఖున్ద్రియే సంవరో వా అసంవరో వా నత్థి. న హి చక్ఖుపసాదం నిస్సాయ సతి వా ముట్ఠస్సచ్చం వా ఉప్పజ్జతి, అపి చ యదా రూపారమ్మణం చక్ఖుస్స ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, తదా భవఙ్గే ద్విక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధే కిరియమనోధాతు ఆవజ్జనకిచ్చం సాధయమానా ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి, తతో చక్ఖువిఞ్ఞాణం దస్సనకిచ్చం తతో విపాకమనోధాతు సమ్పటిచ్ఛనకిచ్చం తతో విపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు సన్తీరణకిచ్చం తతో కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు వోట్ఠపనకిచ్చం సాధయమానా ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి, తదనన్తరం జవనం జవతి. తత్రాపి నేవ భవఙ్గసమయే, న ఆవజ్జనాదీనం అఞ్ఞతరసమయే సంవరో వా అసంవరో వా అత్థి, జవనక్ఖణే పన సచే దుస్సీల్యం వా ముట్ఠస్సచ్చం వా అఞ్ఞాణం వా అక్ఖన్తి వా కోసజ్జం వా ఉప్పజ్జతి, అసంవరో హోతి. ఏవం హోన్తో పన సో చక్ఖున్ద్రియే అసంవరోతి వుచ్చతి. కస్మా? యస్మా తస్మిం సతి ద్వారమ్పి అగుత్తం హోతి భవఙ్గమ్పి ఆవజ్జనాదీని వీథిచిత్తానిపి. యథా కిం? యథా నగరే చతూసు ద్వారేసు అసంవుతేసు కిఞ్చాపి అన్తోఘరద్వారకోట్ఠకగబ్భాదయో సుసంవుతా, తథాపి అన్తోనగరే సబ్బం భణ్డం అరక్ఖితం అగోపితమేవ హోతి. నగరద్వారేన హి పవిసిత్వా చోరా యదిచ్ఛన్తి, తం హరేయ్యుం. ఏవమేవ జవనే దుస్సీల్యాదీసు ఉప్పన్నేసు తస్మిం అసంవరే సతి ద్వారమ్పి అగుత్తం హోతి భవఙ్గమ్పి ఆవజ్జనాదీని వీథిచిత్తానిపీతి.

చక్ఖునా రూపం దిస్వా న నిమిత్తగ్గాహీ హోతీతిఆదీసు **న నిమిత్తగ్గాహీ హోతీ**తి ఛన్దరాగవసేన వుత్తప్పకారం నిమిత్తం న గణ్హాతి. ఏవం సేసపదానిపి వుత్తపటిక్ఖేపేన వేదితబ్బాని. యథా చ హేట్ఠా "జవనే దుస్సీల్యాదీసు ఉప్పన్నేసు తస్మిం అసంవరే సతి ద్వారమ్పి అగుత్తం హోతి భవఙ్గమ్పి ఆవజ్జనాదీని వీథిచిత్తానిపీ"తి వుత్తం, ఏవమిధ తస్మిం సీలాదీసు ఉప్పన్నేసు ద్వారమ్పి గుత్తం హోతి భవఙ్గమ్పి ఆవజ్జనాదీని వీథిచిత్తానిపి. యథా కిం? యథా నగరద్వారేసు సంవుతేసు కిఞ్చాపి అన్తోఘరాదయో అసంవుతా హోన్తి. తథాపి అన్తోనగరే సబ్బం భణ్డం సురక్ఖితం సుగోపితమేవ హోతి. నగరద్వారేసు పిహితేసు చోరానం పవేసో నత్థి. ఏవమేవ జవనే సీలాదీసు ఉప్పన్నేసు ద్వారమ్పి గుత్తం హోతి భవఙ్గమ్పి ఆవజ్జనాదీని వీథిచిత్తానిపి. తస్మా జవనక్ఖణే ఉప్పజ్జమానోపి చక్ఖున్ద్రియే సంవరోతి వుత్తో (ధ. స. అట్ఠ. ౧౩౫౨; విసుద్ధి. ౧.౧౫).

అవస్సుతపరియాయఞ్చాతి కిలేసేహి తిన్తకారణఞ్చ. **అనవస్సుతపరియాయఞ్చా**తి కిలేసేహి అతిన్తకారణఞ్చ.

పియరూపే రూపేతి ఇట్ఠజాతికే రూపారమ్మణే. **అప్పియరూపే రూపే**తి అనిట్ఠసభావే రూపారమ్మణే. **బ్యాపజ్జతీ**తి దోసవసేన పూతిభావమాపజ్జతి. **ఓతార**న్తి ఛిద్దం అన్తరం. **ఆరమ్మణ**న్తి పచ్చయం.

అధిభంసూతి మద్దంసు. **న అధిభోసీ**తి న మద్ది. **బహలమత్తికా**తి పునప్పునం దానవసేన ఉద్ధమాయికా బహలమత్తికా. **అద్దావలేపనా**తి అసుక్ఖమత్తికదానా. సేసమేత్థ ఉత్తానం.

నవమం.

౧౩౦. దసమే **కాసాయవత్థో అభినిక్ఖమిత్వా**తి ఇమస్స పాదస్స గేహా అభినిక్ఖమిత్వా కాసాయవత్థో హుత్వాతి ఏవమత్థో వేదితబ్బో. సేసం వుత్తనయేనేవ సక్కా జానితున్తి న విత్థారితన్తి.

దసమం.

తతియవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. చతుత్థవగ్గవణ్ణనా

౧౩౧. చతుత్థవగ్గస్స పఠమే **రసేసూ**తి అమ్బిలమధురతిత్తకకటుకలోణికఖారికకసావాదిభేదేసు సాయనీయేసు. **గేధం అకర**న్తి గిద్ధిం అకరోన్తో, తణ్హం అనుప్పాదేన్తోతి వుత్తం హోతి. **అలోలో**తి "ఇదం సాయిస్సామి, ఇదం సాయిస్సామీ"తి ఏవం రసవిసేసేసు అనాకులో. **అనఞ్ఞపోసీ**తి పోసేతబ్బకసద్ధివిహారికాదివిరహితో, కాయసన్ధారణమత్తేన సన్తుట్ఠోతి వుత్తం హోతి. యథా వా పుబ్బే ఉయ్యానే రసేసు గేధకరణలోలో హుత్వా అఞ్ఞపోసీ ఆసిం, ఏవం అహుత్వా యాయ తణ్హాయ లోలో హుత్వా రసేసు గేధం కరోతి, తం తణ్హం హిత్వా ఆయతిం తణ్హామూలకస్స అఞ్ఞస్స అత్తభావస్స అనిబ్బత్తనేన అనఞ్ఞపోసీతి దస్సేతి. అథ వా అత్థభఞ్జనకట్ఠేన కిలేసా "అఞ్ఞే"తి వుచ్చన్తి, తేసం అపోసనేన అనఞ్ఞపోసీతి అయమేత్థ అత్థో. **సపదానచారీ**తి అవోక్కమ్మచారీ అనుపుబ్బచారీ, ఘరపటిపాటిం అఛడ్డేత్వా అడ్ఢకులఞ్చ దలిద్దకులఞ్చ నిరన్తరం పిణ్డాయ పవిసమానోతి అత్థో. **కులే కులే అప్పటిబద్ధచిత్తో**తి ఖత్తియకులాదీసు యత్థ కత్థచి కిలేసవసేన అలగ్గచిత్తో, చన్దూపమో నిచ్చనవకో హుత్వాతి అత్థో. సేసం వుత్తనయమేవాతి (సు. ని. అట్ఠ. ౧.౬౫; అప. అట్ఠ. ౧.౧.౧౨౧).

పఠమం.

౧౦౨. దుతియే **ఆవరణానీ**తి నీవరణానేవ, తాని అత్థతో ఉరగసుత్తే (సు॰ ని॰ ౧ ఆదయో) వుత్తాని. తాని పన యస్మా అబ్భాదయో వియ చన్దం సూరియం వా చేతో ఆవరన్తి, తస్మా "ఆవరణాని చేతసో"తి వుత్తాని. తాని ఉపచారేన వా అప్పనాయ వా **పహాయ. ఉపక్కిలేసే**తి ఉపగమ్మ చిత్తం విబాధేన్తే అకుసలే ధమ్మే, **వత్థోపమాదీసు** (మ॰ ని॰ ౧.౭౦ ఆదయో) వుత్తే అభిజ్ఝాదయో వా. **బ్యపనుజ్జా**తి పనుదిత్వా వినాసేత్వా, విపస్సనామగ్గేన పజహిత్వాతి అత్థో . **సబ్బే**తి అనవసేసే. ఏవం సమథవిపస్సనాసమ్పన్నో పఠమమగ్గేన దిట్ఠినిస్సయస్స పహీనత్తా **అనిస్సితో**. సేసమగ్గేహి ఛేత్వా తేధాతుకగతం **సినేహదోసం,** తణ్హారాగన్తి వుత్తం హోతి. సినేహో ఏవ హి గుణపటిపక్ఖతో సినేహదోసోతి వుత్తో. సేసం వుత్తనయమేవ (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౬౬).

దుతియం.

౧౦౩. తతియే **విపిట్ఠికత్వానా**తి పిట్ఠితో కత్వా, ఛడ్డేత్వా జహిత్వాతి అత్థో. **సుఖం దుఖఞ్చా**తి కాయికం సాతాసాతం. **సోమనస్సదోమనస్సన్తి** చేతసికం సాతాసాతం. **ఉపేక్ఖన్తి** చతుత్థజ్ఝానుపేక్ఖం. **సమథన్తి** చతుత్థజ్ఝానసమథమేవ. **విసుద్ధన్తి** పఞ్చనీవరణవితక్కవిచారపీతిసుఖసఙ్ఖాతేహి నవహి పచ్చనీకధమ్మేహి విముత్తత్తా అతిసుద్ధం, నిద్ధన్తసువణ్ణమివ విగతూపక్కిలేసన్తి అత్థో.

అయం పన యోజనా – విపిట్ఠికత్వాన సుఖం దుక్ఖఞ్చ పుబ్బేవ, పఠమజ్ఝానూపచారభూమియంయేవ దుక్ఖం, తతియజ్ఝానూపచారభూమియఞ్చ సుఖన్తి అధిప్పాయో. పున ఆదితో వుత్తం **చ**-కారం పరతో నేత్వా "సోమనస్సం దోమనస్సఞ్చ విపిట్ఠికత్వాన పుబ్బేవా"తి అధికారో. తేన సోమనస్సం చతుత్థజ్ఝానూపచారే, దోమనస్సఞ్చ దుతియజ్ఝానూపచారేయేవాతి దీపేతి. ఏతాని హి ఏతేసం పరియాయతో పహానట్ఠానాని. నిప్పరియాయతో పన దుక్ఖస్స పఠమజ్ఝానం, దోమనస్సస్స దుతియజ్ఝానం, సుఖస్స తతియజ్ఝానం, సోమనస్సస్స చతుత్థజ్ఝానం పహానట్ఠానం. యథాహ – "పఠమజ్ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి ఏత్థుప్పన్నం దుక్ఖిన్ద్రియం అపరిసేసం నిరుజ్ఝతీ"తిఆది (సం॰ ని॰ ౫.౫౧౦). తం సబ్బం హేట్ఠా వుత్తనయేన గహేతబ్బం. పరతో **పుబ్బేవా**తి తీసు పఠమజ్ఝానదీసు దుక్ఖదోమనస్ససుఖాని విపిట్ఠికత్వా ఏత్థేవ చ చతుత్థజ్ఝానే సోమనస్సం విపిట్ఠికత్వా ఇమాయ పటిపదాయ **లద్ధానుపేక్ఖం సమథం విసుద్ధం ఏకో చరే** ఇతి. సేసం వుత్తనయమేవాతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౬౭; అప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧౨౩).

తతియం.

౧౦౪. చతుత్థే ఆరద్ధం వీరియం అస్సాతి **ఆరద్ధవీరియో**. ఏతేన అత్తనో వీరియారమ్భం ఆదివీరియం దస్సేతి. పరమత్థో వుచ్చతి నిబ్బానం, తస్స పత్తియా **పరమత్థపత్తియా**. ఏతేన వీరియారమ్భేన పత్తబ్బఫలం దస్సేతి. **అలీనచిత్తో**తి ఏతేన వీరియుపత్థమ్భేనం చిత్తచేతసికానం అలీనతం దస్సేతి. **అకుసీతవుత్తీ**తి ఏతేన ఠానాసనచఙ్కమాదీసు కాయస్స అనవసీదనం. **దళ్హనిక్కమో**తి ఏతేన "కామం తచో చ న్హారు చా"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౮౪; సం॰ ని॰ ౨.౨౨; అ॰ ని॰ ౨.౫; మహాని॰ ౧౯౬) ఏవం పవత్తం పదహానవీరియం దస్సేతి. యం తం అనుపుబ్బసిక్ఖాదీసు పదహన్తో "కాయేన చేవ పరమత్థసచ్చం సచ్ఛికరోతి, పఞ్ఞాయ చ నం అతివిజ్ఝ పస్సతీ"తి వుచ్చతి. అథ వా ఏతేన మగ్గసమ్పయుత్తవీరియం దస్సేతి. తఞ్హి దళ్హఞ్చ

భావనాపారిపూరిగతత్తా, నిక్కమో చ సబ్బసో పటిపక్ఖా నిక్ఖన్తత్తా, తస్మా తంసమఙ్గీపుగ్గలోపి దళ్హో నిక్కమో అస్సాతి “దళ్హనిక్కమో”తి వుచ్చతి. **థామబలూపపన్నో**తి మగ్గక్ఖణే కాయథామేన ఞాణబలేన చ ఉపపన్నో. అథ వా థామభూతేన బలేన ఉపపన్నోతి **థామబలూపపన్నో**, థిరఞాణబలూపపన్నోతి వుత్తం హోతి. ఏతేన తస్స వీరియస్స విపస్సనాఞాణసమ్పయోగం దీపేన్తో యోనిసో పదహనభావం సాధేతి. పుబ్బభాగమజ్ఝిమఉక్కట్ఠవీరియవసేన వా తయోపి పాదా యోజేతబ్బా. సేసం వుత్తనయమేవాతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౬౮).

చతుత్థం.

౧౨౫. పఞ్చమే **పటిసల్లాన**న్తి తేహి తేహి సత్తసఙ్ఖారేహి పటినివత్తిత్వా సల్లీనం, ఏకత్తసేవితా ఏకీభావో కాయవివేకోతి అత్థో. **ఝాన**న్తి పచ్చనీకఝాపనతో ఆరమ్మణలక్ఖణూపనిజ్ఝానతో చ చిత్తవివేకో వుచ్చతి. తత్థ అట్ఠ సమాపత్తియో నీవరణాదిపచ్చనీకఝాపనతో కసిణాదిఆరమ్మణూపనిజ్ఝానతో చ “ఝాన”న్తి వుచ్చతి. విపస్సనామగ్గఫలాని సత్తసఞ్ఞాదిపచ్చనీకఝాపనతో లక్ఖణూపనిజ్ఝానతో చ “ఝాన”న్తి వుచ్చతి. ఇధ పన ఆరమ్మణూపనిజ్ఝానమేవ అధిప్పేతం . ఏవమేతం పటిసల్లానఞ్చ ఝానఞ్చ **అరిఞ్చమానో**తి అజహమానో అనిస్సజ్జమానో. **ధమ్మేసూతి** విపస్సనుపగేసు పఞ్చక్ఖన్ధాదిధమ్మేసు. **నిచ్చ**న్తి సతతం సమితం అబ్బోకిణ్ణం. **అనుధమ్మచారీ**తి తే ధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తమానేన అనుగతం విపస్సనాధమ్మం చరమానో. అథ వా **ధమ్మేసూతి** ఏత్థ **ధమ్మా**తి నవ లోకుత్తరధమ్మా, తేసం ధమ్మానం అనులోమో ధమ్మోతి అనుధమ్మో, విపస్సనాయేతం అధివచనం. తత్థ “ధమ్మానం నిచ్చం అనుధమ్మచారీ”తి వత్తబ్బే గాథాబన్ధసుఖత్థం విభత్తిబ్యత్తయేన “ధమ్మేసూ”తి వుత్తం సియా. **ఆదీనవం సమ్మసితా భవేసూ**తి తాయ అనుధమ్మచారితాసఙ్ఖాతాయ విపస్సనాయ అనిచ్చాకారాదిదోసం తీసు భవేసు సమనుపస్సన్తో ఏవం ఇమాయ కాయవివేకచిత్తవివేకం అరిఞ్చమానో సిఖాప్పత్తవిపస్సనాసఙ్ఖాతాయ పటిపదాయ అధిగతోతి వత్తబ్బో **ఏకో చరే**తి ఏవం యోజనా వేదితబ్బా (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౬౯; అప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧౨౫).

పఞ్చమం.

౧౨౬. ఛట్ఠే **తణ్హక్ఖయ**న్తి నిబ్బానం, ఏవం దిట్ఠాదీనవాయ తణ్హాయ ఏవ అప్పవత్తిం. **అప్పమత్తో**తి సాతచ్చకారీ. **అనేళమూగో**తి అలాలాముఖో. అథ వా అనేళో చ అమూగో చ, పణ్డితో బ్యత్తోతి వుత్తం హోతి. హితసుఖసమ్పాపకం సుతమస్స అత్థీతి **సుతవా,** ఆగమసమ్పన్నోతి వుత్తం హోతి. **సతీమా**తి చిరకతాదీనం అనుస్సరితా. **సఙ్ఖాతధమ్మో**తి ధమ్మూపపరిక్ఖాయ పరిఞ్ఞాతధమ్మో. **నియతో**తి అరియమగ్గేన నియామం పత్తో. **పధానవా**తి సమ్మప్పధానవీరియసమ్పన్నో. ఉప్పటిపాటియా ఏస పాఠో యోజేతబ్బో. ఏవమేతేహి అప్పమాదాదీహి సమన్నాగతో నియామసమ్పాపకేన పధానేన పధానవా, తేన పధానేన పత్తనియామత్తా నియతో, తతో అరహత్తప్పత్తియా సఙ్ఖాతధమ్మో. అరహా హి పున సఙ్ఖాతబ్బాభావతో “సఙ్ఖాతధమ్మో”తి వుచ్చతి. యథాహ – “యే చ సఙ్ఖాతధమ్మాసే, యే చ సేక్ఖా పుథూ ఇధా”తి (సం॰ ని॰ ౨.౩౧; సు॰ ని॰ ౧౦౪౪; చూళని॰ అజితమాణవపుచ్ఛా ౬౩, అజితమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౭; నేత్తి॰ ౧౪; పేటకో॰ ౪౫). సేసం వుత్తనయమేవాతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭౦).

ఛట్ఠం.

౧౩౬. సత్తమే **సీహోతి** చత్తారో సీహా – తిణసీహో, పణ్డుసీహో, కాళసీహో, కేసరసీహోతి. తేసం కేసరసీహో అగ్గమక్ఖాయతి, ఏసో ఇధ అధిప్పేతో. **వాతో** పురత్థిమాదివసేన అనేకవిధో. **పదుమం** రత్తసేతాదివసేన. తేసు యో కోచి వాతో యం కిఞ్చి పదుమం వట్టతియేవ. తత్థ యస్మా సన్తాసో అత్తసినేహేన హోతి, అత్తసినేహో చ తణ్హాలేపో, సోపి దిట్ఠిసమ్పయుత్తేన వా దిట్ఠివిప్పయుత్తేన వా లోభేన హోతి, సోపి చ తణ్హాయేవ. సజ్జనం పన తత్థ ఉపపరిక్ఖావిరహితస్స మోహేన హోతి, మోహో చ అవిజ్జా. తత్థ సమథేన తణ్హాయ పహానం హోతి, విపస్సనాయ అవిజ్జాయ. తస్మా సమథేన అత్తసినేహం పహాయ **సీహో వియ సద్దేసు** అనిచ్చదుక్ఖాదీసు**అసన్తసన్తో,** విపస్సనాయ మోహం పహాయ **వాతోవ జాలమ్హి** ఖన్ధాయతనాదీసు **అసజ్జమానో,** సమథేనేవ లోభం, లోభసమ్పయుత్తం ఏవ దిట్ఠిఞ్చ పహాయ, **పదుమంవ తోయేన** సబ్బభవభోగలోభేన **అలిప్పమానో.**

ఏత్థ చ సమథస్స సీలం పదట్ఠానం, సమథో సమాధి, విపస్సనా పఞ్ఞాతి ఏవం తేసు ద్వీసు ధమ్మేసు సిద్ధేసు తయోపి ఖన్ధా సిద్ధా హోన్తి. తత్థ సీలక్ఖన్ధేన సురతో హోతి, సో సీహోవ సద్దేసు ఆఘాతవత్థూసు అకుజ్ఝితుకామతాయ న సన్తసతి, పఞ్ఞాక్ఖన్ధేన పటివిద్ధసభావో వాతోవ జాలమ్హి ఖన్ధాదిధమ్మభేదే న సజ్జతి, సమాధిక్ఖన్ధేన వీతరాగో పదుమంవ తోయేన రాగేన న లిప్పతి. ఏవం సమథవిపస్సనాహి సీలసమాధిపఞ్ఞాక్ఖన్ధేహి చ యథాసమ్భవం అవిజ్జాతణ్హానం, తిణ్ణఞ్చ అకుసలమూలానం పహానవసేన అసన్తసన్తో అసజ్జమానో అలిప్పమానో చ వేదితబ్బో. సేసం వుత్తనయమేవాతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭౧; అప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧౨౭).

సత్తమం.

౧౩౭. అట్ఠమే సహనా చ హననా చ సీఘజవత్తా చ **సీహో**. కేసరసీహోవ ఇధ అధిప్పేతో. దాఠా బలమస్స అత్థీతి **దాఠబలీ. పసయ్హ అభిభుయ్యాతి** ఉభయం **చారీ**సద్దేన సహ యోజేతబ్బం **పసయ్హచారీ అభిభుయ్యచారీ**తి. తత్థ పసయ్హ నిగ్గయ్హ పవాహేత్వా చరణేన పసయ్హచారీ . అభిభవిత్వా సన్తాసేత్వా వసీకత్వా చరణేన అభిభుయ్యచారీ. స్వాయం కాయబలేన పసయ్హచారీ, తేజసా అభిభుయ్యచారీ. తత్థ సచే కోచి వదేయ్య “కిం పసయ్హ అభిభుయ్యచారీ”తి. తతో **మిగానన్తి** సామివచనం ఉపయోగత్థే కత్వా “మిగే పసయ్హ అభిభుయ్యచారీ”తి పటివత్తబ్బం. **పన్తానీ**తి దూరాని. **సేనాసనానీ**తి వసనట్ఠానాని. సేసం పుబ్బే వుత్తనయేనేవ సక్కా జానితున్తి న విత్థారితం (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭౨).

అట్ఠమం.

౧౩౮. నవమే “సబ్బే సత్తా సుఖితా భవన్తూ”తిఆదినా నయేన హితసుఖూపనయనకామతా **మేత్తా**. “అహో వత ఇమమ్హా దుక్ఖా విముచ్చేయ్యు”న్తిఆదినా నయేన అహితదుక్ఖాపనయనకామతా **కరుణా**. “మోదన్తి వత భోన్తో సత్తా, మోదన్తి సాధు సుట్ఠూ”తిఆదినా నయేన హితసుఖావిప్పయోగకామతా **ముదితా**. “పఞ్ఞాయిస్సన్తి సకేన కమ్మేనా”తి సుఖదుక్ఖేసు అజ్ఝుపేక్ఖనతా **ఉపేక్ఖా**. గాథాబన్ధసుఖత్థం పన ఉప్పటిపాటియా మేత్తం వత్వా ఉపేక్ఖా వుత్తా, ముదితా చ పచ్ఛా. **విముత్తి**న్తి చతస్సోపి హి విముత్తీ. ఏతా అత్తనో పచ్చనీకధమ్మేహి విముత్తత్తా విముత్తియో. తేన వుత్తం – “మేత్తం ఉపేక్ఖం కరుణం విముత్తిం, ఆసేవమానో ముదితఞ్చ కాలే”తి.

తత్థ **ఆసేవమానో**తి తిస్సో తికచతుక్కజ్ఝానవసేన భావయమానో, ఉపేక్ఖం చతుత్థజ్ఝానవసేన భావయమానో. **కాలే**తి మేత్తం ఆసేవిత్వా తతో వుట్ఠాయ కరుణం, తతో వుట్ఠాయ ముదితం, తతో ఇతరతో వా నిప్పీతికజ్ఝానతో వుట్ఠాయ ఉపేక్ఖం ఆసేవమానోవ "కాలే ఆసేవమానో"తి వుచ్చతి, ఆసేవితుం ఫాసుకాలే వా. **సబ్బేన లోకేన అవిరుజ్ఝమానో**తి దససు దిసాసు సబ్బేన సత్తలోకేన అవిరుజ్ఝమానో. మేత్తాదీనఞ్హి భావితత్తా సత్తా అప్పటిక్కూలా హోన్తి, సత్తేసుపి విరోధభూతో పటిఘో వూపసమ్మతి. తేన వుత్తం – "సబ్బేన లోకేన అవిరుజ్ఝమానో"తి. సేసం వుత్తసదిసమేవాతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭౩).

నవమం.

౧౬౦. దసమే **సంయోజనానీ**తి దస సంయోజనాని, తాని చ తేన తేన మగ్గేన **సన్దాలయిత్వాన**. **అసన్తసం జీవితసఙ్ఖయమ్హీ**తి జీవితసఙ్ఖయో వుచ్చతి చుతిచిత్తస్స పరిభేదో, తస్మిఞ్చ జీవితసఙ్ఖయే జీవితనికన్తియా పహీనత్తా అసన్తసన్తి. ఏత్తావతా సఉపాదిసేసనిబ్బానధాతుం అత్తనో దస్సేత్వా గాథాపరియోసానే అనుపాదిసేసాయ నిబ్బానధాతుయా పరినిబ్బాయీతి (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭౪).

దసమం.

౧౬౧. ఏకాదసమే **భజన్తీ**తి సరీరేన అల్లీయిత్వా పయిరుపాసన్తి. **సేవన్తీ**తి అఞ్జలికమ్మాదీహి కింకారపటిస్సావితాయ చ పరిచరన్తి. కారణం అత్థో ఏతేసన్తి **కారణత్థా,** భజనాయ సేవనాయ చ నాఞ్ఞం కారణమత్థి, అత్థో ఏవ తేసం కారణం, అత్థహేతు సేవన్తీతి వుత్తం హోతి. **నిక్కారణా దుల్లభా అజ్జ మిత్తా**తి "ఇతో కిఞ్చి లచ్ఛామా"తి ఏవం అత్తపటిలాభకారణేన నిక్కారణా, కేవలం –

> "ఉపకారో చ యో మిత్తో, సుఖే దుక్ఖే చ యో సఖా;
>
> అత్థక్ఖాయీ చ యో మిత్తో, యో చ మిత్తానుకమ్పకో"తి. (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭౫; అప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧౩౧; దీ॰ ని॰ ౩.౨౬౫) –

ఏవం వుత్తేన అరియేన మిత్తభావేన సమన్నాగతా దుల్లభా అజ్జ మిత్తా. అత్తని ఠితా ఏతేసం పఞ్ఞా, అత్తానంయేవ ఓలోకేన్తి, న అఞ్ఞన్తి **అత్తట్ఠపఞ్ఞా**. "దిట్ఠత్థపఞ్ఞా"తి అయమ్పి కిర పోరాణపాఠో . సమ్పతి దిట్ఠేయేవ అత్థే ఏతేసం పఞ్ఞా, ఆయతిం న పేక్ఖన్తీతి వుత్తం హోతి. **అసుచీ**తి అసుచినా అనరియేన కాయవచీమనోకమ్మేన సమన్నాగతాతి. సేసం పుబ్బే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. యం అన్తరన్తరా అతివిత్థారభయేన న వుత్తం, తం సబ్బం పాఠానుసారేనేవ వేదితబ్బం (సు॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭౫; అప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧౩౧). ఏకాదసమం.

చతుత్థవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ చూళనిద్దేస-అట్ఠకథాయ

ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిగమనకథా

యో నో సుగతపుత్తానం, అధిపతిభూతేన హితరతినా;
థేరేన ధిరగుణవతా, సువిభత్తో **మహానిద్దేసో**.

తస్సత్థవణ్ణనా యా, పుబ్బట్ఠకథానయం తథా;
యుత్తిం నిస్సాయ మయారద్ధా, నిట్ఠానముపగతా ఏసా.

యం పురం పురుత్తమం, **అనురాధపురవ్హయం**;
యో తస్స దక్ఖిణే భాగే, మహావిహారో పతిట్ఠితో.

యో తస్స తిలకో భూతో, మహాథూపో సిలుచ్చయో;
యం తస్స పచ్ఛిమే భాగే, లేఖో కథికసఞ్ఞితో.

కిత్తిసేనోతి నామేన, సజీవో రాజసమ్మతో;
సుచిచారిత్తసమ్పన్నో, లేఖో కుసలకమ్మికో.

సీతచ్ఛాయతరుపేతం, సలిలాసయసమ్పదం;
చారుపాకారసఞ్చితం, పరివేణమకారయి.

ఉపసేనో మహాథేరో, మహాపరివేణవాసియో;
తస్సాదాసి పరివేణం, లేఖో కుసలకమ్మికో.

వసన్తేనేత్థ థేరేన, ధిరసీలేన తాదినా;
ఉపసేనవ్హయేన సా, కతా సద్ధమ్మజోతికా.

రఞ్ఞో సిరినివాసస్స, సిరిసఙ్ఘస్స బోధినో;
ఛబ్బీసతిమ్హి వస్సమ్హి, నిట్ఠితా **నిద్దేసవణ్ణనా**.

సమయం అనులోమేన్తీ, థేరానం థేరవంసదీపానం;
నిట్ఠం గతా యథాయం, అట్ఠకథా లోకహితజననీ.

సద్ధమ్మం అనులోమేన్తా, అత్తహితం పరహితఞ్చ సాధేన్తా;
నిట్ఠం గచ్ఛన్తు తథా, మనోరథా సబ్బసత్తానం.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికాయ, అట్ఠకథాయేత్థ గణితకుసలేహి;
గణితా తు భాణవారా, ఞేయ్యాతిరేకచత్తారిసా.

అనుట్ఠుభేన అస్సా, ఛన్దో బద్ధేన గణియమానా తు;
అతిరేకదససహస్స-సఙ్ఖా గాథాతి విఞ్ఞేయ్యా.

సాసనచిరట్ఠితత్థం, లోకహితత్థఞ్చ సాదరేన మయా;
పుఞ్ఞం ఇమం రచయతా, యం పత్తమనప్పకం విపులం.

పుఞ్ఞేన తేన లోకో, సద్ధమ్మరసాయనం దసబలస్స;
ఉపభుఞ్జిత్వా విమలం, పప్పోతు సుఖం సుఖేనేవాతి.

సద్ధమ్మప్పజ్జోతికా నామ

చూళనిద్దేస-అట్ఠకథా నిట్ఠితా.